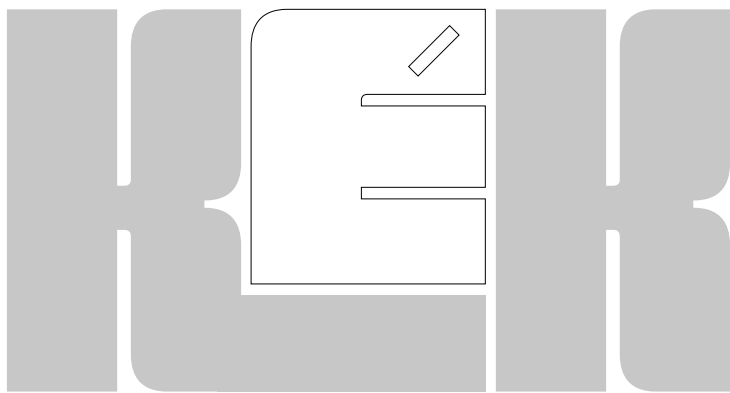

Kultúra és Közösség
művelődéstudományi folyóirat

A hetedik ... te magad légy

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

Lapunk szerkesztősége az MTA Szociológiai Kutatóintézetnek Kultúrakutató Műhelyében működik.

Főszerkesztő: Tibori Tímea

Főszerkesztő-helyettes: A. Gergely András

A szerkesztőbizottság tagjai:

A. Gergely András, Kraiciné dr. Szokoly Mária, Laki Ildikó, Paksi Veronika, T. Kiss Tamás

Szerkesztőség címe:

MTA Szociológiai Kutatóintézet

1014 Budapest, Úri utca 49. Tel./Fax: +36 1 224 0790

www.kulturaeskozosseg.hu

Kiadja:

Belvedere Meridionale

www.belvedere.meridionale.hu

Fotók: Hajnal László régi fotó – gyűjteményéből

Nyomdai kivitelezés:

s-Paw Bt.

6794 Üllés, Mező Imre u. 7.

www.s-paw.hu

Felelős vezető: Szabó Erik

ISSN 0133-2597

A lap megrendelhető a kiadó címén és a következő e-mail címen: terjesztes@belvedere.meridionale.hu

A lap ökotudatos szellemben készül.

nka

Nemzeti Kulturális Alap

TARTALOMJEGYZÉK

ELTE-BLOKK

Boros László: Hetedhét ország – Hét határon túl, Mese az európai tanulmányok hőskoráról.....	5
Csepeli György: A hét főbűn	7
Papp Richárd: A hét antropológiája	9
Pete Péter: Heten, mint a gonoszok	13
Csizmady Adrienne: A 7ker 7arca.....	15

KITEKINTÉS

Zara-Papp Zília: Modern szörny mítoszok a japán vizuális kultúrában.....	21
György Réka: „Vigyél vissza Krisnához” Párvalasztás és annak társadalmi aspektusai a somogyvámosi Krisna-völgyben.....	37
Schneider Kata: A „Nő” mítosza az Istennő Templomban.....	49
Varga Szabolcs: Órabér.....	61

FELNŐTTOKTATÁS

Fónai Eszter: Deintegrált magyar, integrált spanyol társadalom?.....	83
Tábor Istvánné: Mentálhigiéné és a vallás.....	93
Czédliné Bárkányi Éva: A család múltja és jelene	99
Ungi Ferencné: A gondozónők lelki egészségvédelme.....	105

SZEMLE

Tibori Tímea: Hogyan tanítható a sportszociológia?	113
A. Gergely András: Szegedi szipor... /Opera félárnyékban/.....	115

<i>SZERZŐINK</i>	117
-------------------------------	------------

Boros László

HETEDHÉT ORSZÁG – HÉT HATÁRON TÚL,
MESE AZ EURÓPAI TANULMÁNYOK HŐSKORÁRÓL

Ha már mese, legyen versben,
Vagy valami hasonlóban,
Gondoltam kedd délután,
A hétévesnek szülinapra
Hét versszakos vers dukál.
Mese versben, ősi műfaj,
Antik, reneszánsz és modern,
A görögöktől Romhányiig,
Őzgidától Mehemedig,
Versbe szedtem meszerű történetünk
Fontosabb eseményeit,
Tündérit és lidérceset egyformán,
Akár úgy akartuk, ahogy történt,
Akár mennykő csapott be, spontán.
Ugyan mi, nemzetközisek,
Még csak hatévesek vagyunk ma,
Így kistestvérként köszönhetjük
Immár hét éves karunkat.
De hogy is voltak
A mesebeli kezdetek,
A dicsőséges – szörnyűséges
Indulási helyzetek?
Új szak, a jövőbe néző,
Az uniós tagsággal egyidős,
Dinamika, fiatalság jellemzi,
Úgy tűnt, senki nem is ellenzi.
Haskó Kati, Kovács Gabi, Dávid Jancsi,
Csákó Misi, Boros Laci
Csupa ifjúi hév és lendület,
Ugyan mára mindnyájunknak
Kifizető helye
Az országos nyugdíjintézet.
Életünknek kétharmadát
Hetedhét országon innen éltük,
Bezárva magyar honunkba,
Bele-bele bocsátkozva egy-egy
Pozsonyi, kassai kalandba.
És ha szervezett kalandozásunk
célja a Bajkál tó lett, vagy a Kara-Kum,
A moszkvai pihenőben föltáruhatott előttünk
Impozánsan üres polcaival a GUM.
Aki igazi élményre vágyott a felhők fölött,
Az egy villamos-fogantyút szorongatva
Repülhetett állva Buhara és Szamarkand között.
S ha már kalandvágyból
végig itthon maradtunk,

mikor jött az idő,
hogy nekiindulhattunk,
hétmérföldes csizmánkkal
már Bécsig is eljutottunk.
Nem Gorenjéért mentünk
A kilencven éves nagymama
Ötven dollárjával,
Hanem kapcsolatokat építeni
Az ELTE renoméjával.
Aztán jöhetett München, Brüsszel,
Párizs, talán London is,
Hogy majd az uniós értékeket
Terjeszthessük itthon is.
Ez lett többünknek a mániája,
Amiből kisarjadt a koncepciónk,
S persze később annak
Kisebb kálváriája.

A fogantatás valóban meszerű volt,
Apa a még nem létező kar,
Anya a virtuális Európai Tanulmányi Központ,
Az egyetemi fórumok keresztútjával,
Benne a bölcsészkar tanácson
Kenyeres professzor dörgedelme:
Míg a címet meg nem változtatjátok,
Addig, istenuccse, nem szavazok rátok.
Nos, az európai fejlesztéspolitika még
A szívünknek máig oly kedves MAB
Gyomrát is mélyen megfeküdte,
Koncepciónk akkor is, később is
Többször visszaküldte.
De végül mégiscsak megkezdődhetett
Lila ködben úszó álmaink szövögetése,
Új tanszék építése fiatalokkal,
A technikai előkészületek fölpörgetése.

Ám mikor eljött az előkészítés ideje,
Váratlan fejleménytől főhetett
Mindnyájunk feje.
Jó dékánunk lett a bőszi hírhozó:
A gaz ellenség mélybe taszította
a társadalomtudományi normatívákat,
mondja, ez lesz mától a
lélekben fiatal új tanszék gondja.
Történelem, filozófia, politikai,
Jog- és ifjúságszociológia,
Államelmélet, válságmenedzsment,

És még számos tudományterület
Volt a majdnem hogy obsitos
Csapat tarsolyában garmadával,
Ismertük már az Uniót is,
Úgy felével-harmadával,
Csak a diplomácia,
Mint szakma és mint magatartás,
Az állt távol tőlünk,
Nem az emberi tartás.
De jött az idő, 2004 ősze,
S belevágtunk csendesen,
Ennyiben ez flying blind volt,
Vakrepültünk rendszeren.

Cserébe a kockázatért
Remek hallgatókat kaptunk,
Nyüstöltek bennünket sokat,
De aztán összecsiszolódtunk,
Felvették a hétmérföldes csizmát,
Meghódították Brüsszelt, Tokiót,
San Franciscót, Braziliát.
Útravalóul a tételes tudás mellett
A reális önkép megteremtéséhez,
Egy egészséges identitás megéléséhez
Igyekezünk muníciót adni,
A kisebbségből vagy
az önteltségből faragni.
Elmondtuk, hogy a világon
Minden embernek
a két füle között van a feje,
Születéstől senki sem különb,
Senki nem a világ teteje.
De mi sem vagyunk
különbek másoknál,
nincsenek különleges adottságaink,
nem vagyunk a világ ősnemzete,
ha így is gondolják önjelölt sámánjaink.
Természetesen mindenkinek joga van
hinni, hogy a Pilisben van
a világ szívcsakrája, amit
mi sem bizonyít jobban,
mint Dobogókő neve,
ahogy szentendreiként
bizonygatja nekem a helyi
lapokban tudományos érvek erdeje.
De mi arra biztattuk
A lányokat és a fiukat,
Higgyenek az európai értékekben,
És mindig adják csak magukat.

Bárki, aki nálunk tanult,
Ha hetedhét határon túl jár
A tőlünk kapott
hétmérföldes csizmában,
Tartsa meg az emberségét
Ebben a globális kocsmában.
Amerikai vagy brazil milliárdos,
Bangladesi vagy szomáliai éhező,
Brüsszeli vagy strasbourggi nagykutya,
Taposóaknára lépett gyerek,
Ne legyen neki egykutya,
De ő legyen mindig ember,
Szakálla meg kender.
Ez a mese első fele,
A heroikus kezdet,
A folytatás egy másik story,
Hét mérfölddel beljebb.
Az indulás két és fél évfolyamának
Százhatvan hallgatójából
még mindig itt nyaral nyolcvan,
Így nem unatkozunk akkor sem,
Ha nem várnak ránk az új
Szakokról tucatjával sorban.

Közben megváltozott minden,
javultak a dolgok,
Fiatalok jöttek tanítani,
Csökkentek a gondok.
Az új csatározások
Új hősokeket kívántak,
A bolognai szakokért
Vívott harcok már
Főleg Gáborra vártak.
Ha azokról is szeretnétek
Egyszer hallani,
Majd mesél nektek róla
Személyesen Halmai,
Ha egy másik jubileum alkalmából
Ő is megtér hetedhét határból.
S búcsúzóul egy kérés
Európerencián is túl járó
Egykori hallgatóinkhoz:
Kedves ifjú barátaim,
S ez netán szelíd intelem is,
Hétmérföldes csizmátok
Egyszer majd hozzon benneteket
Visszafele is!

Csepeli György

A HÉT FŐBŰN

Világkongresszust tartott nemrég Bangkokban a hét főbűnben részeseket képviselő szervezeteket egyesítő Hét Főbűn Világszervezet (HFVSZ). Egy hatalmas teremben ott voltak a kevélyek, a fősvények, a buják, az irigyek, a torkosok, a haragosok és a jóra restek.

A Világszervezet főtitkára köszöntőjében kijelentette, hogy politikailag inkorrekt a beszéd, mely őket megjeleníti azok előtt, akik nem kevélyek, nem fősvények, nem irigyek, nem torkosok, nem haragosok, s nem restek, ha jót tehetnek. Felszólította a jelenlévőket, hogy élesen határolódjanak el a halálos bűnösöktől, akikkel nincs alku, jóllehet az utóbbi időben megsokasodtak a Halálos Bűnösök Világszervezetének (HBVSZ) szírehangjai, melyek csatlakozásra csábítanak a HFVSZ-t. A megjelenetek nagy tetszéssel nyugtázták, hogy ők nem halálos bűnösök, s nem hagyják, hogy összemossák őket azokkal, akik felmondták a szövetséget a Teremtő Istennel. A főbűn kihívás, nem szakítás – jelentette ki köszöntőjének végén a főtitkár, akit a rotációs elv alapján a buják jelöltek a múlt évi kongresszuson.

A főreferátum a határ problémáját feszegette, mely a főbűnösöket és a fő bűnökben vétlenekeket elválasztja egymástól. Az előadó szerint a határ fuzzy jellegű, azaz pusztán nyelvi változó hozza létre, hiszen a bűn nem attól bűn, hogy megteszik, hanem attól az, hogy megnevezik. A megnevezés már akkor is megáll, ha a bűn még csak gondolat, mondta az előadó.

Egy másik előadásban a főbűnösökkel szembeni előítéletek kerültek terítékre. A kutatások azt mutatják, hogy a főbűnösöket nemcsak szóban, hanem tettelesen is rengeteg hátrányos megkülönböztetés éri. Nem túlzás stigmatizációról beszélni, fakadt ki az előadó, ami tapsorkánt váltott ki a teremben megjelentek körében.

Az egyes szervezetek hozzászólói saját területükről hozott példákkal támasztották alá a főelőadó állításait. A kevélyeket képviselő előadó alacsony, púpos testű volt, Quasimodóként mutatkozott be. Felháborodottan kérdezte, hogy milyen jogon és okon tartják őt kevélynek, aki elvállalta a kevélyek

nemzetközi szövetségének vezetését, de nem kevélységből, hanem elhivatottságból. Bátran lekevélyezte ellenfeleit, akik őt tartják kevélynek, aki nem tesz mást, csak büszke arra, hogy nem kevély. Még szívesen beszélt volna, de lejárt a számára biztosított 5 perc, s ezért át kellett adnia a helyet a fősvényeket képviselő szervezet vezetőjének.

A főfősvény, ahogyan ironikusan jellemezte magát, már megjelenésében is eleven cáfolata volt a ráragasztott címkének. Jól szabott ruhában, elegáns Armani ingben, gyémántdíszes nyakkendővel jelent meg a szónoki emelvényen. Arról beszélt, hogy a velük kapcsolatosan emlegetett bűn valójában erény, melynek gyakorlása nélkül az emberiség jövője bizonytalanra válik. A résztvevők elsörnyedve hallhatták, hogy mire vezet a takarékoskodás hiánya, a „tücsök” mentalitás, ahogyan a főfősvény nevezte. Magyar, görög, ír példákat emlegetett. Már lefelé jött az emelvényről, amikor megrohanták a CNN, a francia a német és az olasz televíziók riporterei.

A buják következtek. Az ember polimorf perverz, idézte a szónok patetikusan Freudot, amire hangos egyetértés zúgott fel a buják padsoraiból. Nincs buja, nincs bujaság. Ez volt a tézis. Csak a test van, mely kiköveteli jogait. Ha ezek a jogok sérülnek, mondta a buják képviselője, akkor a lélek issza meg a levét. Paneth Gábort, a neves pszichiátert idézte, aki szerint a testi vágyak kielégíthetlensége megmérgezi a lelket, ahonnan a méreg visszavárog a testben, s megbetegíti azt egészben vagy részben. A világszervezet soraiban dülő ellentétekre utalhat, hogy a buja gúnyosan utalt a fősvényre, amikor kijelentette, hogy a bujaság drága. De megéri, tette hozzá kevélyen.

Az irigy világszervezet főtitkára sárgába öltözve lépett fel a pódiumra, ezzel is érzékeltetve, hogy milyen rettenetes a sztereotípiák, mely szervezetének tagjait sújtja. Nem is irigységről beszélt, hanem resszentimentről, melyet a szociológia szakon tanult az Utrechti Egyetemen. A resszentiment az irigy szerint normális érzés, mely minden embert eltölt, aki tudni akarja, hogy a többiekhez képest hol tart. A baj csak az, tette hozzá, hogy nem lehet mindenki győztes. Az irigyek most szervezik a Vesztések

Akadémiáját, mely kurzusokat hirdet nemcsak az irigyeknek, hanem mindenkinek, aki szeretne többet tudni és jobban élni annál, mint amit tud, és ahogyan él. Az akadémia elvégzése nem kíván erőfeszítést, pusztán okleveleket bocsát ki, igazolva, hogy az irigy valóban irigy. „Legyetek irigyek!” fejezte be nagy tetszést arató előadását.

A torkos nem tudta megkezdeni beszédét, mert szája tele volt kaviárral. Amikor lenyelte az utolsó szemeket, belekezdett volna beszédébe, de keze zakója zsebébe tévedve előhalászott egy füstölt piszt-rángot, melyet kint a büfében vett magának. Alig lehetett érteni, hogy mit mond. Ám az ember nem tud nem kommunikálni. Metakommunikációja azt sugallta, hogy igazságtalan a torkosok diszkriminációja. Őbelőlük hiányzik minden, ami bűn. Nem kevélyek, nem fősvények, nem buják, nem irigyek, nem haragvóak, s a jóra sem restek, hiszen állandóan esznek. A kongresszus elnöke, akit a haragosok adtak, haragosan közbeszólt, kifogásolván a torkos egységbontó kijelentéseit, amelyek azt implikálták, hogy csak hat főbűn van, s a torkosság semmiképpen sem tartozik a bűnök sorába. Ezzel az intermezzóval a torkos szereplése véget is ért. Sértetlen levonult a pódiumról, s szekciójában már várta a születésnap tortát, mellyel minden nap meglepik szaktársai.

A haragvó elnök ontológiai alapra helyezkedve jelentette ki, hogy nincs mit megbánnia, mivel a harag nem bűn. Ha valami bűn, mondta, az a harag hiánya, a langymelegség, melynek példányairól nem véletlenül hallhatta a pokolba tévedt Dante a következőket: „E szomorú házat azok nyerik, kik közönyösen éltek s kiket nem ér dicséret, sem gyálázat, ...lelkükben nincsen sem erény, se vétek.” A harag lehet, hogy rossz tanácsadó, mondta a Haragvók Világszervezetének képviselője, de ha nincs harag, tanács sincs.

Nagy érdeklődés előzte meg a jóra resteket egyesítő tagszervezet főtítkára expozéját. A folyosókról a terembe tódultak az időközben kivonult kevélyek, fősvények, buják, irigyek, torkosok és haragvók. Mind meg voltak arról győződve, hogy a jóra restek képviselője igazságot szolgáltat most nekik, kijelentve, hogy nincs se jó, se rossz, csak a hatalom van, mely önkényesen megszabja a jó és a rossz mércéit. De csatlódnuk kellett.

A Jóra Restek Világszövetségének (JRSV) önkritikus előadást tartott. Elismerte, hogy jobb lenne a világ, ha több lenne benne az olyan ember, aki nem rest a jóra. Ugyanakkor hozzátette, hogy szövetsége a legjobb példa arra, hogy a világ a rossz által is jóvá tehető. Hiszen ami rossz, az példa arra, amit nem szabad tenni, s ezáltal megnyílik a pást a rossz előtt, ami mi más lenne, kérdezte gúnyosan, mit maga a jó. Ám nem látni senkit, mondta, aki ezen a páston vívna. Előadása végén felhívást intézett a világ jóra restjeihez, arra kérvén őket, hogy egyesüljenek.

A kongresszus határozat elfogadásával ért véget. A határozat kiterjesztette a JRSV felhívását a világ valamennyi főbűnösére, kinyilvánítva a leghatározottabb és legélesebb tiltakozást a főbűnösök megbélyegzése, hátrányos megkülönböztetése, látható jelekkel való megjelölése ellen. A határozat szerint a főbűnösök nem követték el a terhükre rótt cselekményeket, azok mások igazságtalan rágalmai és ellenséges projekciói, melyek nem jöhettek volna létre akkor, a főbűnök valójában nem azokéi, akik nem tartják magukat főbűnösöknek. „El a kezekkel a kevélyektől, a fősvényektől, a bujáktól, az irigyektől, a haragvóktól és a jóra restektől” hangzott fel a kiáltás a kongresszus résztvevőinek torkából (kivéve a torkosokat, akik éppen ettek).

A kongresszus résztvevői fogadáson búcsúztak egymástól. Megállapodtak, hogy következő világszervezetüket a hét főbűn update-lésének szentelik, s addig is megalakítják a Hét Fő Erény Világszervezetét. (HFEVVSZ).

Papp Richárd

A HÉT ANTROPOLÓGIÁJA

Az antropológus a 7-es számot, mint szimbólumot tudja megközelíteni. Az antropológiai szimbólumkutatás alapján, ha nagyon leegyszerűsítjük, Clifford Geertz nyomán azt mondhatjuk, hogy a szimbólumoknak kétfajta fontos aspektusával kell számolnunk, az egyik az of sense, a másik a for sense aspektus. Egy kultúra tudását az értékrendszerrel együtt ötvözi, foglalja magában a szimbólum, mintegy szintetizálva a kulturális értékrendet – ez az of sense aspektus. A for sense aspektus pedig, hogy a szimbólum hatással van a kulturális gyakorlatra, tehát hat az emberek cselekedeteire. Csak egy példát szeretnék mondani – még nem a 7-es, hanem a 16-os számról az indiai kultúrában. A holdfázisok számát 16-ra teszik Indiában. A holdfázist a menstruációs ciklushoz igazítják, és e kettő összefüggésének alapján a 16 éves lány a legszebb, a tökéletesség eleven megtestesülését szimbolizálja az indiai kultúrában és annak erotikus irodalmában, képzőművészetében. Ez az of sense aspektusa a 16-os számnak, amelyben nagyon sok minden ötvöződik, Sri Laksmi istennőtől kezdve – akinek a nevéből a szépítkezés szó is ered – sok más tipikus történetig, amire most itt nincs idő kitérni. Ami viszont a szám a for sense jelentése a szépítkezés módjai, a szépítkezés változatai is 16-félék az indiai kultúrában. Ugyanilyen a 64-es szám, ami más tipikus elemeket (csodatévő erők, varázslónők, szent kéztartások, művészetek) egyesít magában, és amely a Káma Szútra 64-nek nevezett, a szeretkezésről szóló részében manifesztálódik, eléggé for sense módon. Indiáról még azt elmondom, hogy a 7-es számnak is megvan ebben a kultúrában a maga szimbolikus jelentősége: a hét szent folyó, vagy a hét szent város, ahol elérhető a megszabadulás a szubjektum és az objektum különbségeitől, tehát a 7-es szám is egy fontos szimbólum Indiában. Ugyanígy a 7-es szám a kínai mitológiában is nagyon izgalmas szimbólum. A 7-es, mint páratlan szám, tulajdonképpen a janghoz, tehát a férfi princípiumhoz tartozik, ugyanakkor mégis a női élet rendjét jelképezi, és nagyon érdekes az, hogy a „jin-út” a nő életében a második 7 éves ciklusban, 14 éves korban kezdődik a menstruációval, és hétszer hét év után ér véget 49 éves korban a klimaxszal a kínai mitológia alapján. A hétszer hét fontos szimbólum a halottkultuszban is, mivel a haláleset után minden hetedik napon

zajlanak a halotti rítusok a negyvenkilencedik napig. Ugyanez a szimbólum az élethez is visszatér, ugyanis a hetedik hónap hetedik napján van a fiatalasszonyok és a lányok örömnépe, ami a termékenységéről és az életről szól. Mindegyik esetben azt láthatjuk, hogy a 7-es szám kapcsán a teljesség és a tökéletesség jelentéstartalma nyer kifejezést. Az általunk talán jobban ismert kultúrákban és vallásokban szintén összekapcsolódik a 7-es szám a teljesség és tökéletesség jelentésével. Ezt persze sokan, sokféleképpen magyarázzák, például, hogy mindez ez a holdhónapok miatt van, mivel a holdhónapoknak a negyede egy hetes ciklus, és ez ezt a 7-es szám tudja a „legpontosabban” kifejezni. A zsidó kultúrában egyértelmű, hogy ez a fajta teljesség és tökéletesség ahhoz kapcsolódik, hogy Isten hat napon keresztül teremtette meg a világot, és a hetedik napon megpihent. A hetedik napon tehát beteljesült, teljessé vált a teremtés, és a nyugalommal az isteni harmónia, a teljesség és a tökéletesség megélése kerülhet újra és újra átélésre. Éppen ezért a zsidóság legfontosabb ünnepe a sábesz, a sabbat, a hetedik nap, ami jel Isten és az ember közötti kapcsolatban is. Nem véletlen az ehhez kapcsolódó fény-szimbolika sem; Isten első teremtési aktusa a világosság megteremtése volt, ezért is nagyon fontos a sábeszi gyertyagyújtás és a fényről elmondott áldás. Említhetjük a menórát is, mivel a menóra az, ami a világosságot, Isten világosságát, a 7-es számot és a holisztikus harmóniát, tökéletességet, teljességet egyaránt jelképezi. A menóra, a hétkarú gyertyatartó, amely a Szentek Szentje előtt, a Szentélyben állt, és a papok gyújtották meg. Ennek mindennap világítania kellett, szimbolizálva Isten világosságát. A hét kar a tökéletes harmóniát jelképező kidolgozását Isten útmutatásait követve kellett kivitelezni, ahogy azt a Tórában olvashatjuk. A menórához is kapcsolódó zsidó ünnep, a hanuka. A hanukia, amit a képen sajátos módon visel az egyik ünneplő, jelképiségének szintén a menóra a mintája: a menóra, ami a Szentélyben volt, és ami az isteni tökéletességet és világosságot jelképezte. A Makkabeus felkelés idején a zsidóság elnyomói a többistenhitű, szír, görög uralkodók voltak. A felkelés ellenük tört ki, de a győzelem után a Szentély visszafoglalásakor azzal szembesültek a zsidók, hogy a Szentélyben egyedül egy mécses maradt rituálisan tiszta, és amíg sikerült megtisztítani a Szentélyt, ez az egy mécses nyolc napon keresztül égett. Erre emlékezik a fény ünnepe, a hanuka és az ehhez kapcsolódó szimbólum, rituális tárgy, a hanukia is. Ugyanakkor azt sem érdemes elfelejteni, hogy a tökéletességbe és a tel-

jességbe beletartozik a másik oldal is, nemcsak az öröm szombatán vagy hanukakor, hanem például a gyász is. A zsidóságban, a süve (a hét napig tartó gyász) is, a hetes szám a nevéből született. A gyász is hét napig tart. Nem véletlen az, hogy a keresztény szimbolikában is szintén a menóra az egyik fontos szimbóluma Máriának, és az is fontos, hogy Máriának a keresztény mitológiában hét öröme és hét fájdalma van; ez a hét öröm, és ez a hét fájdalom szintén az élet teljességét mutatja ezekben, azaz hogy az emberi élet teljessége egyfelől az örömet, másfelől a gyászt is magában hordozza, és tulajdonképpen csak a szentségen keresztül tudja az ember az igazi tökéletességet megélni, és hogy ezzel az igazi tökéletességgel sokszor áldozat és fájdalom is jár. Így teljes a 7-es számon keresztül is a mögötte álló jelentéstartalom. Ahogy említettem a teremtés tökéletessége kifejeződik sábeszkor, amikor a zsidóság

megemlékezik Istenről és a teremtésről. Emellett a szabesi nyugalom és öröm Isten utánzását, a teremtés élményében való részvételt, a tökéletességben való feloldódást is magában foglalja. Keresztény szempontból ez vasárnap történik meg, hiszen a teremtés céljának beteljesülése tulajdonképpen Krisztus feltámadásával jött el, és vasárnap ebben kell megmerítkéznie a keresztényeknek. A vasárnapi liturgiák, istentiszteletek és a nap Istennek való szentelése ezt teszi átélhetővé a vallásgyakorló keresztények számára.

Következő példánk a hallgatóság számára jól ismert költemény, József Attila *A hetedik* című verse. Ez a költemény többek között a modernitásnak, a pszichoanalízisre épülő modern mítoszoknak egyik foglalataként is elemezhető. A versben a 7-es szám egyszerre táplálkozhat a biblikus hagyományokból, valamint abból az univerzumból, amit József Attila nagyon szeretett, és ami egészen visszanyúlik a finnugor és a magyar néphit szimbólumaihoz, amelyben a 7-es szám szintén a teljességet jeleníti meg. József Attila a versben – és ez egy tudatos koncepció, mint egyes írásaiból kiderül –, különböző ellentétpárokat épít föl. Különböző ellentétpárokat szintetizál hetedikként a költő, bemutatva azt, hogy az ellentétek, például a különböző hozzáállások a szerelemhez, a nőhöz, az élethez, az élet gyakorlatához, a költészethez, a világ megismeréséhez, úgy működik, hogy az ember szintetizálja ezeket az ellentéteket. Az individuum az, aki magából, és akár a népe folklórijából fölhozza azokat a jelentéstartalmakat, amiket aztán szűr, és ezzel megvalósítja, létrehozza önmagát.

Hogy egy nagyot ugorjunk, József Attilától Raúlig, lássunk egy példát a modernitás aktuális világából. A 7-es kapcsán az embernek, legalábbis néhány embernek – köztük nekem – a foci ugrik be. A

„mágikus 7-es” szám a focimezen. Nagyon érdekes, hogy mit mond el of sense és for sense módon a 7-es szám a fociban a modernitásról. Most nyáron – nem tudom, hogy mennyire ismerős a helyzet, gondolom, sokan tudják, hiszen világrengető hír – Raúl elhagyta a Real Madridot, és átment egy német csapatba. Ez felforgatta a közvéleményt, cikkek jelentek meg, például a Real Madrid honlapján arról, hogy az a szimbólum és az a karizma, amiben a Raúl és a 7-es mez összeforrt, elválaszthatatlan egymástól. Mi ez a karizma, és mi ez a szimbólum, ami Raúlt és a 7-es Real-mezt összeköti? Azért is izgalmas ez a kérdés, mert többek között azért küldték el Raúlt, állítólag az új sztáredző, Mourinho javaslatára a Real Madridtól, mert Raúl és a csapata demitizálta (mivel nem felelt már meg az elvárásoknak) ezt a Real Madrid mítoszt. A „7-es mez” vagy a „Real Madrid” sem önmagában bír mitikus jelentéstartalommal (bár ha homályosan is, de megvan ennek a misztikus, mágikus háttere is), mivel a hangsúly a „teljesítményen” van. A foci mitológiája a modernitás ethoszáról szól. Arról, hogy tagja vagy a csapatnak, mindent megteszel a küzdelemért, de nem lehet kiszámítani, hogy ki győz, mert azért ott van benne az esetlegesség is, ott van benne a bíró, aki jól vagy rosszul ítélkezik, azaz ugyanaz a dráma zajlik le az ember szeme előtt, amit mi minden nap megélünk a modernításban, amelyben minden hátráltató tényező ellenében, illetve éppen ezért a legfontosabb a „teljesítmény”. Akárhogy is játszódik le

„focimeccsünk”, az embernek teljesítenie kell. Raúl 7-es számú karizmája abban állt, hogy teljesített. Felsorolják az említett cikkek ezért, hogy Raúl több száz bajnokin vett részt, és több, mint százszor volt válogatott – a teljesítménye legitímálta a 7-es számú mez viselésére. Felmerült azonban a cikkekben és a kommentárookban a kérdés: mi lesz a 7-es mezzel most, hogy Raúl elment? És jött Ronaldo. Ronaldo, a „nagyképű focista”, aki egyébként Raúl idejében is ott volt már a Real Madridban, ahol Raúl elmenetelle előtt a „9-es” mezben játszhatott. Nagy vita indult el arról, hogy az övé lehet-e a 7-es mez. Egyesek azt mondták, hogy igen, játszhat a 7-es mezben, hiszen a Manchester United-be is a 7-es számmal játszott. De mi legitímálja azt, hogy megfelel a Real Madrid 7-esének is? Egyesek szerint az, hogy a Manchesterben olyan elődök utódja lett ő a 7-es számmal, mint a George Best, a Bryan Robson, Eric Cantona, és David Beckham, olyanok, akik szintén lettek sok mindent az asztalra. Számukra is azért volt lehetséges tehát a 7-es mez viselése hosszú ideig, mert kiválóan teljesítettek. És mivel Ronaldo megörökölhette tőlük a 7-es mezt, ezért Real-mezben is játszhat 7-esként. Igen ám, de felmerül a dilemma: hogy itt, a Real Madridnál viszont olyan elődök voltak 7-esek, mint Kopa, Amaro, Juanito, Emilio Butragueño, vagy éppen Raúl. Az ő teljesítményüknek vajon meg tud-e Ronaldo felelni? Van-e olyan tehetséges és képes-e ilyen teljesítményre? – vélekedtek mások. Úgy tűnik igen, mivel azóta 7-esben játszik.

Utolsó példánk szintén a modernitásról: a Storyonline-ról letöltött kép, ami a „csakrákról és személyes fejlődésünkről” szól, a következő szöveggel egészül ki: „Évről évre új feladatok várnak ránk, hét évente pedig megújulást hozó fordulópontok. Ezen kihívások lelki fejlődésünket szolgálják, ugyanakkor energiamintaként egy-egy csakrához rendelhetők”. És itt láthatjuk a hét csakrát, amely hét csakra mindegyike olyan energiaközpont, amely forog jobbra-balra, meghatározva többek között azt, hogyan tudjuk megélni a magunk nőiségét és férfiaságát, hűségét, milyen szeretők leszünk, hogyan tudjuk önmagunkat megvalósítani, hiszen mindannyiunk sorsa önmagunktól függ, hogyan tudjuk irányítani magunk és mások életét, és hogyan tudunk részt venni, hogyan tudunk megfelelni a fejünkön, a homlokunkon, a torunkban, a szívünkben és más testrészeinkben lévő csakra-energiáknak, és hogyan tudunk élni ezekkel az energiákkal a hétévenként való megújulásakor, amikor meg kell újulnunk, újabb és újabb életsza-

kaszokba kell lépünk. Ezeket az életszakaszokat a csakrák mozgósításával tudjuk csak tökéletesen megélni. Létezik tehát egy kozmikus harmónia, amit viszont fel kell fedeznünk magunkban, – és ez nagyon fontos –, ha sikerül felfedeznünk, akkor „meg tudjuk valósítani” önmagunkat, mondja a csakrákhoz kapcsolódó magyarázó szöveg. A cél és a tét az individuum „felfedezése” és „megvalósítása”. A „kozmosz” tehát magunkban fedezhető fel és alárendelhetővé válik saját céljainknak. A modernitás „én-központú” mítosza így kapcsolódik össze a 7-es számmal. Ennek „gyakorlati” vonzata, hogy ha valaki elakad a fenti mitikus útmutatásban, felhívhatja a honlapon megnevezett „szakértőt” és ő meg fogja mondani mindenkinek, hogy for sense módon hogy tud élni ezekkel a csakrákkal. Thomas Crump *A számok antropológiája* című könyvében a következőt írja: „az ősi tudomány egyik legfőbb jellemzője, hogy oszthatatlan egésznek tekintette a mindenséget, amelynek minden egyes része összefügg az összes többivel”. Mint a fenti példákban láthattuk, napjainkban is – gyakran az „ősi tudással” legitímálódva – a szimbólumok a kulturális gyakorlatban és az egyéni életútban egyaránt fellelhető és megélhető összefüggéseket, világmagyarázatokat és azok életmóddá alakítását szintetizálják. Előadásomban a 7-es szám kapcsán csupán néhány példa illusztrálására vállalkozhattam.

A további kutatások hallgatóinkra is várhatnak. Lássák, elemezzék, keressék a kulturális jelentéseket, hiszen a mi 7-es számunkat az ő gondolataik, inspirációik tették, tehetik teljessé.

Bibliográfia

- Biedermann, Hans 1996. *Szimbólum Lexikon*. Bp.: Corvina
- Crump, Thomas 1998. *A számok antropológiája*. Bp.: Édesvíz
- Dávid Katalin 2002. A teremtett világ misztériuma. *Bibliai jelképek kézikönyve*. Bp.: Szt. István Társulat
- Geertz, Clifford 2001. *Az értelmzés hatalma*. Bp.: Osiris
- Maljefit, Annemarie de W. 1968. *Religion and Culture*. New York: Macmillan
- Saili, Ganesh 2007. *Káma-Szútra. A női gyönyörrel*. Bp.: Alexandra
- www.nol.hu/archivum/szimbolum
- www.storyonline.hu/ezo/csakrak

Pete Péter

HETEN, MINT A GONOSZOK

Hölgyeim és Uraim, én most, hogy is mondjam, megengedhetetlen dolgot fogok művelni, több szempontból is. Először is bocsánatkéréssel kell kezdem – márpedig tudják, ez a legrosszabb dolog, amivel egy előadást lehet kezdeni. De miután többi tanult és tudós kollegáim és barátaim nagyhatású előadását és érdekfeszítő viccelődését én nem fogom tudni követni – ami miatt hiúságomban frusztrálok – de legalább elmondom, hogy miért nem, s akkor talán megbocsátják nekem. Ezt a mikrofont igazából a Lakner Zolinak kéne tartania, de ő valamilyen nehézség miatt nem bírt jönni, ezért Juci mélyen a szemembe nézett, és azt mondta: „Ha ló nincs, számár is jó. Te is jó leszel, úgyhogy ugorj be!”. Én pedig mint számár, természetesen számos oknál fogva nem tudok annyira vidám lenni. Ugyanúgy, mint Fülel a Micimackóban, én búskomor vagyok és gloomy. Most is az leszek, tudniillik az én szakmámat – és ezen keresztül személyesen engem is – az elmúlt hetekben olyan természetű csapások értek, hogy őszintén bevallom, hirtelen el vagyok bizonytalanodva abban, hogy az eljövendő hét évben mit is fogok csinálni. Mit fogok csinálni akkor, amikor makroökonómiai intézmények stabilitásának jelentőségéről értekezem egyetemi óráimon – lévén ez a dolgom, merthogy makroökonómiát oktatok –, s nehezen fogom tudni megválaszolni diákjaim kérdéseit. Ők ugyanis biztosan meg fogják kérdezni, hogy hogy lehet nem egész három nap alatt átalakítani egy tizenkét éven keresztül adott, bejáratódott nyugdíjrendszert, akár szerettük, akár nem szerettük azt. Ugyancsak nem egész három nap alatt hogy lehet írmag nélkül felszámolni a költségvetés ellenőrzéséért, bírálatáért felelős intézményt, a Költségvetési Tanácsot. Mindezt mégsem nevezhetjük intézményi stabilitásnak. Mi lesz hát az én kenyeremmel, ha innen a szószékről csak hirdetem a stabilitás jelentőségét, a diákok meg látják, hogy a mai valóságban minden másképp van.

Hogy jön ide a 7-es? Hát nemcsak az eljövendő hét év keserősége, ami rám vár, vannak itt még hetesek. A 7-es abszolút bűvös szám, Hét éve született ez a kar éljen, éljen, Ugye, heten vannak sokan: mesterlövészek meg mindenféle mesefigurák meg egyéb történetek. Ha mármost a szakmámnál maradok, létezik még Magyarországon egy gazda-

ságpolitikai irányító testület, amelyiknek hét tagja van. Ezt a gazdaságpolitikai irányító testületet úgy hívják, hogy a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsa. Ők vannak heten, mint a gonoszok, ezért lett ez az előadás címe. Sokak, nemcsak a jelenlegi kormány számára testesítették meg ők a gonoszt, az általuk vitt kamatláb-politika a korábbi kormányzatok ellenérzését és haragját is kivívta. Ha a polgár hitelt ad a kamatláb körüli kormányzati kommunikációnak, azt gondolhatja, hogy ez az intézmény igazából egy ilyen gonosz, öncélú társaság, aki igazából másra sem szerődik, mint hogy a szegény kormányzat gazdaságpolitikai céljait és törekvéseit keresztülhúzza. Én ezt nem így gondolom.

Igaz ugyan, hogy a megfelelő gazdaságpolitikai irányító testületek között más országokban is gyakran súlyos viták szoktak dúlni. Lehet azt mondani, hogy idősebb demokráciákban valamivel kulturáltabb módon szidalmazták egymást az érintett felek, mint ahogy nálunk. Így például nem emlékszem olyan alkalomra, hogy az Amerikai Egyesült Államok elnöke az ottani központi bank, a Federal Reserve System kormányzóját „offshore lovagnak” címezte volna; arról pedig más országokban sem hallottunk, hogy ezzel összefüggésben vagy ettől függetlenül az illető fizetését egyik napról a másikra egynegyedére csökkentették volna. Ezek az események önmagukban látványosak, de a központi bank, a monetáris politika intézményi függetlensége szempontjából nem döntöek, illetve nem ezek a döntöek.

Gondolkodhatunk azon, hogy ha a költségvetés kidolgozásáért és végrehajtásáért – a fiskális politikáért – felelős kormányzat, és a kamatlábak cibálásáért, a kamatpolitikáért vagy monetáris politikáért felelős központi bank között más országokban is rendszeresek a súrlódások és a nézeteltérések – akkor miért vannak ezek külön? Ha ebből csak baj van, akkor miért nem lehet azt csinálni, hogy mondjuk a Nemzeti Bankot beolvasztjuk a Pénzügyminisztériumba? (Jaj, egész pontosan oda most nem olvaszthatjuk, mert a Pénzügyminisztériumot éppen megszüntettük, de beolvaszthatnánk mondjuk a Gazdasági Minisztériumba).

Nos, ezt azért nem lehet csinálni, merthogy azok a gazdaságpolitikai célok, amelyekért ezek az intézmények felelnek, azok rövid távon csak egymás rovására teljesíthetők. Ezért van az, hogy a most már nagyon régóta felállt fejlett országok által követett gyakorlat szerint egymástól elkülönített, és az én tankönyveim szerint okkal egymástól függetlenített intézmények felelnek értük. Azért, hogy ne lehessen kijátszani egyiket a másik rovására. Az a tapasztalat ugyanis, hogy e függetlenség hiányában, éppen hosszú távon az egyik cél, az árstabilitás áldozatul esik.

Tanult és tudós barátaim és kollégáim, akik a szervezetek működési mechanizmusaival foglalkoznak, s a szervezeti irányítás, a hatékony intézményi felelősségi rendszerek megalkotásának kérdéseiben nálam is tájékozottabbak, saját szakmájukból is tudják, hogy ehhez milyen fontos a célokért viselt felelősségek egyértelmű kiosztása. Ám ehhez talán még tudomány sem kell. Elég könnyű elgondolni, hogy akkor, hogyha két, egymástól átváltási viszonyban álló, tehát, ha úgy tetszik, egymás rovására érvényesíthető gazdaságpolitikai célért egy és ugyanazon szervezet felelős, akkor az elszámoltatás és a felelősség kérdése elsikkad.

Akinek vannak, vagy voltak tinédzser korú gyermekeik, azok tudják ezt. Az ember reggel elmegy dolgozni, és otthagya a két kora tízéves gyereket, és megmondja nekik, hogy estére, amikor visszajövök, akkor legyen elmosogatva, meg legyen kitakarítva. Amikor hazajövünk, egész biztos, hogy legfeljebb az egyik feladat lesz elvégezve, és mind a kettő azt fogja mondani, hogy ő csinálta, ez egészen természetes. Tehát ha másért nem, ezért a kétféle intézményt mindenképpen el kéne különíteni egymástól.

Ennél azonban sokkal több közgazdaságtan van a dologban: akkor, hogyha a költségvetésért felelős hatóságot nem korlátozza a független monetáris hatóságnak az önálló monetáris politikája és kamatdöntési joga, akkor a költségvetési intézményt semmi sem fogja meggátolni abban, hogy a túlköltekezésével a könnyebb ellenállás felé fordulva ne a piacról, kamatért próbáljon kölcsönt felvenni, hanem a saját jegybankjától olyan kamatért, amit ő maga határoz meg. Vagyis megvan az a lehetőség, hogy az államadósságot, az állam túlköltekezését pénzzel finanszírozza. Ezt klasszikusan úgy szokták mondani, hogy „működésbe lépteti a bankóprést”, ami persze ma már szimbolikusan értendő, hiszen

nem készpénzt nyomtatnak, hanem bankszámlapénzzel finanszíroznak. Ez pedig egészen biztosan már rövid távon is inflációt hoz.

Így aztán annak, hogy ez a két intézmény el van különítve egymástól, és akár róka fogta csukaként egyik sem engedi a másikat ahhoz, hogy túlságosan ránőjön a másik fejére, ennek logikus, és a gazdasági tapasztalatokkal alátámasztott oka van. Hosszú évtizedek alatt kimunkált, a tapasztalatokban gyökeröző oka, és az elméleti logika is ezt támasztja alá. És hogy mi köze ennek a 7-eshez, és mi várható a közeljövőben? A magyar Országgyűlés heteken belül el fogja fogadni a Nemzeti Bankról szóló törvény módosítását. Az eddigi törvény a kamatot eldöntő Monetáris Tanács tagjainak kiválasztásában egyenlő jogokat biztosított a jegybank elnökének és a miniszterelnöknek. Az új törvény e tagok kinevezési jogát – ami jövő év márciusától esedékes – többségükben a miniszterelnök (formálisan az Országgyűlés Gazdasági Bizottsága) kezébe adja. Ettől kezdve a kamatdöntéseknél a kormányzat, a költségvetési hatóság korlátlanul érvényesítheti majd akaratát.

Hogy fogok én most makroökonómiát tanítani? Hogyan fogom érzékeltetni a diákokkal, mennyire fontos a jegybank és a monetáris politika önállósága és függetlensége? Vagy ne beszéljek erről mondjuk most hét évig? Mert ha teszem, akkor kényelmetlen kérdéseknek kell, hogy elébe nézzek, hiszen okkal fogják megkérdezni a diákok, hogy ha ez így van megírva a nagy könyvben, akkor nálunk miért nincs így? Nagyon sajnálom, remélem, hogy hét év elegendő lesz ahhoz, hogy nagyobb bukták nélkül megússzuk, és addigra valaki mégiscsak rájön arra, hogy azok a hetek, akik a Monetáris Tanácsban ülnek, azok nem gonoszságból emelik magasra a kamatlábat, hanem azért, mert ez a dolguk. Köszönöm szépen!

Csizmady Adrienne

A 7. KER 7ARCA

A 7. kerület sajnos nem tartozik azok közé a területek közé, melyekről bármilyen vicceset, vagy a karneváli ülészakhoz illőt lehetne mondani. Ezért én inkább azt választottam, hogy megmutassam a kerületen belül a Belső-Erzsébetváros 7 olyan arcát, melyek között van néhány drámai, és van néhány olyan, amely talán még mosolyt is fakaszthat. A bemutatást a Csanádi Gáborral közösen készített fotók teszik plastikussá. Melyek közül néhány esetében arra kérném a jelenlevőket, hogy találják ki hol készültek.¹

Leromló negyed

Ez a terület a rendszerváltásig szinte mozdulatlan volt. Az építészeti környezetet a lassú leromlás jellemezte (csak néhány, egy-két tömbre korlátozódó városrehabilitációs mintaprojekt zajlott, melynek nem lett továbbgyűrűző hatása). A Belső-Erzsébetvárosban élők, ide költözők helyzetét a terület bizonyos részeinek nagymértékű pusztulása,² illetve az időről időre felröppenő városrehabilitációs elképzelések, tervek, különböző szintű döntések lebegtetésének együttese határozták meg. A hosszú évek, évtizedek óta tartó „rehabilitációs-bizonytalanság” oda vezetett, hogy a helyi társadalom jórészt dezintegrálódott. Ugyanis a bizonytalanság egyúttal kiszámíthatatlanságot is jelent, az érintettek egyre nehezebben lehettek képesek arra, hogy akár a számukra racionálisnak tekinthető stratégiákat kialakítsák.

1 Az előadás a Bolyai János ösztöndíj keretében készült

2 elsősorban az elhanyagolt épületállományt, vagy az intézményi átalakulást érthetjük ez alatt

2004-ben kezdődött meg a házak lebontása (98 ház esett áldozatul), helyükre 2005-2008 között 1485 új lakás épült, és ezzel kezdetét vette a terület arculatának radikális átalakulása, melyet 2009-re a válság állított meg. Az átépítés sem a területtel foglalkozó szakmák képviselőinek (szociológus építész, urbanista), sem az itt élőknek nem tetszett. Ez utóbbiak kétharmadának véleménye szerint a kör-

nyéket inkább ebben a formában kellene megtartani, vagyis az itt lévő épületeket fel kellene újítani, de nem kellene a történelmi városszövetet átalakítani. (A kutatás 2010-ben készült.)

Megújuló negyed

A terület átalakulásához jelentős mértékben járult hozzá a vállalkozói lakásépítés 2001 utáni megjelenése, illetve felfutása. Az építkezések nem csak a foghíjtelkekre korlátozódtak, hanem nagy arányú bontást és új építést eredményeztek. Az építési kedv növekedése a fizetőképes vásárlók megjelenéséhez – vagyis a kedvező hitelfeltételekhez – kapcsolódott és ezek visszaszorulásával, illetve megszűnésével 2008 után ismét szinte a minimálisra csökkent. Ennek ellenére az ezredfordulótól eltelt 7 év bizonyos mikro-területek teljes átalakításának megindulását eredményezte.

2005-től olyan nagyarányú építkezés kezdődött meg, mely a foghíjak, és lebontható házak számát figyelembe véve kétségkívül a negyed arculatának teljes átalakulását hozza magával. Ennek első jelei azok a házak voltak, melyek sem építészeti stílusukkal, sem színvilágukkal nem illeszkedtek a környezethez: egy új, – építészeti jellegében a környezetétől jelentősen eltérő – városrész kialakulását vetítették elő.

Régi Pesti Zsidó Negyed

2002-ben a világörökség részévé nyilvánították az Andrássy utat és ettől kezdve a Király utca – Csányi utca – Klauzál tér – Kisdiófa utca – Dohány

utca – Károly körút által határolt terület „rég pesti zsidónegyed” néven mint a világörökségi terület védőzónája jelenik meg. A kerület városrekonstrukciós terveiben megjelent ennek a területnek az átalakítása is a „zsidónegyed-jellegre” építve – a kerület vezetése elméletben a párizsi vagy prágai zsidónegyed példáját vette alapul, de a megvalósítás során sajátos tervek születtek, melyek a negyed arculatát, mint a későbbiekben látni fogjuk, a tervezettől eltérő irányba tolták el, és ezzel a zsidónegyed jelleg nem erősödött, hanem gyengült.

Jóllehet lenne mire alapozni, hiszen a zsidó kultúra még ma is élő ezen a területen. Az itt élők 42,1%-a erősen, 40,5%-a pedig kissé látja ennek jeleit.

A nagyobb beruházások lakásait a régi lakások árszínvona fölé pozicionálták. A beruházók bíztak abban, hogy a területben rejlő lehetőségeket (a néhány éven belüli felértékelődést) az általuk

megcélzott vásárlóréteg is felismeri, és ezért lakásaikra lesz olyan fizetőképes kereslet, amely a most még kicsit leromlott környezetben lévő luxust meg tudja és meg is akarja vásárolni. Az új építések és a bulldózeres rekonstrukció első „pozitív” hatásaként a területen és annak környékén 2008-ban közel 140 százalékos volt az ingatlan árak emelkedése. Úgy tűnt hogy a környék felértékelődik, bár lehetséges, hogy ez a felértékelődés csak átmeneti lesz (és nem csak a válság miatt). Az ideköltözők egy része ugyanis pezsgő belvárosi életre vágyik. Az új, színtelen-szagtalansteril házak egészen más miliót sugallnak, és nem biztos, hogy ugyanolyan vonzó, mint amilyen a jelenlegi, kicsit lerobbant, ám színes környezet.

Kulturális negyed

A várostervezés tudatosan keres olyan eszközöket, melyek segítségével erősíteni lehet egy városrész vonzerejét. Erre annál is inkább szüksége van, mivel a főváros népessége – és ezen belül is a belvárosé – az utóbbi évtizedekben jelentősen csökkent és az aktív korúak között igen magas volt azok aránya, akik inkább a szuburbánus életmódot, vagy a külső kerületek zöldövezetét választották. Az egyik ilyen eszköz lehet a terület profiljának jellegzetes, tematikus kialakítása (vásárlás, kultúra, szórakozás). A VII. kerület városvezetése is tesz kísérletet arra, hogy a területén spontán létrejött trendet megfogalva erősítse a Régi Pesti Zsidónegyedben kialakuló „kulturális klasztert”. EU-s támogatással, funkcióbővítő rehabilitációként indult 2010-ben a ‘Kultúra utcája’ projekt (mely a Kazinczy utca Dob utca – Wesselényi utca közötti szakaszát érinti). A kultúrát a területen található egyetemi épület (ELTE Pedagógiai Kara), egy még működő zsinagóga, és egy múzeum (Elektrotechnikai Múzeum) jelenti, melyek felújításra kerülnek. Ugyanakkor maga az utca és a környező házak földszintjei építészeti nem nagyon alkalmasak még kisebb üzletek, kocsma megnyitására sem, ezért nem is várható, hogy a változásnak jelentős mértékű hatása lesz az adott utcára, bár a környékre jótékony hatással lehet.

A munkálatokat 2009. elején szeretnék volna elkezdni, de erre ez év őszéig nem került sor. 2010 elején lebonyolított survey kutatásunkban megkérdeztük a negyed lakóit arról, hogy hallottak-e a tervezett változtatásokról, és 44,4% hallott róla, bár a részleteket nem ismerte pontosan.

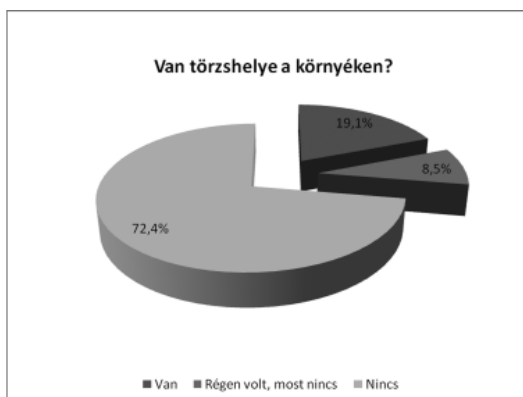
Szórakoz(tat)ó negyed

A belső-erzsébetvárosi leromlott környezetben jelentek meg még a kilencvenes évek végén a kulturális termelésnek azon képviselői, akik kihasználták a fejlődést befolyásoló intézményrendszer (főként az önkormányzat) mozdulatlanságát. A városrész arculatát egy ideig jelentős mértékben ezek az alulról jövő kezdeményezések határozták meg. Az 1990-es évek elejére tehető az első próbálkozás, mely a belvárosnak ezt a részét a kulturális élet egyik mikroközpontjává kívánta avatni, azonban rövidesen kiderült, hogy még nem jött el az átalakulás ideje, a negyed öt évre álomba merült, majd 1999-től megjelentek a magántőkéből, szabályozott körülmények között működő kulturális és szórakozó helyek (pl. Spinoza Ház, Godot galéria, WAM Design) és mellettük a „vad”-nak számító romkocsmák, melyek kihasználva a leromlott, elhanyagolt, üresen álló, minimális ráfordítással trendivé alakítható házakat, beköltöztek és félig vagy teljesen illegálisan üzemeltek/üzemelnek (pl. Boulevard és Brezsnyev, Fogasház).

A belső-erzsébetvárosi kulturális klaszter közönsége igen színes, hiszen többféle hely található meg egy viszonylag szűk területen. A „konszolidált” kulturális helyek használói alapvetően nem az itt élők közül kerülnek ki. Ezt jelzi az is, hogy az itt lakók 72,4%-ának nincs törzshelye. A különböző pénztárcájú és érdeklődésű közönség a főváros egész területéről verbuválódik, és jelentős részben a fiatal (egyetemista, vagy az önálló életet nem régen kezdett gyermektelen családok), részben a művész-értelmiségi rétegből tevődik össze. Az utóbbi néhány évben azonban egyre többen költöztek erre a területre, feltehetően azok közül is, akik ide jártak szórakozni, megismerték a környéket és ezzel Belső-Erzsébetváros rákerült a „mentális térképükre”. A

belvárosi fekvés, a kedvező árak sokak számára pontosan annak az életformának felelnek meg, melyet élni akarnak, és melyhez anyagi fedezetük is van.

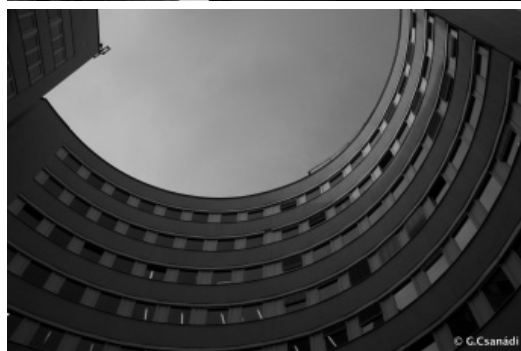
Iroda negyed

A területen délben, persze jó időben, kosztümös nők, öltönyös férfiak, sétálnak ebédért vagy kávézni, mely jelzi, hogy a lakófunkció mellett megjelent az irodák világa is. Ennek első lépései az első emeleti lakások irodává alakítása volt, főleg a Madách-tér környékén, majd a Király utcában, majd a befektetők megépítették az ehhez a funkcióhoz társított épületeket is. Néhány éve a lebontott házak helyén épült például a Greenpoint irodaház, mely előtt egy kis teret is kialakítottak, a Kéthly Anna teret. A nehézségeket jelzi, hogy a kis parkot fennállása óta már harmadjára hozzák rendbe. Az utolsó nekirugaszkodásnál magas kerítést is kapott, mely akaratlanul elzárja a teret az utca forgatagától. Egy sarokkal arébb kormányzati irodaház található, ahol jelenleg az NFÜ „lakik”. Az irodaházaktól talán nem függetlenül jelentek meg a parkolóházak is, melyek ugyan ma még zömében kihasználatlanok, de lehetőséget adnak egy régi terv esetleges megvalósulásához, mégpedig a két körút közötti rész forgalomcsillapított területté alakításához is.

Szolgáltató negyed

Belső-Erzsébetvárosban az utóbbi időben egymás mellett élnek a korábbi korok szolgáltatásai és a mai igények szülte szolgáltatások. A tradicionális, lassan eltűnő arcot a régi szakmák kis üzletei képviselik, ahol lámpaernyőt, kesztyűt, haj- (vagy bármilyen) kékét lehet venni, kárpitoztatni lehet bútorainkat, vagy éppen megjavíttathatjuk mechanikus szerkezetű óráinkat is. A Klauzál téri vásárcsarnok

ha nem is „ragyog” a régi fényében, de még mindig a környék legolcsóbb és leglátogatottabb piaca, szombatoként östermelői piaccal bővítve. Az önkormányzat is erre építi átalakítási, megújítási terveit. Szintén itt található a legendás Kádár étterem, ahol még ma is olyan jó sötétet lehet enni, mint évekkel ezelőtt. Emellett megjelentek azok a trendinek számító szolgáltatások, melyek egy speciális közönséget céloznak meg. Ilyenek a Király utcában koncentráló lakberendezési boltok, galériák, és exkluzív specializált kisboltok. De itt vannak a multikulturális kategóriába tartozó arab telefonboltok, török étkezdék, indiai fűszerezések, kínai teázók, és a zsidó kultúra cukrászdái és szuvenír boltjai is.

Az elmúlt évek változásai, köztük a lakáspiaci változások tehát kétféle módon is hatottak a régi pesti belvárosi területekre. Egyrészt sok lakás épült, ezzel megélénkült a lakáspiac, és egy olyan réteg előtt is nyitottá vált ez a terület, mely számára az új lakás elsőrendű fontossággal bír, és gyakran még a környéket is képes annál vonzóbbá tenni, mint amilyen valójában. Másrészt a kedvező kölcsönök

miatt sokan inkább vásároltak, mint béreltek lakást (a lakás havi törlesztő részlete gyakran megegyezett egy hasonló adottságú lakás havi bérleti díjával). Több, egyetemre kerülő, vagy a tanulmányaik befejeztével a fővárosban munkát vállaló fiatal (gyakran vidékről Budapestre érkezett) most induló önálló életéhez választott itt egy lakást. Harmadrészt sok kis alapterületű, és alacsony rezsijű úgynevezett kislakás (26-35 m²) épült ezen a területen. Ezeknek a folyamatoknak már most látjuk a hosszútávú negatív következményeit: a nagyobb lakások hiánya

még több évtizedig érezhető lesz. Másrészt rövidtávú előnyt is megjelölhetünk, mégpedig a diákok számára elérhető, belváros és egyetem közeli lakásokat, melyek előmozdíthatják ezeken a területeken a studentifikáció folyamatát. Összességében tehát talán nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy ez a terület ma a főváros egyik legizgalmasabb, legsokszínűbb, folyton alakuló negyede, ahol mindenki talál magának valamit, amin mérgelődhet vagy éppen szórakozhat.

Zara-Papp Zilia

MODERN SZÖRNY-MÍTOSZOK A JAPÁN VIZUÁLIS KULTÚRÁBAN

Bevezetés – Mi is az a jókái

A jókái szó (妖怪) egy összetétel a japán nyelvben, amelynek mindkét kínai eredetű piktogramja azt jelenti „kísérteties”, „rémséges”, „hátborzongató”. A jókái kifejezés vonatkozhat különös természeti jelenségekre, érzésekre, hangokra, tárgyakra, valamint állatokra vagy emberekre is. Foster rámutat, hogy maga a kifejezés viszonylag új keletű, és azóta van használatban, mióta a meidzsi korszakbeli filozófus, Inoue Enryó a Japánban lejegyzett összes természetfeletti jelenség gyűjtőneveként határozta meg *Jókaiigaku (Jókaiológia)* című munkájában (1). Más szavak, melyekkel e jelenségeket illetik, a bakemono és henge az Edo korszakban és mononoke a Heian korszakban. A bakemono és henge szavak az alakváltozás, a transzformáció, metamorfózis tényét rögzítik, míg a mononoke egy összetettebb koncepció, amely a szörnyek láthatatlan ősejére, energiájára utal. A mononoke a Heian korszakban még csak az arisztokrácia tagjai számára láthatóak, akik halállal lakolnak, ha pillantásukat vetik a szörnyek felvonulására, a *Hjákki jágjóra (Száz szörny éji vonulása)*, ahogy ez a *Geidzsi monogatari*ban is fel van jegyezve.

A Meidzsi korszaktól azonban leginkább a jókái gyűjtőnév használatos a japán folklórban felbukkanó szörnyekre. Ezek a jelenségek főként a hegyekben, tisztásokon, vízben vagy vízközelben, illetve emberi lakóhelyeken lelhetőek fel. A hegyek nyújtanak otthont a legkorábbi japán szörnyeknek, mint például az *oni* (ördögfajzat), *tengu* (varjú szörny), *jamabiko* (visszhang) vagy *kodama* (fa szellem). A vízben élő szörnyek általában átváltozott víziállatok formáját veszik fel, mint például óriás varangyét (*gama*), vízbivalyét (*ushi oni*), kígyóét (*nure onna*) vagy szellemlényekét, melyek a halászokra leselkednek a nyílt vízben (*umi bózu*) (2). Néhány jókái bemerészkedik a faluba is, mint például az alakváltoztató borz (*tanuki*) és róka (*kitsune*), míg mások együtt élnek az emberi közösséggel, mint a macska (*bake neko*), a patkány (*bake nezumi*) vagy a pók (*cucsi gumo*).

Nem csak zoomorf szörnyeket találunk a ház körül. A *zasiki varasi* (komód gyerek) például egy kisgyerek alakját ölti és a ház elhagyatottabb sarka-

iban lakik, jó szerencsét hozva a családra. A *tendzsó name* (plafonnyaló) és az *aka name* (penésznyaló) pedig éjjelente lenyalja a koszt a plafonról illetve a dézsa körül. Használati tárgyak és eszközök szintén átváltozhatnak szörnyé, ha elérik a száz éves kort. Röviden tehát a jókái egy japán kifejezés, amely természetfeletti dolgokat jelöl, és a fő koncepció mögötte minden lény transzmutabilitása, így az emberé is.

Az első jókai ábrázoló képek a Muromacsi korszakban jelennek meg és az Edo és Meidzsi korszakban lesznek rendkívül népszerűek. A Toei Filmstúdió visszahozta ezt a népszerűséget a hatvanas évek filmvásznaira egy jókai filmtrilógiával, amelybe a *Jókai hjaku monogatari* (Száz rémtörténet, rend. Jaszuda Kimijosi, 1968), a *Tókaidó obake dócsú* (Szörnyű utazás a kelet-tengeri úton, rend. Kuroda Josijuki, Jaszuda Kimijosi, 1969) és a *Jókai dáiszenszó* (Nagy szörnyháború, rend. Kuroda Josijuki, 1968) filmek tartoznak. Miike Takasi, a híres-hírhedt filmrendező a *Jókai dáiszenszót* dolgozta fel azonos című filmjében 2005-ben.

A jókái változó szerepe a vizuális ábrázolásban

Szörnyábrázolás nagy számban a japán vizuális kultúrában először a középkori, Kamakura korszakbeli *Rokudó-e*, avagy *Hat Ösvény* témájú festett tekerceken jelenik meg, melyek a buddhista ikonográfiát követve a túlvilág síkjait és a hozzájuk tartozó szenvedésformákat célozzák megjeleníteni. Noha kevés maradt fenn belőlük, poklot ábrázoló képek buddhista illusztrációkon leginkább a tizedik és tizenkettedik század között voltak gyakoriak. A tizenkettedik században, a Heike klán hatalmának rohamos gyengülési időszakában a hat világot (pokol, éhező szellemek – preta, démonok – asura, emberek, félistenek – deva) megjelenítő képek szaporodnak el, ellentétben a Tiszta Föld (Paradicsom) ábrázolásokkal. Komatsu szerint e jelenségnek az az oka, hogy a kritikus társadalmi időszakokban a szörnyek megjelenése egyfajta feszültségcsökkentő szerepként funkcionál (3).

E tekercek fontos előfutárai lesznek és alapozzák meg a japán képi kultúra azon aspektusát, hogy

a tisztátalan, a bomló, a rémisztő és elborzasztó témák is feldolgozásra kerülnek, amelyből később a szörnyábrázolás, a kortárs manga, animáció és film is merít. Mivel a buddhizmus fő tanítása, hogy a létezés a négy szenvedésben gyökeredzik (születés, öregség, betegség, halál), a buddhista művészetnek egyik fontos célja, hogy szemlélőjét szembesítse ezekkel a realitásokkal. Mind a hátborzongató, mind a humoros képi megközelítés a buddhista értelemben vett felébredés elérését hivatottak szolgálni. Ienaga ezért úgy látja, e képek nagyszámú megjelenése természetes tüneti velejárója annak a kornak, melyben létrejöttek (4). Ebben a korban vált ismertté a „szemlélődés a tisztátalanságról” nevezetű buddhista gyakorlat is, melynek során a szerzetesek az elhantolatlan tetemek lassú lebomlását figyelték a köztemetőekben. A *Hat Ösvény* tekercesek szörnyei nem a folklórból átvett elemeket jeleníti meg, mivel buddhista ikonográfiát követnek. Ugyanakkor az egyedien groteszk, morbid és mégis humoros ábrázolási stílus rányomja bélyegét az ezt követő korszakok szörny-ábrázolásaira (Ill.1.)

A Muromacsi korszak (1338–1573) jelenti a *jókái-ga* (szörnyfestészet) kezdetét, ebben a korban jönnek létre a *Hjákki jágjó* (*Száz szörny éji vonulása*), illetve a *Cukumogami emaki* (Eszköz-istenek) képtekercsek. A korai Muromacsi korszak társadalmi stabilizációt és fellendülést hozott, mikor az egykoron rettegett – és ezért megjelenítésükben tiltott – betegség-istenek szellemei és a jókái végre képi alakot öltenek, méghozzá vicces, humoros ábrázolási formában. Az új kort még a jókái is fesztivállal (*macuri*) ünnepli, és a Száz Szörny Éji Vonulása a kortárs médiában, animációban, filmben megjelenített szörny-paradék vizuális forrásává is válik. A Muromacsi korszakbeli tekercesek médiuma rizspapírra festett színes pigment és tus, amely a jókái világ hangulatát is híven tükrözi – az ambivalenciát, színpompát, kavalkádot, ugyanakkor a melankóliát és az antikvitást –, amely tulajdonságok újra kifejeződésre kerülnek a kortárs filmkészítés maszk-, kosztüm- és díszlettervezői megoldásaiban (Ill.2.)

A populáris művészet cenzúrája a késő Edo korszaktól követhető nyomon, és e korban jelenik meg először a jókái, mint a politikai képi szatíra eszköze. A három részes panel (triptych) *Minamoto Jorimicut a Földpók és démonjai látomása gyöttri ágyában* (*Minamoto Jorimicu yakata cucsigumo jókái wo naszu zu*, 1843) egy reprezentatív példája az Edo-kori ukiyo-e festő Utagava Kunijosi (1797–1861) játékosságának, amellyel a jókáit mint komikus al-

legóriát használja korabeli politikai és közéleti szereplők kifigurázására (5) (Ill.3.).

A Meidzsi korszakban kezdődő és rohamléptekben haladó militarizáció szintén új szerepeket osztott a jókáira és helyi szellemekre. Mintha megérezte volna e változást a meidzsi-kori festő, Kavanabe Kjószái (1831–1889), aki 1874-es *Bake bake gakkó* (*Változó szörny-iskola*) című humoros művében egy javítóintézet iskolapadjába kényszerített, jólfésült és megreformált szörnyeket ábrázol (Ill.4.). A Meidzsi korszak végére már sterilizálódnak annyira a szörnyek, hogy új szerepeket oszthasson rájuk az állam által felügyelt és irányított média. Az első alkalom, mikor a szörnyeket az ellenséges nagyhatalmakkal azonosítja a média Utagava Josiiku (1833–1904) *Kokkei vanisiki* (*Tréfás feljegyzések a japán történelemből*, 1895) című metszetén figyelhető meg, amely nem más, mint a hagyományos *Száz szörny éji vonulása* tekerces komikus imitációja. Míg a metszet elrendezése a tekerces felépítését követi, minden egyes megjelenített jókái a Meidzsi kor első fontos katonai sikere során, a kínai-japán háborúban (1894–95) legyőzött kínai hadsereg egy-egy katonáját figurázza ki (6) (Ill.5.). A hagyományos tekerces végén megjelenő felkelő napot (*hinode*) itt már a militarista szimbólum, a korabeli japán haditengerészet *hino maru* tizenhat-ágú napkorongja váltja fel, előrevetítve egy új, militarista kor kezdetét. A csendes-óceáni háború idejére már rutinszerűen használja a politikai karikatúra a jókái, legfőképp *oni* (ördög) megjelenítéseket a szövetséges hatalmak jelölésére (7).

A háborús propaganda részét képezte továbbá a manga, az animáció és a film is, melyek közül a *Momotaro* animációs rövidfilmek: *Momotaro az égből* (*Szorano Momotaro*, rend. Murata Jaszudzsi, 1931), *Momotaro a tengerből* (*Umino Momotaro*, rend. Murata Jaszudzsi, 1932), *Momotaro és a tengeri sólymok* (*Momotarono umivasi*, rend. Szeo Micujo, 1943) és a *Momotaro és a tenger szent harcosai* (*Momotaro umino sinpei*, rend. Szeo Micujo, 1945) különösen említésre méltóak. A végső verzió, *A tenger szent harcosai* rajzfilm a Haditengerészeti Minisztérium és a Sócsiku Filmstúdió kollaborációjaként készült. Bár a 74-perc hosszú film elkészítése rendkívül sok muníciót emésztett fel, és 1945 áprilisi bemutatója is túl későnek bizonyult ahhoz, hogy számottevő társadalmi visszhangra találjon a háború utolsó hónapjaiban, a film fontos jelentőséggel bír. Dower úgy találja, a rajzfilm szimbolikája, melyet ő Momotaro paradigmának hív, fontos betekintést enged a japán háborús propaganda

taktikáiba, illetve mutatja a folklórból átemelt szörnyek archetipusainak és szimbolizmusának átültethetőségét és adaptációjának mértékét (8). Míg az eredeti Momotaro narratíva kínai taoista elemekre épül, a meidzsi-kori japán Oktatásügyi Minisztérium utasítása alapján Momotaro alakja a kötelező tanrend részeként japán népi hőssé formálódott át (9). A történet maga leegyszerűsödött, hogy a háborús erőfeszítésekkel kerüljön szimbolikai párhuzamba, így válik Momotaro tiszta lelkű japán hőssé, nagyszülei az ősök szellemévé, kísérő állatai a „felszabadított”, de alsóbbrendű ázsiai népekké és a távoli szigeten élő szörnyek a szövetséges erőkké. A végső, 1945-ös verzió – melyet később a megszálló amerikai haderők azonnal betiltottak – mutatja ezt a leginkább, mivel itt a szörnyek angolul beszélő, brit és angol „emberarcú démonok”, akik megadják magukat a tisztaszívű japán hősnek (10).

Noha a Momotaro filmeket a megszállás korai éveiben az amerikai haderők betiltották, és a kópiákat bezúzták, Dower szemlélteti, hogy a kívülálló archetípusa továbbra is használatban maradt a háború utáni kor szimbolikájában, és a régi közhelyeket gyorsan átnevezték az új idők fúvása szerint. Politikai karikatúristák a negyvenes évek végére már szarvakat rajzolnak a kommunista országok vezetőinek fejére (11).

A háborút követő időszakban az állami cenzúra fokozatosan lekerült a mangáról, és az újonnan megjelenő művészek, mint például Tezuka Osamu, új életet leheltek és forradalmasították a manga és anime műfajt. A háború utáni időszak ugyanakkor a jókái reneszánsznak is szemtanúja lesz, a mangakészítő Mizuki Sigeru munkásságának köszönhetően.

Modern manga mítoszok – Mizuki Sigeru, a temetőben született fiú és Szemgolyó Bácsi

Modern Mítoszteremtő – Mizuki Sigeru

Mizuki Sigeru (1922-), a *Gegege no Kitaro* jókái manga sorozat alkotója, a modern kori Japán egyik legmeghatározóbb manga-rajzolója. E sorozat, melyet a hatvanas évek óta folyamatosan publikál, és amelyre a szintén hatvanas évek óta közreadott – Japánban az egyik leghosszabb ideje sugárzott – rajzfilmsorozat is épül, járult hozzá a jókái háború utáni reneszánszához. Hogy megértsük Mizuki jókái-ábrázolásmódjának okait, érdemes bepillantást nyerni a művész második világháborús tapasztalataiba.

1942-ben, húsz évesen sorozták be a Japán Császári Hadseregbe, és önéletrajzi mangája szerint ő volt a legfegyelmetlenebb katona a barakkban (12). Nem volt képes elsajátítani a feljebbvalók felé megkövetelt katonai protokollt, és a harci kedv se igazán szállta meg. Mizuki, a szemüveges manga figura, egyfajta japán változata Jaroslav Hašek Švejkjének, ahogy az megjelenik Josef Lada világhírű illusztrációjában (13). A kalamajkák, amikbe manga-Mizuki keveredik, vetekednek Švejkével, melyek az első világháborús hadierőt gyengítették és járultak hozzá szerényen a Monarchia bukásához. Túlzás lenne azt állítani, hogy manga-Mizuki szerencsétlenkedése okozta a japán hadierő kudarcát, de a maga módján szintén hozzájárult ehhez. Szürreális kalandjai a hadseregben akkor kezdődnek, mikor a művészi vénával rendelkező Mizukit megteszik hadi trombitásnak, de nem tudja megfújni a hangszert. Miután panaszkodik feljebbvalójának, az megkérdezi tőle: „Melyiket szereted jobban, északot vagy délt?” Mivel Mizuki nem szerette a hideget, a délt választotta. Így találta magát egy dél-csendes-óceániai frontra induló hadihajón. 1943-ban érte el Rabaul (akkori Új Britannia-sziget, a mai Pápua Új-Guinea része) szigetét, míg az előtte és utána hajózó hadihajók mind elsüllyedtek (14). Rabaulban csapatai megsemmisültek a dzsungelharokban, és ő maga is napokat töltött az őserdőben, míg visszatalált főhadiszállásukhoz. Ezalatt maláriát kapott és majdnem a helyi törzsek áldozatául esett, ám mikor visszatért, leszidták, amiért „nem halt meg megfelelően” a császárért többi bajtársával együtt (15). Ugyanebben az évben, 1944-ben elvesztette bal karját egy légitámadás során, maláriája elhatalmasodott, és a háború végéig a rabauli katonai kórházban ápolták. Sajat elmondása szerint ő volt az egyetlen japán katona, aki közeli barátságot kötött a helyi Tolai törzssel, és aki azt kérte, hogy maradjon a szigeten a háború befejezte után. Mégis visszavíték Japánba, ahol, habár negyvenes évei végéig nyomorgott, végül mégis kimagasló és elismert manga alkotó lett, az első és legsikeresebb, aki jókái manga szereplőket rajzol, és aki, ellentétben a korábbi korok szörnyábrázolásaival, pacifista üzenetet küld közönségének szörnyalkotásain keresztül.

Szemgolyó Bácsi

A *Kitaro* sorozat fő szereplői Kitaro, a jókái fiú; apukája, Szemgolyó Bácsi, aki egy könnyen beazonosítható ikonikus szereplő, egy nagy szemgolyó kis testtel és végtagokkal; Patkányember, a kerékkötő;

Macskalány, Kitaro barátnője; Nurikabe (Nagy Fal); Konaki Dzsidszi (Gögicsélő Bácsi); Szunakake Baba (Homokszóró Banya) és még sok más folklórból átvett és Mizuki által megalkotott jókái.

Szemgolyó Bácsi az eredeti horror manga, *Hakaba Kitaro (Temető Kitaro) Szellem család (Júrei ikka, 1960)* című fejezetében születik, és nem más, mint Kitaro halott apjának életre kelő szemgolyója (Ill.6.). Míg az apa teste lebomlik, a fia iránt érzett aggodalma beleköltözik a szemgolyóba, azt animálja, hogy így is rajta tudja tartani a szemét utódján. Szemgolyó Bácsi Mizuki saját ötlete, de forrásként számos edo-kori jókái megjelölhető, például a *Nuribotoke* (Lakkozott Buddha), egy feketére lakkozott Buddha-szobor, melynek szemei kifolyóznak. Kjógoku szerint, e jókái szimbolikájában a fekete lakk a halotti balzsamot jelképezi, mely az ártó szellemeket hivatott távol tartani, míg a fekete szín a tisztátalanság, a lebomlás szimbóluma (Tada 2000:155). A kieső szemek a *mewo otoszu* (kiejti a szemét) illetve *me detaku naru* (kijönnek a szemei) kifejezések képi megjelenítése, ahol mindkét kifejezés a halál tényét jelenti. A *Nuribotoke* népszerű szörny volt egészen a Meidzsi korig, ami több feldolgozásban is megjelent (*Bakemonocukusi* tekercesek, Torijama Szekien: *Képes száz szörny paradé* katalógus, Kawanabe Kjószai: *Hjakki gadan [Száz szörny képes történet]*, stb) (Ill.7.). Mizuki Szemgolyó Bácsija is erre a képi hagyományra épül, de maga a szereplő animálódik, életre kel Mizukinál, hangsúlyozva az élet, az újjászületés fontosságát a halállal szemben. Mizuki, aki maga is elveszített egy testrészt, egy végtagot a háborúban, így írja le azt az élményét, amikor először felfedezte, sebe begyógyul, a malária és fertőzésekkel vívott harc ellenére:

„Aznap az amputált karom csonkjából enyhe cse-csemő-illat áradt. Az élet illata volt, mely a mélyből tört elő. ›Baba-szag! Az élet ellentámadásba lendült!‹ – gondoltam →. Olyan érzés, mintha valaki segítene belülről. ... Minden nap szagolgattam a babaszagot, nagy örömmel. A mennyország illata volt számomra.” (16)

Így válik paradox módon Mizuki életigenlő optimizmusának szimbólumává a rothadó testből életre kelő szemgolyó is.

Temető Kitaro, a pseudo-népi szuperhős

Kitaro a temetőben születik, halott anyától, és elveszíti egyik szemét közvetlenül születése után (17) (Ill.8.). Ezek a tulajdonságai Kitarot párhu-

zamba állítják a muromacsi-kori *otogizosi* (illusztrált prózai narratíva) történetekkel, illetve a hagyományos jókái folklórral.

Középkori buddhista anekdotákban, illetve a rájuk épülő populáris prózai narratívákban a temetőben, halott anyától született gyerekek mindig kimagasló fontossággal bírnak. A muromacsi-kori *Kumano hondzsi* képeskönyv például Goszuiden, egy indiai király ágyasának történetét meséli el, akit féltékeny riválisai az erdőbe küldenek egy hóhérrel, hogy az lefejezze őt. Goszuiden terhes a király egyetlen gyermekével, és holtteste tovább táplálja a fiút, míg egy szent ember rá nem talál az erdőben. Míg képregény-narratívákban megszokott, hogy a hősök korán elvesztik anyjukat, Kitaro története egyúttal a japán folklór kontextusába is ágyazza a főhős figuráját. Komacu szerint a civilizáció határain kívüli születés (hegyekben, temetőben) egy rendkívüli képességű gyermek, vagy akár a hegy-isten (*jamano kami*) születését is jelezheti (18).

A *Kója monogatari*, egy muromacsi-kori buddhista gyónási történet egy fiatal feleség esetét meséli el, akit megöltek és jelöletlen sírba löktek a helyi temető Dzsizó csarnokában (19). Szelleme megjelenik egy arra járó szerzetesnek, akinek egy ruhát ad át, melyre ez van írva vérral:

A gyermek, mely a méhben hal meg, nem éri el könnyen a feloldozást. Siess és ásd ki a testem, vedd ki a gyermeket a méhemből és temesd el. (20)

Férje ássa ki a tetemet, és amikor felvágja a hasát, egy egészséges fiúgyerek ugrik ki belőle. A középkori japánok úgy hitték, hogy a magzatok tovább fejlődtek a halott terhes nőkben, és ezért megszülethettek a temetőben, hacsak nem voltak eltávolítva anyjuk testéből a temetés előtt. Ezek a középkori történetek szolgálták alapjául az edo-kori *kaidan* meséknek, amelyekben gyereksírás hallatszik kriptákból, mely a temetőben felnövő gyerekek nyomára vezet (21). Minden ilyen narratívában a gyermek fiú, aki természetfeletti erők birtokában van. Glassman ezt úgy értelmezi, mint a középkori buddhista hagyomány kifejeződését, mely a fiúgyermek születését az anya feloldozásával azonosítja (22). Így Kitaro temetői születése is egy emberfeletti képességekkel rendelkező fiú, egy jókái fiú érkezését jelzi előre. Kitaro deformálódott alakja pedig edo-kori *kaidan* szörnyillusztrációkból merít, mint például a Hokuszi-mangában fellelhető, ijesztő-groteszk *Kaszaneno onrjó (Kaszane háborgó lelke)* (Ill. 9-10.)

A bicegő hős

Kitaro elveszíti egyik szemét születése éjszakáján, mikor az őt megtaláló férfi undorodva egy sírkőhöz vágja az újszülöttet. A megcsonkított vagy sántító hős motívuma jól ismert nemcsak a japán de más kultúrák népmesei elemeiből is. A hős megcsonkítása egyfajta beavatási rituálé, mely természetfeletti erők elnyerésével párosul. Ez a stigma a hőst szent és ugyanakkor kítaszított státuszba is helyezi az adott közösségen belül (23). Ez a motívum jelenik meg Mijazaki Hajaó *Mononoke hercegnő* (1997) című rajzfilmjében is, a főszereplő Asitaka nemgyógyuló sebe esetében, illetve Kitaro félvakká tételekor is. Mizuki maga is átesett ezen a beavatáson, amikor elvesztette bal karját az egzotikus, másvilági dél-tengeri szigeteken a háború során. Ez a beavatás járul hozzá ahhoz, hogy a hős médiumi szerepkörbe kerüljön, mely a két világ között közvetít. A történet ezen eleme merít az egyetemes népmese-struktúrából (24), de ugyanakkor specifikusan a japán jókái hagyományból is. Pontosabban, ahogy Foster rámutat, a Félszemű Fiú (*Hitotsume Kozó*) legendájával állítható párhuzamba (25).

Az őskori Dzsomon korszakból fennmaradt agyagszobrok már sejtetik a félszemű istenségek fontosságát, míg a *Kodziki* (Régi korok feljegyzései, Kr. u. 708) már megemlíti, hogy a hegy-isten (*jmano kami*) elveszíti egyik szemét az emberek miatt. Az edo- és meidzsi-kori jókái ábrázolások gyakran mutatják a szörnyeket csak egy szemmel, és ez az ábrázolásmód használatban marad a kortárs médiában is. Ez a félszeműség egyszerre szent és kítaszított státuszt jelent, amely azt is jelentheti, hogy a jókái visszavezethető archaikus, mára elfeledett félszemű és féllábú ősi istenségekhez is (26).

Janagita hipotézise a Félszemű Fiúval kapcsolatban a következő (27). Ez a jókái, mely egy félszemű, féllábú kisfiúként jelenik meg, Japán teljes területén ismert. Janagita úgy tartja, hogy ez a jókái egy történelmi idők előtti emberáldozat-szertartás fennmaradt eleme lehet (28). Elmélete szerint a földművelő közösségek az emberáldozat bemutatása előtti évben, egy szertartás során választották ki az áldozatot sámáni jóvendölések alapján, és törték el a lábát és szúrták ki a szemét, hogy ne tudja elhagyni a falut. Ezután egy évig szent státuszba került, és ajándékokban, adományokban részesült. Ahogy az a szokás fokozatosan eltűnt, ez a szent-kítaszított közösségi szereplő elvesztette funkcióját, és így vált jókájá a népi emlékezetben. Kitaro kortárs médiában megjelenő figurája ezt a

szent-kítaszított funkciót tölti be a mangában és rajzfilmben.

Patkányember

A Kitaro narratíva negatív hőse Patkányember (*Nezumi Otoko*), aki félig jókái, félig ember, testileg és lelkileg is tisztátalan, és e szempontból a patkány jókái (*bake nezumi*) képi hagyományának modern kori megtestesítője.

Az egyik kiemelkedő patkány jókái Tesszó alakja, amelynek ikonográfiájának alapjait Torijama Szekien *Képes száz szörny parádé* (1776) képes katalógusában való ábrázolásmódja határozza meg, míg a történet maga egy heian-kori legendára épül (Ill.11.). A *Heike monogatari*ban (1371) is említett történet (Ishida 1954:110-112) szerint az uralkodó felkérte a Mii templom főpapját, Raigót, hogy imádkozzon egy fiú trónörökös születéséért. Raigó ezt megtette és nemsokára fiú örökös született, ám az uralkodó megszegte ígétét, és nem újította fel a templomot cserébe. Raigó bosszút esküdött, megátkozta a trónörökösöt és önmagát halálra éhezettette. Raigó háborgó lelke (*onrjó*) beleköltözött egy patkányba, mely így a Tesszó nevű patkány-szörnyé változott, és visszatért a Mii templomba 84,000 patkánnyal együtt, akik elpusztították a templom felbecsülhetetlen értékű iratait és tekercseit (29). Az uralkodó fia is hamarosan meghalt (30).

Szekien emberarcú patkányként ábrázolja Tesszót (31), buddhista papi csuhában és hajviselettel, patkány-hadserege körében, amint épp a templom iratait pusztítják (32). A Raigó legendát nagyobb részletességgel ábrázolja Kacusika Hokuszai (1760–1849) fametszet sorozatában, a *Patkány-szörnyé változó Raigó főpap története* (*Raigó adzsari kaiszo den*, 1808) című *jomihon*ban (edo-kori illusztrált narratíva), amely az átváltozást lépésről lépésre illusztrálja (33). Meidzsi-kori festő Cukioka Jositosi (1839–1892) Szekien verzióját követi a *Mii templomi Raigó pap egy patkány ártó szellemévé változik* (*Mii dera Raigó adzsari akunen nezumito benzuru zu*, 1891) című metszetében (Ill.12.). A kortárs filmművészetben megjelenő patkány szörnyek gyakran követik ezeket a Raigó ábrázolásmódokat: a 2005-ös *Nagy szörnyháború* a Jositosi kép elemeit alkalmazza, míg a 2007-es *Gegege no Kitaro* Szekien képi megoldását vette alapul (Ill. 13-14.). A patkány horda képe elterjedt vizuális elem az edo-kori *ukiyo-e* körében, ahol egy csapat patkány felbukkanása mindig ártó, tisztátalan természetfeletti erő vagy lény megjelenését jelzi (pl. Kacukava

Suntei (1770–1824): *Bosszúálló szellem patkányokká változik* [Onrjó nezumito bakaszu, 1808]; Keiszei Eizen (1791–1848): *Hino tamani notta kubi* [Tűzgolyón vonuló fej, 1828]; *Sódai Utagava Tōjokuni* (1769–1825): *A bosszúálló szellem hatalma* [Onrjóno csikaramocsi, 1808], stb.) (Ill.15-17). Így a csapatban támadó patkány maga a gyengeség, a testi és lelki tisztátalanság, a kártékonyosság és a bosszúállás képi szimbóluma lesz, aki önmagában nem rendelkezik kimagasló természetfeletti erővel. Ezt a funkciót őrzi meg Patkányember figurája a *Kitaro* mangában és rajzfilmben is. Továbbá, Patkányember figurája egy szarkasztikus válasz is egyben a tizenötödik századbéli, naiv népművészeti miniatűr tekercs (*ko-e*), a *Patkány tekercsre* (*Nezumi zōsi*) fő témájára. A *Patkány tekercs* a Gonno Kami nevű patkány szörny történetét meséli el képekben, aki emberrel akar házasságot kötni, hogy utódai magasabb létsíkra jussanak. Miután elzarándokol a kiotói Kijomizu templomba, emberré változik, és megkéri egy lány kezét. Ámde az esküvői készülődés alatt a ház macskája felismeri a patkány igazi alakját és elkapja őt, s így a vágya nem teljesül be végül (34). A Mizuki mangában megjelenő Patkányember komikus válasz erre a történetre, hiszen Patkányember félig ember, félig jókái, így maga a Gonno Kami kívánságának megtestesülése, ámde nem jelent semmiféle emelkedettebb létállapotot, mivel a piszok, a bűz és az ármányosság jellemzi figuráját.

Nagy Jókái Háborúk – Szörnyűséges Média Konvergencia

A kortárs populáris médiumokon átívelő jelenség a *Nagy szörnyháború* története, mely eredetileg Mizuki egyik *Kitaro* manga epizódjaként jelent meg 1966 áprilisában (35). Míg ez volt az első ezzel a címmel közölt verzió, egy kétrészes, a Toei Stúdió által gyártott, Fudzsi tv-n sugárzott rajzfilm-változat követte ezt 1968. március 6-án és 13-án. Ugyanez év nyarán ezzel a címmel debütált egy mozifilmmel a Daiei Filmstúdió, Kuroda Josijuki rendezésében. Így a jókái háborús narratíva átívelte a kortárs média széles palettáját mangától a rajzfilmen át a filmig. A 2005-ös remake film verziót követték még *pacinko* és play station számítógépes játék verziók is.

Rajzolt harcok

A manga történet fő szereplői, mint minden *Kitaro* epizódban, itt is *Kitaro*, Szemgolyó Bácsi, Patkányember és egy csapat jókái. Míg az epizódok

túlnyomó többsége egy harcot mesél el *Kitaro* és egy gonosz jókái között, ez a rész egy teljes háborút ír le és a harcoló szörnyek metaforaként szolgálnak háborús veterán Mizuki kezén. A történet egy egzotikus külsejű fiúval indul, aki Tokió utcáin kér segítséget, mert szigetét szörnyek foglalták el. A fiú úgy szólítja meg a tömeget, mint „kedves japánok”, így fejezve ki saját idegenségét a kezdő képkockákban (36). *Kitaro* a segítségét ajánlja fel, mire a fiú azt kérdezi, „te hiszel nekem?”. *Kitaro* válasza: „Igen, a tested szörny-vibrálást bocsát ki. Ez nem japán rezgés, hanem onnan jön (nyugatról).” (37). Mint kiderül, az „idegen” fiú Okinaváról jött – Okinava szigetei amerikai fennhatóság alatt álltak 1945–1972 között – ám vietnámi kúp-alakú szalmakalapot (*nón lá*) visel. *Kitaro* apja figyelmezteti a fiút: „a nyugati szörnyek kegyetlenek.” (38). *Kitaro* „fajtisztá” japán jókáiokat gyűjt a harchoz, amelyet nyugati szörnyek: vérfarkas, boszorkány, Drakula és Frankenstein ellen vívnak. *Kitaro* varázsmellénye, amit jókái-hajból szöttek, veszi át az ősök szellemének szerepét. Ezalatt a falusiak barlangokba húzódnak, amelyek képilig a második világháborúban használt okinavai teknőspáncél-sírkő barlangokhoz (*kamekobaka*) hasonlítanak. Hasonló barlangokat használtak a vietnámi háborúban is a helyi ellenálló; a manga többször is párhuzamot von mind a vietnámi, mind a koreai háborúkkal (39). Mizuki egy másik, *Hadijelentés Vietnámból* (*Betonamu szenki*, 1969) című mangájában *Kitarót* és jókái barátait küldi harcolni az amerikai csapatok ellen, hogy felszabadítsák Vietnám népét (Ill.18.). Gőgicsélő Bácsi ebben a harcban egy amerikai Skorpió tengeralattjárót tesz ártalmatlanná (40). A gyerekeknek szánt manga egy gombaalakú felhőjű robbanással ér véget és a vietnámi külsejű, okinavai fiú hálálkodásával a „fajtisztá” japán felszabadítók felé (41).

A rajzfilm verzióból, mely két évvel később került bemutatásra, a készítőik gondosan kihagytak minden utalást az atombombára, illetve a vietnámi és koreai harcokra. Ugyanakkor az okinavai invázió, illetve a „fajtisztaság” kérdése és az ősök tisztelete (varázsmellény) ugyanúgy megjelenik a rajzfilmben. Továbbá említésre kerül a szövetséges csapatok által 1945-ben tervezett „Operation Downfall” támadási terve Okinava felől Kjúszu szigete irányában.

Szörnyek a filmvászonon

Az 1968-as filmben szintén japán szörnyek harcolnak „nyugatiak” ellen, ám a politikai utalások itt még inkább kiiktatódnak, és a támadó a babilóniai szörny

Daimon, aki az edo-kori Japánba látogat. Daimon ikonográfiája részben a Burney-domborműre, a Dél-Irakban található, kb. Kr. előtt 2000-ből származó babilóniai terrakotta falfaragványra épül, amely nagy valószínűséggel Lilitut, egy babilóniai vérszívó női démont ábrázol madár szárnyakkal és karmokkal (42). Lilitu, aki megemlítésre kerül a Gilgames Eposzban (cca. Kr.e. 2000–2150) is, egy vámpír-szerű éjszakai démon, aki, a filmbeli Daimonhoz hasonlóan, gyermekek és nők vérével táplálkozik. Ugyanakkor Daimon azon tulajdonsága, hogy áldozatai testébe is be tud lépni, egy másik babilóniai szörnyel, Ekimmuval teszi hasonlatossá, aki áldozatai életenergiáján él. Daimon testfelépítése a mai Irak területén található késő-asszír (cca. Kr. e. 1800) monumentális szobrokat és domborműveket idézi, melyek antropomorf démonokat ábrázolnak emberi fejjel, csúcsos sisakkal, szarvakkal, egyenes, szárnyakkal ellátott felsőtesttel és ragadozó madárra jellemző lábakkal (43) (Ill.19.). Daimon hullószőrű, hidegvérű alakja a későbbi *kaidzsú* (*Godzilla*, *Gamera*) filmbeli szörnyek előfutára is egyben. Daimon szintén „nyugati” szörny: magányos, monokróm, komoly, mély hangú, arányaiban felnőtt testfelépítésű, hosszúkás arcú és emelkedett ornyergű. Ezzel szemben a japán jókái egy csoportnyi gyermeki arányokkal rendelkező, kis testű, relatíve nagy, kerek fejű, színpompás és komolytalan társaság. Daimon a „nyugati” individualizmust szimbolizálja, míg a jókái a japán „egységben az erő” csoportszellemet. Ebből a szempontból a Momotaro paradigma ugyanúgy alkalmazható a filmre, mint a háború alatti propaganda-rajzfilmekre. Érdekes módon, a *Kodzsikiben* és *Nihongiban* említett hegy-istenhez (*jamano kami*) hasonló módon, Daimon is úgy győztetik le, hogy szemén szúrják, és hűen a Momotaro-paradigmához, elűzik a szigetről. Az elűztetés a szigetlakók szempontjából nagyobb győzelmet jelent, mint a meggyilkolás, hiszen akkor a holttest még mindig „elfoglalná” a szigeten izolációban élő kommunát. A hatvanas évek média-termései, legyenek bár manga, rajzfilm vagy film, mind egy japán és „nyugati” agresszor szörnyek közötti harcot ír le, gyakori utalásokkal Okinávára, Vietnáma és Koreára, ezáltal is fellendítve a leplet az ambivalens kapcsolatról, amely az Egyesült Államok és Japán között alakult ki a megszállás és a Hidegháború éveitől.

Végezet(len)ül...

A japán szörnyábrázolás a kortárs médiában új szerepe osztott a jókainak. A 21. század elérkeztére

leginkább a környezetszennyezés, a nagyvárosi kiüresedés, a tradicionális életforma eltűnése, a kihalt állatfajok stb. szinonimáiként jelentkeznek mangában, rajzfilmben, filmben és egyéb multimédiás műfajokban. Mizuki Sigeru manga-rajzoló munkásságának köszönhetően a szörnyek velünk maradnak a populáris médiában. Ezen felül, a kortárs városrendezési trendeknek köszönhetően a jókái megjelenik az utcák, közterek, parkok, fesztiválok tervezéseiben is.

A jókái szerepe a benne rejlő ambivalencia miatt könnyen manipulálható a médiában. A jókái hagyományosan mindig határmezsgyén jelenik meg: az istenek és emberek világa közt, mikor a nap éjbe fordul vagy az éj nappalba, vagyis hajnalban vagy szürkületkor, a természet és a civilizáció határán, azaz tisztásokon, vízpartokon, utak, hidak mellett. A jókái átváltozott formái embereknek, állatoknak, növényeknek, tárgyaknak. A jóságos és gonosz természetfeletti lények határmezsgyéjén foglalnak helyet, és változhatnak segítő vagy ártó lényekké. A változás pillanatát szimbolizálják, képi megjelenítései az ismertből ismeretlenbe történő változáshoz kapcsolódó szorongásnak, félelemnek. A jókái a férfiből női princípiumba való fordulást csakúgy jelképezi, mint a száraz és esős évszakok változását. A dolgok végső természetét mutatják meg, amely maga az állandó változás. Ugyanakkor a társadalmi és történelmi változásokhoz köthető szorongást is jelentik, nem véletlenül ezért szaporodott el a jókái az Edo-kor alkonyán és a Meidzsi-kor hajnalán. A jókáiban az a félelem is alakot ölt, amely a szokványostól való eltérés, és ezáltal a társadalom (falu) szigorú társadalmi struktúrájából kizárattatáshoz, kiközösítéshez köthető. Ezért a jókái a kívülálló, idegenek jelölésére is szolgál: a *kappa* víziszörny a Koreai-félszigetről és Kínából érkezettekre, az *oni* (ördög) és a *cucsi gumo* (föld pók) az erdők mélyén, a társadalmon kívül élő lázadókra és útonállókra.

A második világháborút követően a jókái átalakul a közmédiában, hogy egy közös, idillikus, nosztalgikus, kifejezetten japán múltat jelöljön, és tovább éljen a mangában, rajzfilmben, filmben és video-játékokban. Szerepe bizonyára továbbra is folyamatosan változni fog az idők változásával. Ámde legbelsőbb tulajdonsága állandó marad: továbbra is a határmezsgyén fog mozogni jó és rossz között, amely könnyen teszi őt alkalmassá újabb és újabb értelmezésekre állandó vizuális evolúciójuk során a japán populáris kultúrában belül.

Bibliográfia

1. Foster Michael Dylan, „Morphologies of Mystery: Yokai and Discourses of the Supernatural in Japan, 1666–1999” (PhD diss., Stanford University, 2003), 7.
2. Iwai Hiromi, *Nihonno Yokai Hyakka – E to Shanshinde Mononokeno Sekaiwo Saguru 2* (Tokyo: Kawade Shobo Shinsha, 2000), 45.
3. Figal Gerald A., *Civilization and Monsters: Spirits of Modernity in Meiji Japan* (Durham, N.C.: Duke University Press, 1999), 22.
4. Kadogawa Shoten, ed., *Jigoku Zoshi, Gaki Zoshi, Yamai Zoshi* (Tokyo: Kadokawa, 1960), 3.
5. Schaap Robert, *Heroes and Ghosts: Japanese Prints by Kuniyoshi, 1797–1861* (Leiden, Holland: Hotei, 1998), 18.
6. Addiss Stephen, ed., *Japanese Ghosts and Demons: Art of the Supernatural* (New York: Spencer Museum of Art, 1985), 18.
7. Reider Noriko T., „Transformation of the Oni from the Frightening and Diabolical to the Cute and Sexy”, *Asian Folklore Studies* 62, no. 2 (2003): 133-157.
8. Dower John W., *War without Mercy: Race and Power in the Pacific War* (New York: Pantheon Books, 1986), 255.
9. Dower, *War without Mercy*, 252.
10. Dower, *War without Mercy*, 255.
11. Dower, *War without Mercy*, 310.
12. Mizuki Shigeru, *Manga Mizuki Shigeru Den* (Tokyo: Kodansha, 2004)
13. Hašek Jaroslav, *The Good Soldier Švejk and His Good Fortunes in the World War* (New York: Everyman’s Library, 1993).
14. Mizuki Shigeru, *Manga Mizuki Shigeru Den* (Tokyo: Kodansha, 2004), 481.
15. Mizuki, *Manga Mizuki Shigeru Den*, 140.
16. Mizuki, *Manga Mizuki Shigeru Den*, 296.
17. Mizuki Shigeru, *Hakaba Kitaro 1-6* (Tokyo: Kadokawa Bunko, 1997), 74.
18. Komatsu Kazuhiko, *Kaibutsuto Iru Konin Otogizoshino Kozo Bunseki* (Tokyo: Yuseido, 1985), 144.
19. Ichiko Teiji, ed., *Muromachi Monogatari* (Tokyo: Iwanami Shoten, 1989), 327-352.
20. Childs Margaret H., *The Tale of Koya* (Ann Arbor, MI: The University of Michigan, 1991), 63.
21. Glassman Hank, „The Religious Construction of Motherhood in Medieval Japan” (PhD diss., Stanford University, Department of Japanese Studies, 2001), 162.
22. Glassman, „The Religious Construction of Motherhood in Medieval Japan”, 115.
23. Hays Peter L., *The Limping Hero: Grotesques in Literature* (New York University Press, 1971).
24. Propp V., *Morphology of the Folktale* (Austin: University of Texas Press, 1971).
25. Foster, „Morphologies of Mystery: Yokai and Discourses of the Supernatural in Japan, 1666-1999”, 245.
26. Iwai, *Nihonno Yokai Hyakka – E to Shanshinde Mononokeno Sekaiwo Saguru*, 46.
27. Yanagita Kunio, *Yokai Dangi* (Tokyo: Kodansha, 2004), 178-181.
28. Iwai, *Nihonno Yokai Hyakka – E to Shanshinde Mononokeno Sekaiwo Saguru*, 45.
29. Toriyama Sekien, *Gazu Hyakki Yagyo* (Tokyo: Kokusho Kankokai, 1992), 62.
30. Isao Toshihiko, ed., *Kuniyoshi Yokai Hyakkei* (Tokyo: Kokusho Kankokai, 1999), 85.
31. Sekien, *Gazu Hyakki Yagyo*, 62.
32. Toriyama Sekien, *Gazu Hyakki Yagyo Zengashu* (Tokyo: Kadokawa, 2005), 62.
33. Kyogoku Natsuhiko, Tada Katsumi, eds., *Hokusai Yokai Hyakkei* (Tokyo: Kokusho Kankokai, 2004), 82-85.
34. Yokoyama Shigeru, Matsumoto Takanobu, eds., *Muromachi Jidai Monogatari Taisei* (Tokyo: Kadokawa Shoten, 1982), 241-256.
35. Mizuki Shigeru, *Gegegeno Kitaro Dai Ichi Maki* (Tokyo: Chuo Koronsha, 1988), 918.
36. Mizuki, *Gegegeno Kitaro Dai Ichi Maki*, 152.
37. Mizuki, *Gegegeno Kitaro Dai Ichi Maki*, 153.
38. Mizuki, *Gegegeno Kitaro Dai Ichi Maki*, 154.
39. Mizuki, *Gegegeno Kitaro Dai Ichi Maki*, 175, 179.
40. Mizuki, *Kitarono Betonamu Senki*, 40.
41. Mizuki, *Gegegeno Kitaro Dai Ichi Maki*, 203.
42. Jacobsen Thorkild, „Pictures and Pictorial Language (the Burney Relief)”, in *Figurative Language in the Ancient Near East*, ed. M. Mindlin, M. J. Geller, J. E. Wansbrough (London: University of London School of Oriental and African Studies, 1987), 1-11.
43. Green Anthony, „A Note on the „Scorpion Man” and Papazu”, *Iraq XLVII* (1985), 75-81.

Summary

Japanese anime being an important part of modern and contemporary popular visual culture, its aesthetical merits and roots in Japanese visual arts, folkloristic, literary and religious themes are worth investigating. This paper aims to track visual links between Edo and Meiji period monster art (yōkai-ga) paintings and modern day anime by concentrating on the works of Edo and Meiji period painters and post-war period animation, manga and Japanese cinema.

Some of the Japanese origins of monstrous anime and manga imagery can be traced back to the early 12th century Chōjū Giga animal scrolls, where comic art and narrative pictures first appear. However, more recent sources would be found in late Edo period woodblock prints. These prints are the forerunners of manga in that dialogues appear with the image, generally no anatomy or perspective is applied, but often a mood is expressed in a cartoon-like manner.

The visual rendering of yōkai (monsters) is a Japanese cultural phenomenon: yōkai paintings originate from the Muromachi period, and take up a part of Edo and Meiji period visual art. To pinpoint the visual roots of animation characters in the context of yōkai folklore and Edo and Meiji period monster painting traditions, the paper investigates the popular animation series Gegege no Kitaro, based on the manga of Mizuki Shigeru, consisting of numerous episodes broadcast from the 1960's to the 2000's. Additionally, by analyzing and comparing character, set, costume and mask design, plot and storyline of yōkai-themed films, the paper attempts to shed light on the roles yōkai representation are assigned to in post-war Japanese cinema.

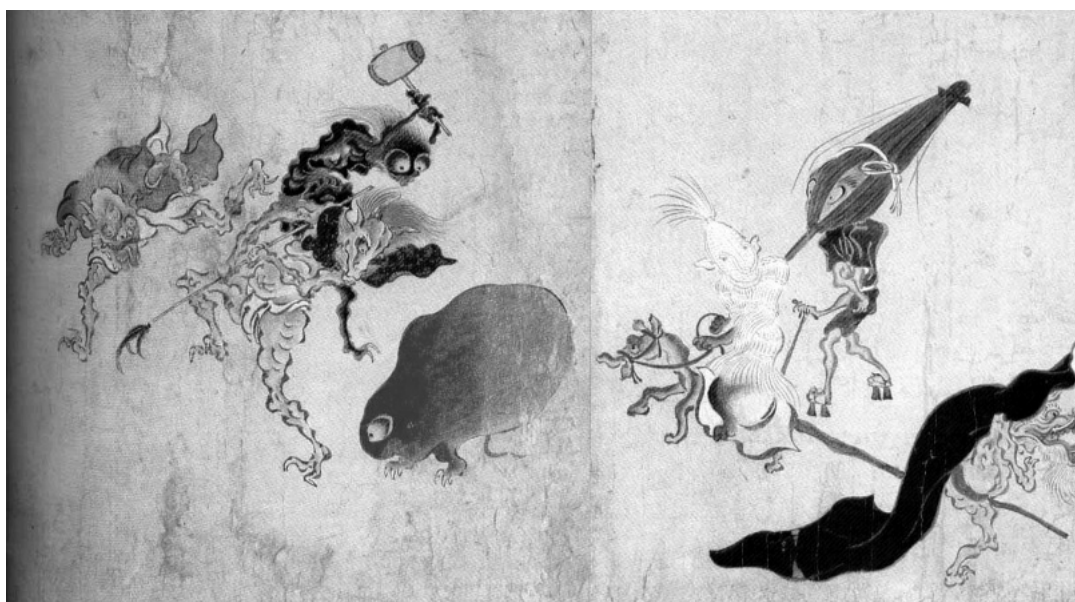
Illusztrációk

- Ill. 1. Csonkítások pokla, *Pokol* tekercs (*Dzsigoku zōsi*, részlet, XII. század)
- Ill. 2. Száz szörny éji vonulása tekercs (*Hjakkai jágjó emaki*, részlet, XVI. század)
- Ill. 3. Utagava Kunijosi (1797–1861): *Minamoto Jorimicut a Földpók és démonjai látomása gyötri ágyában* (*Minamoto Jorimicu yakata cucsigumo jókái wo naszu zu*, 1843)
- Ill. 4. Kavanabe Kjószaí (1831–1889): *Változó szörny-iskola* (*Bake bake gakkó*, 1874)
- Ill. 5. Utagava Josiiku (1833–1904): *Tréfás feljegyzések a japán történelemből* (*Kokkei vanisiki*, részlet, 1895)
- Ill. 6. Mizuki Sigeru (1922-): Szemgolyó Bácsi születése (*Hakaba Kitaro* manga, részlet, 1960) © MIZUKI PRO
- Ill. 7. Nuribotoke, *Száz rémség tekercs* (*Hjakkai zumaki*, részlet, Edo-kor)
- Ill. 8. Mizuki Sigeru (1922-): Kitaro születése (*Hakaba Kitaro* manga, részlet, 1960) © MIZUKI PRO
- Ill. 9. Mizuki Sigeru (1922-): Kitaro (*Hakaba Kitaro* manga, részlet, 1960) © MIZUKI PRO
- Ill. 10. Kacusika Hokuszaí (1760–1849): *Kaszaneno onrjó* (*Kaszane háborgó lelke*, Hokuszaí manga 10. kötet, 1819)
- Ill. 11. Torijama Szekien (1712–1788): *Tesszó, Képes száz szörny parádé* (*Gazu hjakkai jágjó*, részlet, 1776)
- Ill. 12. Cukioka Jositosi (1839–1892): *Mii templomi Raigó pap egy patkány ártó szellemévé változik* (*Mii dera Raigó adzsari akunen nezumito benzuru zu*, 1891)
- Ill. 13. Raigó, *Gegege no Kitaro* film (rend. Motoki Kacuhide, prod. Shochiku, 2007) © 2007 KITARO Film Partners
- Ill. 14. Raigó, *Jókái dáiszenszó* film (rend. Miike Takasi, prod. Kadokawa, 2005) © 2005 'YOKAI DAISENSO' Film Partners
- Ill. 15. Kacukava Suntei (1770–1824): *Bosszúálló szellem patkányokká változik* (*Onrjó nezumito bakaszu*, 1808)
- Ill. 16. Keiszei Eizen (1791–1848): *Tűzgolyón vonuló fej* (*Hino tamani notta kubi*, 1828)
- Ill. 17. Sódai Utagava Tojokuni (1769–1825): *A bosszúálló szellem hatalma* (*Onrjóno csikaramocsi*, 1808)
- Ill. 18. Mizuki Sigeru (1922-): *Hadijelentés Vietnámból* (*Betonamu szenki* manga, részlet, 1969) © MIZUKI PRO
- Ill. 19. Daimon és japán jókáiok kavalkádja, *Jókái dáiszenszó* film (rend. Kuroda Josijuki, prod. Daiei, 1968) © 1968 Kadokawa Pictures, Inc.

Illusztrációk képekkel

Ill.1. Csonkítások pokla, *Pokol tekercs* (*Dzsigoku zósi*, részlet, XII. század)

Ill.2. Száz szörny éji vonulása tekercs (*Hjákki jágjó emaki*, részlet, XVI. század)

III.3. Utagava Kunijosi (1797–1861): *Minamoto Jorimicu a Földpók és démonjai látomása gyötri ágyában* (*Minamoto Jorimicu yakata cucsigumo jókái wo naszu zu*, 1843)

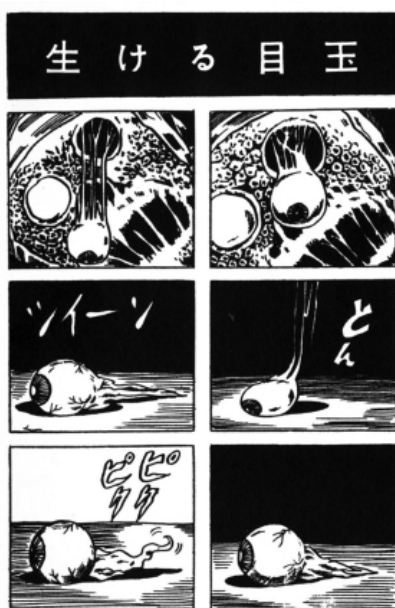

III. 4. Kavanabe Kijoszai (1831–1889): *Változó szörny-iskola* (*Bake bake gakkó*, 1874)

Ill. 5. Utagawa Josiiku (1833–1904): *Tréfás feljegyzések a japán történelemből (Kokkei vanisiki, részlet, 1895)*

Ill. 6. Mizuki Sigeru (1922-): *Szemgolyó Bácsi születése (Hakaba Kitaro manga, részlet, 1960)*
© MIZUKI PRO

Ill. 7. Nuribotoke, *Száz rémség tekercs (Hjakkai zumaki, részlet, Edo-kor)*

III. 8. Mizuki Sigeru (1922-): Kitaro születése (*Hakaba Kitaro* manga, részlet, 1960) © MIZUKI PRO

III. 10. Kacusika Hokusai (1760–1849): *Kaszaneno onrjó* (*Kaszane háborgó lelke*, Hokusai manga 10. kötet, 1819)

III. 9. Mizuki Sigeru (1922-): Kitaro (*Hakaba Kitaro* manga, részlet, 1960) © MIZUKI PRO

III. 11. Torijama Szekien (1712–1788): Tessō, *Képes száz szörny parádé* (*Gazu bjákki jágjó*, részlet, 1776)

Ill. 12. Cukioka Jositosi (1839–1892): *Mii templomi Raigō pap egy patkány ártó szellemévé változik* (*Mii dera Raigō adzsari akunen nezumito benzuru zu*, 1891)

Ill. 14. Raigó, *Jókai dáiszenszó* film (rend. Miike Takasi, prod. Kadokawa, 2005) © 2005 'YOKAI DAISENSO' Film Partners

Ill. 13. Raigó, *Gegege no Kitaro* film (rend. Motoki Kacuhide, prod. Shochiku, 2007) © 2007 KITARO Film Partners

III. 15. Kacukava Suntei (1770–1824): *Bosszúálló szellem patkányokká változik (Onrjó nezumito bakaszu, 1808)*

III. 16. Keiszei Eizen (1791–1848): *Tűzgolyón vonuló fej (Hino tamani notta kubi, 1828)*

Ill. 17. Sódai Utagava Tojokuni (1769–1825): *A bosszúálló szellem hatalma* (Onrjóno csikaramocsi, 1808)

Ill. 18. Mizuki Sigeru (1922-): *Hadijelentés Vietnámból* (Betonamu szenki manga, részlet, 1969) © MIZUKI PRO

Ill. 19. Daimon és japán jókáiok kavalkádja, *Jókái dáiszenszó* film (rend. Kuroda Josijuki, prod. Daiei, 1968) © 1968 Kadokawa Pictures, Inc.

György Réka

„VIGYÉL VISSZA KRISNÁHOZ”

PÁRVÁLASZTÁS ÉS ANNAK TÁRSADALMI ASPEKTUSAI A SOMOGYVÁMOSI KRISNA-VÖLGYBEN

Krisna-völgyi terepmunkám során arra vállalkoztam, hogy beszélgetések által megértsem azt a szabályrendszert, amelynek keretein belül keresik, illetve megtalálják párjukat a somogyvámosi Krisna-tudatú hívők. A párválasztás mindenki számára döntő fontosságú, és különösen az egy olyan vallásos közösségben, ahol egy egész életre szól, és ahol a biológiai szülői család – a legtöbb esetben – kevés szerepet játszik az egyén pár-választásában. Így egy fiatal, szinte egygenerációs közösségben a házasság intézménye az egyetlen forrás a rokoni kapcsolatok megalakítására.

A különböző társadalmi (vallási, ökológiai, alternatív) mozgalmakra jellemző folyamat, hogy a társadalomból való kiábrándultságukat a mozgalom tagjai nemcsak elméleti, hanem térbeli dimenzióban is demonstrálják azáltal, hogy *kivonulnak, kiköltöznek* a társadalomból. Ez a folyamat Krisna-völgy esetében is megfigyelhető. Vagyis nemcsak vallásos indíttatásból döntenek úgy, hogy változtatni akarnak az életükön, hanem krisnás terminussal élve a *kinti világ* bizonytalanságai miatt is. „A megtéréstörténetek három kategóriában helyezhetők el: 1) *bizonytalanság–biztonság* (a rutinszerű, „unalmas” harmóniától az önpusztításhoz vezető bizonytalanságig). 2) *spontaneitás–tudatosság* (az esetleges próbálgatástól a tudatos keresésig), 3) *életmód–értékrend* (az először csak a *hogyanra*, vagy *mindjárt a miértre összpontosítók*” (Kamarás 1998: 63-78). A krisna-völgyiek esetében is mindhárom kategória megfigyelhető. Ugyanakkor az elidegenedés, a jövőkép kilátástalanságának érzete, az egyre gyakoribb válások száma jóval komplexebb társadalmi folyamat, mintsem csak utaljak ezekre dolgozatomban. De már így előljáróban fontosnak tartom kiemelni ezeket a tendenciákat, mivel adatközlőim többsége ezekkel indokolta döntését, hogy miért választotta a Krisna-tudatot és ezen belül is a krisna-völgyi életformát, és miért tudnak (szinte) teljesen azonosulni a völgyben megalkotott párválasztási szabályrendszerrel.

Témaválasztásom két forrásból táplálkozik: egyfelől a generáció kiesésből, a közösség fiatalságából és „megalkotottságából”, másfelől pedig a fentebb említett makrotársadalmi szintű tendenciák hatásából, amelyeket Krisna-völgy esetében az egyén és a család szemszögéből vizsgáltam meg.

Krisna-völgyben nagyon ritka, hogy a családból több generáció is a Völgyben lakik. Általánosabb az a tény, hogy az illető egyén egyedül hozza meg döntését, hogy beköltözik a Völgybe, amely szélsőséges esetben azzal is jár, hogy a hívő elveszíti nem krisnás rokoni, és baráti kapcsolatait. De még az a hívő is, aki többé-kevésbé tartja a kapcsolatot nem krisnás rokonaival, a mindennapokban mégsem támaszkodhat ezekre, hiszen a Völgyben kizárólag Krisna-tudatú hívők lakhatnak. Így függetlenül attól, hogy a hívő tartja a kapcsolatot a nem Krisna-tudatú rokonaival vagy sem, a krisnás egyén nem tudja kamatoztatni rokoni, családi „tőkét” a mindennapjaiban, így a párválasztási döntésében sem.

Azonban arra is van példa, hogy az egyének már házasságban élve *találkoztak*¹ a Krisna-tudattal; és az is előfordul, hogy családostul költöznek be a völgybe (van példa arra is, hogy három generációs a család, de ez nagyon ritka).

Úgy vélem, egy közösség párválasztási mechanizmusainak vizsgálata során elhagyhatatlan a család, családok vizsgálata, hiszen család az a közeg, amelynek kiemelkedő szerepe van a tudás és a kultúra javainak alakításában és továbbadásában, a humán tőke és a közösség egyik motorjaként működik. Az önzetlenség és altruizmus a család minden tagjának fennmaradását célzó, és valamennyi családtagjától elvárt kötelezettség. De mára, makrotársadalmi viszonyokban maga a család mint intézmény formájában, tartalmában, variációiban és funkcióiban jelentősen változóban, átalakulóban van. Erősödő tendencia, hogy a családtagok a szabadidejük nagy részét nem a családdal töltik, hanem inkább a baráti, munkatársi körben (Utasi 2001: 117). A válás megjelenésével és társadalmilag elfogadottá tételével átalakította az addigi család-, és ezáltal a közösség modellt. Virágzik az ún. „*két családos*” modell – miszerint a férj/feleség válás után új családot alapít, de ezzel egyidőben előző házasságából származó gyermekeivel is tartja a kapcsolatot – és az érzelmi kötődések sem adnak minden esetben stabil környezetet a tagjai számára (Utasi 2006: 4).

1 A megtérést nagyon gyakran így fejezik ki a krisnások.

A nagyipar fejlődésével együtt járó meghatározó társadalmi-gazdasági változások (mint urbanizáció, migráció, családi gazdaságok széthullása, családmodellek pluralizálódása, individualizálódás) indukálta hatásokra próbál alternatívát nyújtani a krisna-völgyi közösség azáltal, hogy a házasság szentségét konzerválja. Krisna-völgy szempontjából elmondható, hogy ezek a bizalmatlanságot és bizonytalanságot létrehozó tendenciák egy része miatt (is) hozták létre ezt a krisna-völgyi közösséget, hogy ezeknek a folyamatoknak a negatív hatásaitól, úgy, mint individualizáció, városodás, migráció megvédje a csoport tagjait, és egy kiszámítható, biztos, lokális közösséget teremtsenek meg. A válás tiltása – egyes adatközlőim és a vezetőség szerint is – számukra, nemcsak vallási tanítás, elv, hanem érték- és életmódmentés is. Természetesen az egész közösséget véve alapul a válásról alkotott képük és hozzáállásuk ennél árnyaltabb.

Azonban a fentebb említett rokoni, családi háló gyakori hiánya miatt a közösség *kvázi-rokonok* intézményének kiépítésére kényszerült.² Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a közösség kis létszáma és a lakóhely, munkahely és szabadidő eltöltésére szolgáló tér közelsége miatt jobban megismerhetővé válnak egymás számára a völgylakók, és ezáltal az is elmondható, hogy munkaidejükön kívül a család-dal töltik a fennmaradó idejüket.

Mégsem szeretnék egyenlőségjelet tenni a premodern falusi-, és a krisna-völgyi közösségmodell között, hiszen az utóbbi esetében egy fiatal, megalkotott, tudatosan létrehozott közösség beszélhetünk, így a tagok között nincsen generációkat átívelő ismeretségi és szociális háló. Ez egyrészt bénítóbban hathat a bizalom megelőlegezésére, ugyanakkor a közös ideológia, melynek legfőbb tanítása az egymás krisnás kifejezéssel élve *szolgálata*,³ alapjául szolgál a bizalom megelőlegezéséhez és ezáltal kiépüléséhez. Dolgozatomban tehát azt vizsgálom meg, hogy egy zárt, vallásos közösség miként és hogyan próbál alternatívát nyújtani a 21. század társadalmi változásaira, tendenciáira. Másfelől, hogy milyen tanítások, szabályok mentén zajlik a párválasztás és annak menete. Véleményem szerint ahhoz, hogy a család, mint a társadalom alapsejtje erős motorként tudjon működni, kikerülhetetlen életszakasz a párválasztás időszaka, a kutató számára

2 Ezt a későbbiekben még bővebben kifejtem.

3 Szolgálat: Tipikus krisnás kifejezés, amely alatt a teljes odaadást értik Krisna és a többi hívó felé. A szolgálat egyfajta alázkodó attitűdöt jelent minden és mindenki irányában.

pedig kikerülhetetlen kutatási terület a *partnerszerek mechanizmusok* vizsgálata. Azaz annak vizsgálata, hogy ki, kivel és miért házasodik? (Bukodi 2002: 9)

Kutatásomat két hetes résztvevő megfigyeléssel töltöttem, melynek során összesen 18 adatközlővel készítettem interjút. A két hétből az elsőt 2009 tavaszán, a másodikat őszén töltöttem a Völgyben, illetve 2010 nyarán a Krisna-völgyi Búcsún önkéntesként segítettem, ahol megfigyelhettem egy védikus esküvői szertartást. A dolgozatomban felhasznált idézetek a krisna-völgyi beszélgetőtársaimtól, tehát saját gyűjtésemből származnak, az idézetek során álnevekkel láttam el adatközlőim neveit, hogy anonimitásukat megőrizzem. A dolgozatomban olvasható anyag az általam vizsgált időszakban volt érvényes, azóta, még ilyen rövid idő alatt is több minden változhatott (és meg is változott). Különösen igaz ez azért is, mert ahogyan már említettem, egy folyamatosan formálódó, fiatal – alig húsz éves – közösségről van szó, amelyet a megalakulása óta az jellemez, hogy az élet minden területén intézményesül, szerveződik, és ezáltal változik.

Krisna-völgy megalakulása, rövid története

Krisna-völgy egy jelentős történelmi múlttal rendelkező somogyi község, Somogyvámos határában terül el 260 hektárnyi területen. Somogyvámos a Balatontól délre a Fonyód és Kaposvár közötti úton helyezkedik el. Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm 1993-ban alakult meg. Ma 136 fő él a völgyben, és 38-an a faluban, Somogyvámoson.⁴ Krisna-völgy a magyarországi Krisna-tudatú hívők szakrális központja, szigorú szabályokkal rendelkező vallásos közösség, amely az ősi védikus⁵ irodalomból és a hinduizmus vaisnava filozófiájából, azon belül is a *Gaudiya vaisnavizmus*, a tehénpásztor Krisna kultuszából táplálkozik. Alapítója a Krisna-inkarnációnak tekintett Caitanya (1486–1534). Tanításának alappillére a Krisna és a hívők közötti szeretet-kapcsolat, és az a tézis, hogy Isten – nemtől és kaszttól függetlenül – egy meghatározott vallásgyakorlat mellett mindenki számára elérhető.

4 Ezek az adatok 2010. áprilisára vonatkoznak.

5 A hinduizmus iratait összefoglaló néven „védikus írásoknak” nevezhetjük. Például a négy Veda, a Mahábhárata, Rámáyana című eposzok. I.e. második és első évezredben keletkezett iratok, melyek a hindu vallás alapját képezik. A védikus szó jelentése: a Védákkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó.

A Krisna-hívők hisznek a lélekvándorlásban, mely szerint az emberi lét célja az anyagi kötelékektől és a karmától való megszabadulás, így juthat vissza ugyanis a lélek Istenhez a lelki világba. Az emberi létformáig sok születés és halál útján jut el a lélek, és az emberi cselekedeteknek visszahatásuk van, amelyek befolyásolják a lélek további újjászületését vagy megváltási esélyét. Mint korábban már említettem: a Krisna-völgyi közösség szigorú szabályokkal rendelkező közösség, amely szabályokat a gyakorlatban a körülményekhez igazítva alkalmazzák. Ez alól kivételt jelent a négy alapszabály,⁶ amely minden beavatott,⁷ völgyben lakó Krisna-hívő számára kötelező. Úgy tartják, hogy a szentírások az élet minden területére választ, útmutatást adnak. Krisna-völgyben a szentírások által leírt, tökéletesnek tartott társadalmat (krishnás terminussal: lelki társadalom) próbálják megvalósítani. Ezt a következőképpen kell elképzelni: szanszkritul *varnásramának* hívják, ami négy *varnából* (társadalmi rendből), és négy *ásramából* (lelki rendből, életszakaszból) áll. A négy áram a következő: vannak a *brahmácsárik*, ők az egyedülálló hívők, ebbe a csoportba tartoznak a tanulók, tehát a gyerekekkortól egészen huszonöt éves korig terjedő életszakaszt fedi le ez az áram. De ide tartoznak azok is, akik nem akarnak családot alapítani, őket – narancssárga viseletükről – *sáfrány ruhásoknak*⁸ nevezik. Ezután következik a *grihaszthák*, azaz a családosok kategóriája, ők azok akik jegyben járnak, illetve akik már összeházasodtak, és gyermeket nevelnek. A következő lelki rend a *vánapraszthák* rendje, ők az idősebbek, akik már

6 Ez a négy szabály a következő:

1. húsevés beszüntetése könyörületeség az állatok iránt, ugyanakkor fejleszti az együttlétre való képességet;
2. kábító- és mámorítószerektől való tartózkodás a lemondásnak, a mértékletes életmódnak kedvez;
3. korlátolatlan nemi élet elkerülése biztosítja a belső tisztaságot;
4. szerencsejátékok és a pénzügyi spekuláció elkerülése pedig abban segít az embernek, hogy igazmondó és becsületes maradjon. (<http://krisna.hu/w/?q=node/182> letöltés dátuma: 2010. 10. 24.)

7 Két avatás van. Az első avatáskor kapják meg a szanszkrit nevet. A második alkalom a bráhmána avatás, vagyis amikor a papok kapnak avatást a lelki tanítómesterüktől. Ezt úgy is nevezik, hogy „kétszer született” lett. Vannak avatatlan hívek is, elfogadott tanítványnak számítanak, a guru elfogadja, de rájuk a négy szabály nem kötelezően vonatkozik.

8 Sáfrány ruha: narancssárga öltözéke a szerzetes, cölíbatust választó bhaktáknak. Sáfrányosok, sáfrány ruhások, tipikus krishnás megfogalmazás.

teljesítették a családi kötelességeiket, nem kell foglalkozniuk a gyermekneveléssel, hanem teljességgel a lelki élet felé tudnak fordulni. Az utolsó áramot *szannyászi*-nak nevezik, ide tartoznak a lelki tanítómesterek, akik ténylegesen csak a lelki étellel foglalkoznak. Mind a négy lelki rendnek az a célja, hogy a hívők a Krisna-tudatot az áramnak megfelelően, tehát tökéletesen tudják gyakorolni. Látható, hogy mindegyikben van lemondás, mindegyik alapja a lelki élet és Krisna szolgálatának gyakorlása.

A gyakorlatban azonban ilyen tökéletes, nem ilyen teljes a Krisna-völgyi társadalom, hiszen ahogyan már fentebb említettem a közösség alig húsz éve jött létre, és nem minden korosztály, generáció képviselteti magát. A völgyben lakók többsége a brahmácsári és grihaszta áramba tartozik.

A völgyön belül ún. *osztályok* szerint dolgoznak a Krisna-hívők. Az ismerkedés leginkább azokkal az egyénnel lehetséges, akiknek ugyanaz a munkájuk, vagyis azonos osztályba tartoznak. Az illem és az elv szerint nők és férfiak nem beszélgethetnek egymással, kivétel, ha házastársak, rokonok, és ha egy munkakörben dolgoznak. Ebben az esetben ugyanis kivitelezhetetlen, hogy ne szóljanak egymáshoz, de (elvileg) ilyen esetekben is csak a munkakörrel kapcsolatos témákról beszélgethetnek. Feltételezem, hogy az azonos munkakör, a mindennapos találkozás nagyobb lehetőséget, alkalmat ad az ismerkedésre. Vagyis az egy helyen dolgozók nagyobb potenciállal rendelkeznek a későbbi partnerválasztásban, a házassági piacon belül külön halmazokat jelentenek. Ugyanakkor ezen elv mentén haladva kiviláglik, hogy a vezetőség is egy osztályt alkot, és ez térbeni elkülönülést is jelent.⁹ Ezért felmerült bennem, hogy valószínűsíthető az azonos osztályon belüli magasabb partnerszelekció. Fontos adat, hogy az osztályok közötti átjárás nem lehetetlen. Ha a vezetőség úgy látja jónak, áthelyezik másik munkakörbe.¹⁰

Párválasztással kapcsolatos tanítások

Interjúbeszélgetéseim során mindegyik adatközlőm kiemelte azt a fajta mentalitást, amely körbefonja a krishnás terminussal *bhakták*, azaz hívők mindennapját, a másokkal való interakciójukat. Legszenbetűnőbben a megszólítás során tudunk erre következtetni: a nőket matadzsinnak (jelentése:

9 Közös irodában, épületben dolgoznak.

10 Kérdés, hogy a munkakör váltását kedvezményezheti-e az illető bhakta vagy csak a vezetőség, ez további kutatást igényel.

anyácska), a férfiakat prabhunak (jelentése: mester) szólítják. A mester megszólítás hívja fel a figyelmet arra a tiszteletteljes, szolgálai aspektusra, amiről már a fentebb szó esett. A prabhu megszólítás arra is utal, (a feleség is sokszor így hívja férjét), hogy számára a férj egy guru.¹¹ Vagyis „A férjnek az a feladata, hogy a feleségét hazavigye Krisnához.”¹² A Krisna-hit tanításának lényege, hogy az élőlények nem testek, hanem lelkek. És a lelkek ún. „eredeti természete” az, hogy szolgálják a másikat. Tanításaik szerint a kapcsolatokban kell keresni a boldogságot, nem pedig az anyagi dolgokban, ugyanis krisnás terminussal élve az *érzék-kielégítő mentalitás* csak ahhoz vezethet, hogy az ember minél több javat halmoz fel, észre sem véve, hogy a megszerzett tárgyak által okozott öröm csak ideig-óráig tart. Viszont, ha valaki a kapcsolatokban találja meg a boldogságát, és egyértelműen a legfontosabb kapcsolat a Krisnával való kapocs, akkor nem lesz szüksége anyagi javakra, mert szerintük boldogságot csak ez a szolgálai kapcsolat tud nyújtani az embernek. Tanításuk szerint mindehhez hozzájárul még a kéjes mentalitás, a mohóság és a büszkeség kizárása, enélkül elképzelhetetlen a tiszta, örök kapcsolat megteremtése. Ez az ún. *szolgálai hangulat* az alapja, hogy kapcsolatot tudjanak teremteni Krisnával és bárki mással.

Párválasztás

Terepmunkám során megvizsgáltam a párválasztás fázisait, az ismerkedéstől egészen a házasságig.

A párválasztás menete

„Általában úgy történik, hogy egy idő után felmerül az emberben az igény, hogy szeretne családot, meg illyesmi és akkor vannak itt idősebb házaspárok, akikkel szoktunk menni segítséget kérni. Vagy ha szeretne valaki, úgy mondják hivatalosan, hogy ásramoát váltani, az már egy másik életrend. A tanuló időszakból a családosa szeretne lépni, akkor vannak általában személyek, akik segítenek ebben. Mert mi így fiúk, lányok nem nagyon ismerjük egymást. Nem tudjuk, hogy kinek milyen a természete, meg semmit. Maximum akkor, ha valakik együtt dolgoznak. Vannak, akik ugye ismernek minket, hogy kinek milyen a természete, és akkor tőlük szoktunk segítséget kérni, és ők mondják meg, hogy összeillene-e azzal a személlyel.”¹³ Miután megfogalmazódott az egyénben az igény,

hogy ismerkedni, házasodni szeretne, megkeresi az ún. *autoritását*,¹⁴ azaz vezetőjét. Ha az egyénnek nincsen konkrét választottja, szerelme, az autoritás néz utána, hogy kik szeretnének még házasodni és ezek névsorát megmutatja a párt kereső egyénnek. A társulni¹⁵ vágyó fiatalok együtt is megkereshetik az autoritást, majd az autoritás és az asztrológus a két fiatallal együtt megfigyelik a pár kompatibilitását. Ezt az asztrológus¹⁶ védikus horoszkóppal számítja ki. Ennek során többféle szempontot vizsgálnak, így például az elme-, fizikai-, természetbeni kompatibilitást. Ezekre pontszámokat kapnak, és az összesített pontszám alapján kapnak egy százalékos eredményt. Az eredménnyel kapcsolatban az a vélekedés a Krisna-völgyiek körében, hogy az ideális eredmény 65-80% körül mozog, mind az ennél alacsonyabb, mind a magasabb rosszabb, nehezebb kimenetelű lehet. Erre nagyon frappáns magyarázatot adott nekem Balázs, ezért őt idézem:

„Minden kapcsolatot lehet működtetni, tehát egy 20-10%-osat is, csak valahogy az nem mindegy talán, hogy hát ti is tapasztaltatok gondolom, hogy van, hogy egy másik személlyel annyira megértitek magatokat egymással, hogy annyira egy hullámhosszon vagytok, hogy már kitaláljátok egymás gondolatait. Vagyis nem kell plusz, extra energiákat befektetni, hogy a kapcsolat gördülékenyen tudjon menni. És minden szép és jó. De valakivel meg lehet, olyan keményen kell dolgozni, hogy úgy nincs meg ez a dolog. Szóval itt is lehet, egy úgymond gyenge kompatibilitású kapcsolatot fenntartani, jót kihozni belőle, csak nem mindegy, hogy az energiák 80%-a megy el arra, hogy valahogy életben tartsa a családi életet, és marad mondjuk 20% a lelki életünkre. Mert nekünk Krisna-hívőknek nagyon fontos, ez a prioritás, az életünk minden területén. És erre épül a családi életünk is, hogy lelkileg gazdagodjunk, tökéletesedjünk, és hogy elérjük az önmegvalósítást. És ez nagyon fontos, hogy mennyi energiát tudunk befektetni, és ez a nagyon jó egy olyan partnerrel, aki tényleg nagyon jó.”

Ha a társulandók megfelelőnek tartják egymást, az ismerkedési folyamat a egyhónapos szakaszába lépnek, amikor heti egyszer találkozhatnak az ún. *mentor házaspár* (egy idősebb, a párválasztási fo-

11 Guru: lelki tanítómester.

12 Részlet Borbálával készített interjúmból.

13 Részlet Sára matadzsival készített interjúmból.

14 Autoritás: átfogó fogalom, azokra a személyekre használják, akik Isten előtt felelősséget vállalnak a Krisna-hívőkért egész életén keresztül. Például, a lelki tanítómester, a templomvezető.

15 Társulás: krisnás kifejezés. Általánosabb értelemben az együtt járás időszakát értik alatta, de a barátkozására is alkalmazzák, igaz e jelentésében jóval ritkábban.

16 Asztrológus. A farmon nincs.

lyamatot segítő és felügyelő házaspár)¹⁷ házában. A mentor kiválasztása a következőképpen történik: „Tehát általában választás útján történik a kiválasztás, de van olyan is, hogy csak egy szabad pár van, akkor egyértelmű a döntés. Az első alkalommal tisztázzák a két fél jövőbeli elképzeléseit. Az egy hónapos időszakban a társulók nincsenek bejelentve a közösség előtt, az esetleges negatív kimenetel miatti megbélyegzés elkerülése érdekében. A bejelentésre a havonta megtartandó gyűlésen kerül sor, ahol a mindennapi élettel kapcsolatos eseményeket tárgyalják meg. A templom prezident mondja ki az áldást rájuk”.¹⁸ Innentől kezdve válik hivatalossá a társulás. Ez abban is megnyilvánul, hogy a matadzsi ekkor teszi fel először a *bindit*,¹⁹ amit a nő a homlokára, a szemöldök közé fest fel. Így mutatva a közösség felé, hogy „elkelt”.²⁰ A férfiaknál nincsen különösebb megkülönböztető jel, csak a gyűrű.²¹

17 A mentor tehát egy idősebb házaspár, akik a párválasztás utáni időszakban segítik a fiatalokat. Az első egy évben szinte csak az ő jelenlétükben találkozhatnak egymással a szerelmesek.

18 „Ez egy várva várt rész amúgy ezeknek az összejöveteleknek, meg főleg ugye a lányoknál. Nálunk még annyit elmondanék, mert kicsit speciális volt, mert, ahogy mondtad A. matadzsi, ez az első szakasz, mikor még nincsen bejelentve, akkor egy hónap alatt van négy találkozás, és nekünk kettő ilyen alkalom volt, és akkor pont úgy jött ki, hogy a gyűlés, pont azután volt, hogy mi kétszer találkoztunk. És akkor már biztosak voltunk. Nem is kérdezték minket, hogy na, most akarjuk-e folytatni vagy sem? G. S. (a templom prezident- a szerk.) beszédére teljesen nem emlékszem már, de valahogy kiprovokálta, hogy volt már két pár, akit bejelentett, akik fixek voltak. Szébbek voltak (nevet-a szerk.) vagy már régebb óta ismerték egymást, és akkor így nagyon ki akarta ugrasztani a nyulat a bokorból, mert így kérdezte az embereket, hogy: „Nem, nem hagytam ki valakiket?” Akkor a lányok már nagy sugdolózásban voltak, arról az oldalról már nagy sugdolózások meg mutogatások jöttek. És akkor így mutogattak a mentorunkra, aki az az idősebb házaspár, aki bennünket segít. És akkor így kérdezte a G.S. (templom prezident - a szerk.), hogy: „Na, hogy áll az a dolog?” Akkor még nem is mondta ki, és csak annyit mondott a mentorunk, hogy: „Nagyon kedvezőek a bolygók állásai!” És akkor így mondta a templom prezident, hogy jó, akkor kimondjuk a birodalmi áldást. És akkor be letünk jelenve és akkor mindenki nagyon örült, boldog volt.” (Részlet Balázssal készített interjúból.)

19 Bindi: kunkumból, egy Indiából származó porból készült piros anyag.

20 Másik jel a matadzsiéknál a *szindur*, amit a védikus esküvőn festi fel a férj a feleség hajába, a választéknál.

21 Férfiak esetében a sáfrány ruha az, ami jelzésértékű. Vagyis, hogy nem akar nőülni.

Az egy hónapos időszakot követi egy három hónapos szakasz. Ebben az időszakban hetente kétszer lehet találkozni a mentor társaságában. Ezután – pároktól függően – következik egy fél vagy egy éves intervallum, még ez is a mentor jelenlétében zajlik, de ekkor már minden nap találkozhatnak. Majd körülbelül egy-másfél éves időszak következik, amikor már nem csak a mentornál, hanem bárhol találkozhatnak a felek. Általában ekkor kerül sor a család-, és rokonlátogatásra. Elvileg a pár összekötözése csak az esküvő után lehetséges, mégis több olyan esettel találkoztam, amikor ez az elv nem vonatkozott a társulandókra. Példa erre Sára matadzsi története, akinek mozgásszervi problémája miatt ki kellett költöznie a farmról a faluba, és anyagi gondjai miatt ott együtt lakhatott párjával.²² A társulás felmondására, megszakítására az esküvőig van alkalma a jegyeseknek. Először többnyire a polgári esküvőre kerül sor, aminek ők nem tulajdonítanak nagy jelentőséget, inkább csak egy *gesztusként* működik a nem krisnás hozzátartozók felé. A védikus esküvőnek a búcsú ad helyet. A testi érintkezés a gyermeknemzésre korlátozódik, minimálisra csökkentve az apró érintéseket is.

A társulás szabályozásának rövid története

Krisna-völgy a kezdeti évek óta hatalmas fejlődésen esett át. Ehhez hozzájárult az a racionalizáció, amely a mindennapi életük szinte minden területén megfigyelhető. Krisna-völgy megalakulásakor a társulás teljesen strukturálatlan volt, mivel a Völgy létrehozásának lázában, a közösség szervezésénél a párválasztás egy ideig nem került a látóterbe. Az idő előrehaladtával az intézményesülés, és a racionalizáció folyamata miatt a párválasztást is elkezdtek szabályok közé szorítani. A kezdeti időkben annyi kikötés volt csak, hogy egy évig kell jegyben járni az esküvő előtt, de nem volt kiépítve a mentorság, az autoritások efféle feladatának intézménye. Idézem két adatközlőmet, hogy miként látták ők a kezdeti éveket:

„Még az eredeti rendszer az úgy volt, hogy egy évet kellett, hát mi úgy hívjuk, hogy társulás, praktikusan ez az együtt járásnak felel meg, csak kicsit szigorúbb. És ez először egy év volt. És aztán, hát általában a lelki tanítómester javasolt így párt nekik, a lányoknak vagy a fiúknak, akik így szerettek volna megházasodni. És aztán kiderült, hogy olyan fene gyorsan történt, mert

22 Azóta ez a társulás felbomlott. Ennek okait nem tudom, mivel az említett hölgy már a faluból is elment.

hogy itt igazából mi nem ismerjük a fiúkat. Annyira gyorsan eltelt az az egy év, úgy minden alap nélkül, hogy az alapján döntötték el, hogy összeházasodnak, hogy tetszik-e a másik. És tudod, az így egy idő után elmúlhat, vagy jöhet egy szebb vagy valami, és akkor ezt úgy nehéz egybetartani. És aztán, ahogy teltek az évek, hoztak egy döntést, hogy legyen három év a társulás, és akkor abból egy év az csak annyi igazából, hogy tanulgatják egy mentor vagy egy vezető segítségével, hogy pont mi is az, hogy képbe legyenek, hogy ki is az a másik. Hogy pont mit jelent, hogy védikus házasság és hogy kerüljük ki a buktatókat és ilyenek. És úgy másfél év az, ami olyan, mint régen mondjuk az egy év, hogy mehetnek ide-oda. Szülőkhöz, barátokhoz látogatóba, csinálhatnak együtt szolgálatot. És akkor ez úgy jobban működik.”²³

„Ez így az idők folyamán alakult így ki, mikor kezdődött a farm, akkor úgy volt, hogy az egyik fiú elkezdett udvarolni egy lánynak és akkor, ha kinéztél az ablakon, mindenhol csak szerelmes párokat lehetett látni, sétálgattak meg üldögéltek a fűben. És akkor, hogy ez ne így legyen, na kapnak egy helyet²⁴, vigyáznak rájuk, ne történjen semmi baj.”²⁵

Így a kezdeti évek után a vezetőség úgy határozott, hogy ezt a helyzetet szabályozni, strukturálni kell. A vezetőség a völgylakók számára a legszembetűnőbb változtatást a társulás idejében hozta meg, amely egy évről három évre tolódott ki. De ahogyan ezt már fentebb kifejtettem, a társulás időszakát az egyéni helyzetektől függővé teszik. Ennek elvi magyarázata az, hogy az egy év rövidsége nem elegendő ahhoz, hogy az egyén megismerje a másikat, és egy életre elkötelezze magát mellette. Másrészt pedig erényként kezelik az állhatatosságot, vagyis azt, hogy adott esetben képes várni, és kiktartani szerelme, társa mellett. Harmadrészt, és ez számukra a legmarkánsabb, a társulás időtartamát a lelki érettség szintjétől is függővé teszik. Ha az autoritás úgy véli, hogy még lelkileg éretlen az egyik vagy mindkét fél, akkor a társulás halasztását, hosszabbítását javasolja.

A társulás időszaka korfüggő. Harminc éves kor alatt ajánlott a három év, de harminc éves kortól ez az idő lerövidülhet egy évre.²⁶ Elmondásuk szerint mindez a párokon, a lelki érettségen múlik. De több olyan esettel találkoztam, amikor a pusztá szimpátia, vagy éppenséggel a vezetői státusz miatt rövidül-

hetett a társulás ideje. A társulás struktúrájába kvázi rokonokat helyeztek el a mentor házaspár, vagyis egy idősebb házaspár személyében, amelyre azért volt szükség, hogy példát tudjanak mutatni a fiatal társulók számára. A közös beszélgetéseken kívül, a fiatalok segítenek a mentor házaspár háztartásában is, a feleség és férj szerepeket láthatják, eljátszhatják, és így elsajátíthatják. A reszocializáció folyamatában ez egy fontos állomás Krisna-völgy esetében, hiszen kialakult az az idősebb generáció, amelyik már tapasztalatból segíthet a fiatalabb hívőknek.²⁷

Egyéni, eltérő esetek

Ebben a fejezetben egy konkrét párválasztást szeretnék bemutatni, amely több szempontból is eltér a szabályokban megfogalmazott társulási menttől. Egyfelől a nő, nevezzük Lilinek már elmúlt harminc éves, illetve kétszer annyi ideje élt már a völgyben, mint Tamás, mostani férje. Így ezen a téren is különbségek adódtak. Lili mesélte el nekem történetüket, így az ő szemszögéből láthatjuk meg ezt a folyamatot. Lili nézte ki magának a fiút – a krisnás párválasztási etikettben nincs olyan szabály, elv, miszerint csak férfi kezdeményezhet –, aki jóval fiatalabb volt nála Krisna-tudatos szempontból. Lili elment a templom prezidenthez, és elmondta neki, hogy házasodni szeretne, és hogy kivel. A templomvezető azonban Tamás krisnás fiatalsága miatt arra intette a lányt, hogy várjon. Lili várt, majd bizonyos idő elteltével megint megkereste a templom prezidentet, hogy házasodni szeretne, így a vezető megkereste Tamást, és megkérdezte, hogy mi a véleménye a házasságról. Tamás válaszul safrány ruhát vett fel, vagyis szerzetesként folytatta krisna-völgyi életét, mondván, még nem gondolkozott a házasságon, és egyelőre nem is szeretne. Így Lili várt még egy évet, amíg elfoglalta magát utcán való könyvosztással, majd mikor visszatért a völgybe, ismét meglátogatta a templomvezetőt, aki ekkor más személyeket ajánlott neki, hogy kik szeretnének abban az időben még társulni, de Lilinek egyik sem volt szimpatikus, így ismét várt. Imádkozott, hogy jó férje és harmonikus házassága legyen. Még két évig várt Tamásra, aki mindvégig szerzetesként élte mindennapjait a völgyben. A két év után Tamással beszélt a templomvezető és a helyettes, hogy gondolja át a házasságot, hiszen már lelkileg érett hozzá. Tamás, egy kis unszolás után végül úgy döntött,

23 Részlet Borbálával készített interjúmból.

24 Ez a hely a mentor házaspár háza.

25 Részlet Lilivel készített interjúmból.

26 Elsősorban a nők szempontjából, mivel a gyermekvállalás kockázati körülményeit figyelembe veszik.

27 Fiatalabb hívő alatt nem feltétlenül a korára gondolok, hanem ahogyan a völgylakók mondják, a Krisna-tudatban fiatal, a lelki életben.

változtat az életén, és társulásba kezd. Azonban arra a kérdésre, hogy kit választana, ő azt felelte, hogy kit nem, és épp Lili matadzsit emelte ki. Lili tudja, hogy férje nem szerelemből vette el őt, hanem azért, mert ezt javasolták neki. És azt is tudja, hogy Tamás azért egyezett végül bele a házasságba, mert úgy gondolta: a lelki tanítómestere jobban tudja, látja, hogy mi jó neki, hisz ha az egész farmot tudják irányítani, akkor az ő életét is. Így végülis elkezdtek a társulást. Két év társulás után tartották meg a védikus esküvőt, és nemrég megszületett első gyermekük. Lili a beszélgetésben kiemelte, hogy a kezdeti nehézségek ellenére nagyon jól megvannak együtt.

Faluban – völgyben élők társulási különbségei

A faluba, Somogyvámosba való beköltözés oka sokszor a kényelem,²⁸ mivel rájuk nem vonatkoznak azok a szigorú feltételek, mint krisnás terminussal a *bentlakókra*. Így különbséget lehet tenni aszerint, hogy kire miként vonatkoznak a társulási szabályok (a társulás menete, ideje, a találkozások száma, a mentor házaspár jelenléte), hogy a Völgyben vagy a faluban (vagy ahogyan ők fogalmazzák: „kint”) él az illető hívő. Így például a faluban élő hívőknek nem kötelező betartaniuk a négy alapszabályt (ami egyébként a Völgybe való beköltözésnek az egyik feltétele), a párválasztásukat nem követik figyelemmel,²⁹ és nem kapnak mentor házaspárt. A faluban és a Völgyben megnyilvánuló különbségeket ismét egy konkrét példával szeretném bemutatni. Ebben az esetben is a lánnyal (Sára) készítettem interjút. Több éven keresztül élt Krisna-völgyben, ahol a központi irodában dolgozott a turisztikai osztályon, majd egészségügyi problémái miatt úgy döntött a vezetőség, hogy költözzön ki a völgyből, ezzel megkönnyítve a mindennapjait, ugyanis a Völgyön belül például nem lehet alkalmazni háztartási gépeket, így mosógépeket sem. Másik fontos szabály

28 Természetesen nem állítom, hogy minden esetben a kényelem áll a faluba költözés mellett, de nem elhanyagolható tényező.

29 Egy eset alapján vontam le ezt a következtetésemet. Az egyik férfinak nem Krisna-tudatos a párja, a férfi bent dolgozik a völgyben, de kint lakik a faluban. Nem Krisna-hitű nem lakhat bent a völgyben, de ezzel még nem zártam ki azt a tételt, hogy nem foglalkoznak a faluban élők társulásával. További kutatást igényel ennek bebizonyítása. Mindenesetre különbséget kell tenni a krisnás párok, és a „félíg” krisnás párok között, illetve hogy a völgyben vagy faluban dolgoznak vagy sem.

azonban, hogy a ruhát minden nap ki kell mosni, amely a Völgyön belül kézzel történik.³⁰ E döntés után, szerelme élete is megváltozott: vállalkozásba kezdett, és kiköltözött a völgyből. Elmondásuk szerint anyagi megfontolások miatt kezdeményezték a vezetőségnél összeköltözésük engedélyezését. A vezetőség egy közös beszélgetés után beleegyezett az összeköltözésbe. Sőt, ők lettek az első olyan a faluban társuló pár, akik kaptak mentort.³¹

„Persze nem teljesen ugyan olyan, mint az itteni-ek esetében, mert a bentiek esetében ez úgy van, hogy a társulás elkezdése, tehát egy hónap az a próbaidő, amikor még nincs bejelentve. Akkor egy héten egyszer találkoznak a mentornál és beszélgetnek, együtt is és a mentorról is. A mentor ugye segít a dolgok elkezdésében. Ő kezdi a beszélgetést például, és aztán a bejelentés után is általában hat hónapig a mentor házában találkoznak. Tehát ilyenkor már lehet, hogy a mentor nincs velük, csak akkor, ha ők szeretnék beszélni vele. Tehát ilyenkor ketten beszélgetnek, segítenek esetleg a házimunkában a mentor családnak, megvacsoráznak satöbbi. És aztán akkor, persze közben adódhat már olyan is, hogy a mentor megengedi, hogy mondjuk, sétáljanak kettesben, vagy ilyenkor már a folyosón nyilvánosan beszélgetnek, amikor már a bhakták is tudják, tehát be van ez jelentve. Na, most nálunk ez nem teljesen így volt, mert mi már ismertük egymást és ezért más a helyzetünk egy kicsit. Tehát mi úgy megyünk a mai napig is a mentorhoz, hogyha valamilyen problémánk van, illetve ha ő mondja, hogy van egy téma, amiről szeretne beszélni velünk. Tehát akkor ott töltünk nála egy kis időt. Szóval az is változó, hogy ezek az idők meddig tartanak.(...) Tehát megvan egy séma, megvan egy szisztéma, de mindenkinek figyelik az egyéni igényeit is.” (...) Minekünk egy szempontból egyszerűbb helyzetünk van, ha azt az aspektusát nézzük, hogy mi szeretnénk együtt lenni, és ezt mi megtehetjük. De egy szempontból meg nehezebb, mert ott van tényleg az, hogy nekünk máshogy alakult, kicsit szenvedélyesebb, persze a természetünkben is adódik. De mindenkinek meg van írva az útja. Tehát nekünk ezt kell vinni, ezt kell teljesíteni, erre kell figyelni, hogy így próbáljunk meg mindig Krisna-tudatosak lenni, tartani a négy szabályt is és satöbbi. Szóval ez is egy kihívás.”³²

30 A mindennapos ruhamosás azokra vonatkozik szigorú jelleggel, akik a Templomban dolgoznak, azok közül is azoknak, akik az oltáron, vagyis a múrtík imádata és tisztán tartása a feladatuk.

31 Ennek okairól egyelőre nem tudok, célom ezen okok és körülmények felkutatása.

32 Részlet Sárával készített interjúból.

Ahogy az idézetből is megtudhatjuk a megismerkedésük története rendhagyó. Sára az interneten keresztül ismerkedett meg párja, Vilmos édesanyjával, ugyanis munkájából adódóan az volt a feladata, hogy az interneten keresztüli tartsa a kapcsolatot a Krisna-tudat iránt érdeklődőkkel, és válaszolnia kellett az érdeklődők által feltett kérdésekre. Vilmos édesanyja azért írt, mert fia megtérését nehezen tudta elfogadni, és úgy gondolta, ha jobban megismeri a Krisna-tudatot, akkor fia döntését is könnyebb lesz elfogadnia, vagy akár megértenie. Idővel Sára és az anyuka között elmélyült a kapcsolat, mivel Sára segített neki elfogadtatnia vele fia döntését. Vilmos bizonyos idő után beköltözött a völgybe. A fiút és édesanyját, fia látogatásaikor Sára vezette körbe a farmon, mivel ez is része volt szolgálatának. Ekkor nyílt lehetősége a fiataloknak arra, hogy beszélgesse egymással. Sára elmondása szerint a szimpátia már az elején érezhető volt, és nem sokkal később a Vilmos megemlégette ezt Sárának. A későbbiekben a közösség, a vezetőség előtt is egyre nyilvánvalóbbá vált a két fiatal szimpátiája, szerelme, így az autoritásaik, arra hivatkozva, hogy még kevés ideje élnek a Völgyben, és a lelki érettségben is kell még fejlődniük, késleltették a társulás menetének elindítását. Így vártak is egymásra egy évet, majd ekkor történt, hogy Sára mozgásszervi problémái miatt kiköltözött a völgyből és követte őt Vilmos is.

A történethez hozzátartozik, hogy ma már Sára elköltözött a faluból, és információim szerint a társulást is felmondták.

Válás

A válás, tanításuk szerint tiltott és elképzelhetetlen, mivel szerintük pontosan annak a mentalitásnak mond nemet, ami a Krisna-tudat egyik alappillére: a már fentebb említett *szolgai mentalitásnak*, az önzetlen, odaadó szolgálatnak. Ami a házaspárok életében, egymáshoz való viszonyában is alapvető.

A válás tehát elvileg nem lehetséges, de a gyakorlatban mégis előfordul. Például váló indok lehet, ha az egyik fél otthagyja a Krisna-tudatot.

Terepmunka-tapasztalat

Terepmunkám során kirajzolódott, hogy a gyakorlatban a farmon élők között több aspektusból nézve is vannak egyenlőtlenségek. Ilyen például a vagyoni helyzet alapján létrejövő különbségek, mivel a Krisna-hívók rendelkezhetnek magántulajdonnal, melynek nagyságát semmi sem korlátozza.

Ezzel ellentétben egyes hívók teljesen az egyházra bízzák magukat, vagyis pusztán ellátás fejében dolgoznak a Völgyben. Vannak, akik ezt a kiszolgáltatottságot, függést nem tudják vállalni, így ők – általában a családosok – fizetség fejében dolgoznak a Völgyben. Végül vannak olyanok is, akik saját vállalkozást visznek, és a fizetésük bizonyos hányadát adomány formájában a Farmnak adják. Az egyenlőtlenségnek létezik egy másik, a lelki életben való elmélyülés szempontjából működő megnyilvánulási formája. Ez alapján három szintet különböztetnek meg: az avatatlanok, az avatottak és a kétszer avatottak szintjét. Az avatatlanokra nem vonatkozik például a már említett négy szabály, függőségük is jóval gyengébb, mint az avatottak helyzetében. Az avatás a párválasztási folyamat elindításának és a védikus esküvő megtartásának nem feltétele, bár azt mondják, jobb, ha az illető a lelki életben már egy mélyebb és szilárdabb szinten van, hiszen így könnyebben és tudatosabban tudja elterelni a figyelmét például a testi, nemi vágyaktól. Kétszer avatottnak kell lennie a vezetőknek, hogy a döntéshozatali folyamatokban inkább az ún. *lelki aspektus* és elvek valósuljanak meg.

Elvárások a párválasztás során

Adatközlőim (főleg nők) a beszélgetések során, többségében a lelki életben való érettséget, a mindennapi vallásos elmélyülést emelték ki, mint olyan értéket, amely párjuk választásában motiválta őket. De ez a kérdés még további kutatást igényel, szélesebb spektrumban szeretnék erről képet kapni, még akkor is, ha igen nehezen mérhető, hogy az illető nő milyen arányban figyeli meg kiszemeltje vallásosságát, illetve anyagi helyzetét. Sokszor a benne levő egyén sem tudja pontosan, hogy mely elvárások dominálnak az érzelmek kialakulásában. Bár megemlítendő, hogy a krisnás társulások nem feltétlenül érzelmi alapon kötöttek, adatközlőim úgy gondolják, a szerelem, szeretet a megismerés által alakul ki, és nem ez dominál a választásban. Természetesen ez nem minden esetben igaz, volt olyan Krisna-hívó nő, aki épp szerelme intenzitását hangsúlyozta, bár ezt elsősorban olyan kontextusban, hogy így sokkal nehezebb mindkettőjük számára a szexuális önmegtartóztatás.

Az elvárások két aspektusból jellemezhetőek: egyfelől *társadalomgazdasági erőforrásokkal*, másfelől *kulturális jellemzőkkel* (Bukodi 2002: 3). Társadalomgazdasági erőforrások azok a javak, amelyek biztosítják a család „jólétét”. A házasulandó célja

az, hogy ezt a jólétet a párválasztással is fenntartsa. Ennek tükrében az egyén a lehető legjobb erőforrásokkal rendelkező potenciális partnert keresi. Ez versenyt eredményez, melyre jellemző, hogy a hasonló erőforrásokkal rendelkezők fogják egymást választani, így egyfajta rétegendogámia jön létre. Bukodi Erzsébet kutatási eredményei szerint a szerényebb adottságúaknál a következő három lehetőség adódik (Bukodi 2002: 3) egyfelől nem házasodik meg, másfelől vár, amíg jobb feltételű potenciális partner lép be a házassági piac mezejére, harmadrészt egymás között házasodnak, növelve a homogámia nagyságát. A völgyben ez tisztán megnyilvánul, még hozzá a már említett névsor által, amit az autoritások felügyelnek, és erre azok írhatják fel a nevüket, akik társulni szeretnének. Szerényebb adottságú alatt itt azt értem, hogy nem rendelkezik konkrét elképzelésekkel a potenciális partnert illetően, és így hátrányosabb helyzetből indul, mint akik már ezen a lépcsőfokon túljutottak. Tehát ez a lista segít azon hívók számára, akik nem konkrét személy megnevezésével keresik meg az autoritásukat, illetve akik még hezitálnak a döntésben. Másfelől mankó a vezetőség, az autoritások számára, mivel így átláthatóbbá és kontrollálhatóbbá válik a házassági piac (Bukodi 2002:6). Vagyis a vezetőség informálva van a közösség azon tagjairól, akik társulni szeretnének, azaz akik „beneveztek a versenyre”. A házasodni vágyó kiválaszthatja a listáról a számára „legszimpatikusabb”³³ partnert és, ha a másik fél is beleegyezik, elkezdődhet a társulás már ismert menete. Ha nem egyezik bele, kétféle kimenetel létezik: vagy abba marad az ismerkedés, vagy ha az autoritások úgy látják, hogy számára ő lenne az ideális társ, akkor különböző eszközökkel igyekeznek elérni a társulás elindítását. Ez egy bonyolult, több szempontot magába foglaló döntéshozatali folyamat. Az autoritásban való bizalom az első lépcsőfoka a megértésnek. (Mester-tanítvány kapcsolata ez, és amit a guru, autoritás mond, az – szinte mindig³⁴ – evidencia,

33 Szimpatikus: „Az talán mindkét félnek fontos, hogy a lelki élet az fontos, hogy egy jó bhakta legyen. Lelki gyakorló legyen, eltökélt legyen. A lelki élet legyen neki az elsődleges, a legfontosabb. De ezt tényleg csak az egyik oldala, egyik része, mert van, aki tök szuper bhakta, de mint személyként úgy meg nem vagytok meg. Tehát fontos, hogy úgy is megértsetek egymást.” (Részlet Balázssal készített interjúmból.)

34 Az autoritást mindenféle kétséggel, problémával meg lehet keresni, de a párválasztás ilyen formában magánszféra, illetve inkább a „nem traktálom ezzel, fontosabb dolga is van az autoritásnak” hozzáállást véltem felfedezni. De kivételek ebben az esetben is vannak.

megkérdőjelezhetetlen. Ezen alapulnak az emberi kapcsolatok Krisna-völgyben. Ha a hívó megkérdőjelezné az autoritása választát, felborulna a tanítványi láncolat elvisége, ami viszont az egyik alappillére a Krisna-tudatnak.) Tehát, az autoritások figyelembe veszik a potenciális partner, krisnás terminussal élve természetét és a védikus horoszkóp eredményét. Még az is előfordulhat, az autoritás házasságra alkalmasnak tekinti azt a férfit, aki még sáfrányruhát hord, tehát szerzetes, de a jelenlegi kutatási anyagom szerint ez ritkán fordul elő. Mindenesetre, ha az autoritás véleménye eltér az egyik társuló fél véleményétől, az illető kétféle megoldás közül választhat: vagy elkezd az illető a társulást vagy nem. A névsoron szereplő házasodni vágyó Krisna-hívók ismerete után az egyén dönthet úgy is, hogy nem kíván egyikükkel sem társulni, vagyis az egyén jobb feltételekre vár. Egy bizonyos idő után ismételt felkeresheti ez ügyben autoritását, és reménykedhet a jobb lehetőségekben.

A Krisna-völgyiek szempontjából elmondható, hogy a kulturális jellemzők a megtéréssel, az indiai kultúra, filozófia, életmód elsajátításával homogénizálódnak. Példaként említhető a tradicionális indiai öltözet, az indiai táplálkozáskultúra, a sajátos „krisnás” nyelvezet. Mindezekkel párhuzamosan azonban egy erőteljes heterogén közegről is beszélünk kell, hiszen a hívók Magyarország minden tájáról érkeznek a völgybe, más szocializációs környezetből, felfogásból; kis falutól kezdve a városokon át egészen Budapestig, vagy akár külföldről is. Tehát kulturális, szocializációs különbségekkel rendelkező egyének közösségéről van szó, amit egyedül a felvett Krisna-tudat és az ahhoz kötődő kultúra egységesít. A hit és a hozzá átvett kultúrkör viszont nem képes kiszorítani a berögződött lokális szokásokat, akár ha csak a családonkénti különbségekre gondolok. Banális példának tűnhet, de egy párkapcsolat, házasság megrontója lehet a *rend, a tisztaság* különböző értelmezése. Egy Krisna-hívó nő mesélte, hogy a férjével már pár éve együtt éltek, mikor egyszer csak azon kapta magát, hogy férje állandóan veszekszik vele, hogy milyen rendetlenség van. Nem értette, hogy mi zavarhatja, hiszen a ruhák, a gyerek játéka a szekrényben voltak. Ő úgy érezte, rend van a lakásban. Végül egy csúnyább veszekedés közben derült ki, hogy a férj rend alatt a „minden tárgy mindennel párhuzamos” elvét vallja, és a ragyogó tisztaságot, tehát a mindennapos felmosást, a kilincstisztítást stb. Ez a konfliktus is annak tudható be, hogy az illető pár különböző szocializációs mintákkal és berögződésekkel rendelkezik. Ezek a

különbségek természetesen mindenhol megtalálhatóak, és nem kiküszöbölhetőek, de megfelelő mentalitással, nyugodt lélekkel áthidalhatóbbakká válnak a mindennapos veszekedések, nézeteltérések.

Ugyanígy fontos kérdés, hogy a kislány az édesanyjától tanulja meg a női szerepet, és majdnem biztos, hogy a gyerek örökli, illetve a szocializáció révén magába szívja az édesanyja tulajdonságait, stratégiáit, konfliktust megoldó vagy nem megoldó képességét. Kérdés, hogy ezeket a berögződött tulajdonságokat a megtérés, az életmódváltás, a hit, a tanítások képesek-e átformálni és akár a negatív tulajdonságokat megszüntetni.

A hozott anyag „felmérésére” kitűnő példa a védikus horoszkóp eredményeinek figyelembevétele. Eleinte nem értettem, hogy a magas százaléku kompatibilitás miért lehet negatív a két fél kapcsolatát tekintve, a házasságra. Erre Borbála hívta fel a figyelmet, amikor azt mondta, hogy a magas hasonlóság azért nem túl előnyös, mert ha probléma adódik akár a házasságban vagy a mindennapi életben, akkor a pár nem tud partner lenni, hisz a másik is hasonló stratégiákat alkalmaz. Ugyanakkor egy másik fontos aspektusra is felhívta a figyelmemet, még pedig arra, hogy mennyire fontos a hasonló alap, az azonos értékrend, és hogy a „hozott anyag” megegyezzen.

„És hogy ha mondjuk, az jön ki, hogy ilyen 30% az összeillőség, akkor felejtsd el. Mert hiába tetszenek egymásnak, különbözik annyira az értékrendjük és az a vicc, hogy ez akkor jön ki, mikor megszületik a gyerek, előbb nem. Mert mihelyt megszületik a gyerek automatikusan Krisna-tudat ide vagy oda, kijön belőled, hogy hogyan neveltek a szüleid. És hogy hogyan éltek, mert az úgy bele van vésvé az összes sejtébe, hogy akkor ezt így kell akkor az úgy jó. Hát nekünk volt olyan, az első két évben tök sokat veszekedtünk, de nagyon sokat, mikor összeházasodtunk. Mondtam is, hogy mi a francra volt jó az a három év, hogy ha így tépjük egymást és két év után jöttem rá, hogy egy az egybe azt csinálom, amit az anyám.”³⁵

A párválasztás vertikális dimenziója

A partnerszelekció a tágabb halmaztól a szűkebb halmaz felé irányuló választási folyamat. Vagyis a házasság kialakítja a maga ismertségi, baráti körét, ami alapvetően kulturális minták, a közös értékek, a közös gondolkodásmód alapján szerveződnek. Ez a potenciális házastársak legtágabb csoportja. Ezt párhuzamba állítottam a Krisna-tudattal való ta-

lálkozással, és ez alapján a Krisna-völgyiek esetében három lépcsőfokot különböztettem meg a potenciális házastárs megtalálásának folyamatában:

1. Krisna-tudattal való megismerkedés. Erőteljesen szűkítő mechanizmus, lényegi határvonal a gondolkodásmód, a vallási tanítások betartása felé haladó folyamat. A „más” értékeket vallók „kizárása”, és a közös értékekkel bírók feltérképezése, kapcsolatfelvétel, kapcsolattartás jellemzi.

2. Az ideológia teljes átvétele, meggyőződés, és az eszerint való életmódváltás, aktivizálódás, a megtérés/áttérés fázisa. Egyre határozottabb az egyéni életút helyes döntésében, a jövőkép letisztulása, esetleges biztonságérzet, „hazaérkezés” érzése a hasonlóan gondolkodók megtalálása miatt.

3. Életmódváltás. Ki-, illetve beköltözés. Krisna-völgy a Krisna-tudat magyarországi központja, és itt próbálnak a legaktívabban a szentírások szerint élni. Vallásgyakorlat jellemzi a mindennapokban. Ezen a csoporton belül választ partnert, és a gazdasági erőforrások működésbe lépnek. A völgyben lakás elismeréssel jár a nem ott élők szemében, hiszen ők próbálják a legtökéletesebben kivitelezni a tanításokat. És egyben ez a legkontrolláltabb közösség³⁶ a Krisna-tudatnak. A beköltözés sokkal erőteljesebb függést is jelent az egyháztól. Ebben a fázisban a párt választó személy már konkrét partnert választ. Természetesen ez a három fázis elméleti, és egy vertikális mozgás a vallásgyakorlat elmélyülésében, és a potenciális házastárs megtalálásában. Ez nem jelenti azt, hogy minden egyes Krisna-hívó így választ partnert (lásd például azokat, akik már házasként költöznek be).

A szülői család helyzete

A harmadik fél az a közeg, ahol az egyén szocializálódott, felnőtt, vagyis a szülői család (Bukodi 2002: 5). A család érdeke az, hogy minél sikeresebben megóvja a házasságkötőket a kifelé irányuló partnerkapcsolatoktól, vagyis a csoportkohézió megtartására szolgáló endogám házasság elérése a végleges cél. A csoporthoz tartozást kifejező normák, a csoportidentifikáció, a közös értékek, a közös történelem, a közös sors segíti elő az összetartozást. Krisna-völgy esetében érdekes helyzet áll elő, mivel többségének a szülei, családja nem él a völgyben, a harmadik fél a közösség többi tagjára, illetve a vezetőségre, az autoritás és mentor rend-

35 Részlet Borbála matadzsival készített interjúmból.

36 Ilyen szigorú életmódbeli szabályozások nincsenek máshol Magyarországon. Az ellenőrzés is nehézkes lenne például a budapesti hívők esetében.

szere korlátozódik és ebben az időszakban *kvázi rokonként* funkcionálnak. De meg kell jegyezni a kint lakó, akár nem Krisna-tudatú szülők közvetlen kontrollját, amelynek hatása, sikeressége családtól függően változik. A mentorházaspár jelenlétében beszélgethetnek először a társulók, az első beszélgetésen velük együtt tárgyalhatja meg a két fiatal a jövőképjüket, elképzeléseiket, a mentor házban találkozhatnak csak. Kis mértékben az autoritás is megemlíthető, mint szülő-helyettesítő intézmény, abban az esetben, ha ellenzi vagy épp ellenkezőleg a társulók ellenére támogatja az ismerkedést és végül győz a véleménye. Ebben a speciális helyzetben a döntést az autoritás mondja ki, így a biológiai szülők, mint „házasságkötők”, tanácsadók háttérbe szorulnak vagy egyáltalán nem jelennek meg. De vannak olyan völgyben lakó krisnás házaspárok, akik szorosan tartják a kapcsolatot szüleikkel. Az előző fejezetben már tárgyalt különböző szocializációs forrásokból adódó problémák, a származási háttér, amely megjeleníti azt a kulturális klímát, értékorientációt, amelyben az egyének felnőnek, kvázi kiesnek a házassági piacon történő egyéni prezentációból. Hiszen a Völgyben lakók, még ha ismerik is egymás előtörténetét, akkori énjüket, személyiségüket nem. A házassági piacon pedig a „krisnás” preferenciáikat hangsúlyozzák a házasodni kívánó hívők. A szülői család anyagi helyzete, gazdasági stratégiái, kulturális értékei növelhetik, illetve csökkenthetik a házasodni kívánó fél értékeit. Kutatásom további részét képezi annak vizsgálata, hogy a biológiai szülők anyagi helyzete, iskolázottsága befolyásoló tényezővel bír-e egyes hívőknél a párválasztásban, vagy effajta relációt nem lehet megfigyelni. A csoportkohézió erősítésére és az intézményesülésre példa a farmba való bekerülés szigorú szabályrendszere, mely kontrollként, szűrőként funkcionál.

Összegzés

A dolgozatomban említett társadalmi változásokra, problémákra, vagyis a piacgazdaság eredményeként megjelenő állandó versenyhelyzetre, amely az élet majdnem minden területén megfigyelhető a nők-férfiak esetében egyaránt, reflektál a krisnavölgyi közösség, mind az elvekben, mind a gyakorlatban. Bár némi ambivalencia megjelenik azáltal, hogy míg elméletileg, a tanítási elvek szerint minden hívő egyenlő a másikkal, addig mind lelki, mind anyagi, vagyoni vonatkozásban hierarchiát lehet felépíteni. Igaz, az anyagi különbségek markánsan

megjelennek (van, aki egy szoba – konyha – fürdő elosztású lakásban lakik, és van, aki egy többszobás házban),³⁷ de a lelki kiszolgáltatottság, a stresszes életmód jóval alacsonyabb, mint makrotársadalmi szinten. A családtípusok pluralizálódása, a válások miatt megjelenő élettársi, rokon kapcsolatok, vagyis a bizalmi kör magas fluktuációja sem jelenik meg a Völgyben, hiszen egyfelől fiatal közösségről van szó, amely közösség többsége csak pár éves házaspárokból vagy épp a társulás időszakában álló párokból áll. Fontosnak tartom azonban megemlíteni a nem krisnás családi háttér hiányát vagy annak pluralizálódását, hiszen ez folytonosan hatással van az egyénre. A válás tiltásával, és a párválasztás ellenőrzésével épp a családi pluralizálódásra kínál választ ez a krisna-völgyi közösség. A hívők magas hányada éppen ezért választotta a Krisna-tudatot és a Völgybe való beköltözést, hogy a városi léttel azonosított modern társadalom szélmalomharcából kikerüljön.

Míg maga a Krisna-tudat és a hozzá tartozó kultúrkör, világnézet egységesíti ezt a közösséget, a dolgozatomban tárgyalt szocializációs különbségek heterogenitást váltanak ki. A reszocializáció és enkulturáció a mai napig folyamatban van a közösség életében. A jövő kérdése, hogy amikor már a Krisna-völgyben születettek a párválasztás, családalapítás időszakába lépnek, milyen elvek mentén fogják ezt tenni és mennyivel lesznek ők homogénebb közösség az alapítóknál, az elsőgenerációsoknál, vagyis a szüleikénél. Mennyivel válik mélyebbé, homogénebbé az ő szüleik idejében még felvett kultúra? Ruth Benedict a *Kultúra mintái* c. munkájában egyértelmű állásfoglalást tesz amellett, hogy a kultúra inkább tanult, mint öröklött tulajdonság. Mindezt úgy fogalmazza meg, hogy „a kultúra nem biológiailag örökíthető komplexum” (Benedict 1975: 191-202), mára már ez a tézis evidenciává vált. Tehát Benedict véleménye a hagyományok átadásának a kulturális folyamatban van nagy szerepe. Margaret Mead a szocializációs formákra vezeti vissza az amerikai társadalom problémáit (Mead 1970: 210-327). Éppen a heterogenitásából adódóan, hiszen kulturális minta-változatokkal rendelkező egyének közösségéről van szó, Mead nem kínál fel megoldási praxist. Mégis egységes társadalomként kezeli, azért, mert bár a közös múlt nem, de a közös jövő, az ún. „amerikai álom” fontos alkotó-, szervező-, és homogenizáló eleme ennek a társadalomnak (Mead 1970: 210-327). Ruth Benedicttel együtt úgy vélik, hogy elegendő egy egységes cél

³⁷ Ezen egyenlőtlenségek háttere még további kutatást igényel.

ahhoz, hogy azonos kultúraként kezeljünk egy társadalmat (Benedict 1975: 191-202).

Claude Lévi-Strauss szerint ahhoz, hogy a rokonsági struktúra létezni, működni tudjon, három családi kapcsolattípusnak kell meglennie: a vérségi, a házassági és a leszármazási kapcsolatnak (Lévi-Strauss 2001:49). Ha ez alapján tekintek a Krisnavölgyi közösségre, még igencsak gyerekcipőben jár. Természetesen tudom, hogy ez a párhuzam nem teljesen állja meg a helyét, hiszen nem arról van szó, hogy aki nem tartja a nem krisnás szüleivel a kapcsolatát, annak nem is léteznek a biológiai szülei, hanem ezt az elméletet társadalmi vonatkozásában használom fel a krisna-völgyi közösség társadalmára. Mint már többször említettem dolgozatomban, a krisna-völgyi társadalom egy tudatosan létrehozott közösség, ebből adódóan az egyének rokoni hálója hiányos vagy meg sem jelenik. Ugyanakkor, éppen a megalkotottságából adódóan azt figyelhetjük meg, hogy az élet minden területén, az intézményesülés, racionalizáció folyamata során szabályokat alkotnak, és ezekkel kompenzálják hiányosságukat. Gyönyörű intézményesítő példa a már tárgyalt mentorság intézménye, melynek megalkotására, funkcióját tekintve, pont azért volt szükség, mert a nem krisnás biológiai szülők a krisna-völgyi társadalomban nem vesznek részt, így társadalmi szülőkké helyettesítik szerepüket a párvalasztás, társulás időszakában.

Bibliográfia

Ágoston László

- 2007 *Elméletek, módszerek és gondolatok az életminőség kapcsán*. In: Az életminőség fogalmán túl, DEMOS Magyarország Alapítvány. 2007.4, 15-18, 29-33, 49-54, 61-63.

Benedict, Ruth

- 1975 *A kultúra mintái*. In: Maróti A. (szerk.): Forrásmunkák a kultúra elméletéből. Szöveggyűjtemény. Bp. Tankönyvkiadó. 191-202.

Bukodi Erzsébet

- 2002/2 *Ki kivel (nem házasodik)? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történelmi időben*. *Szociológiai Szemle*. 28-58.

Farkas Judit

- 2009 *Ardszuna dilemmája. Reszocializáció és legitimitáció egy magyar Krisna-hitű közösségben*. L'Harmattan Kiadó.

Földházi Erzsébet

- 2008 *Az első házasságkötés után. A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és megszűnése Magyarországon a 20. század második felében*. PhD értekezés.

Geertz, Clifford

- 1994 *Sűrű leírás*. In: Geertz, C.: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. Bp., Századvég. 170-199.

Kamarás István

- 1998/3 *Az odaadás nektárja* (Magyar krisnások világlátása). In: Liget. 63-78.

Köves Katalin

- 2001 *Intézményesülési folyamatok a somogyvámosi krisnás közösségben*. Szakdolgozat, ELTE Szociológiai Tanszék.

Lévi-Strauss, Claude

- 2001 *Gondolatok a rokonság legkisebb alkotóeleméről*. In: Lévi-Strauss: Strukturális antropológia. II. Bp., Osiris. 74-96.
- 2001 *Strukturális elemzés a nyelvészetben és az antropológiában*. In: Lévi-Strauss: Strukturális antropológia. I. Bp., Osiris. 37-53.

Mead, Margaret

- 1970 *Férfi és a nő. A két nem viszonya a változó világban*. Bp., Gondolat. 1970. 210-327. (Új kiadása: Bp. Osiris, 2003. 206-326.)

Turner, Victor

- 1997 *Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai*. In: Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Szerk.: Bohannon, Paul. Bp., Panem. 675-711.
- 2002 *A rituális folyamat*. Osiris Kiadó.

Utasi Ágnes

- 2006 *Társadalmi tőke és bizalom. Kritika*. XXXV. Évf./6. 4-9.
- 2002 *A bizalom hálója. Mikro-társadalmi kapcsolatok, szolidaritás*. Bp. Új Mandátum Kiadó. 155.
- 2007/1 *Az életminőség feltételei*. MTA Politikai Tudományok Intézménye. *Műhelytanulmányok*, Digitális Archívum.
- 2001 *Fiatal egyedülálló nők párkapcsolati esélye*. In: Nagy I. – Pongrácz T-né – Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások*. Budapest: TÁRKI - Szociális és Családügyi Minisztérium, 2002, 282 p. (113-133. p.)

<http://mek.oszk.hu/04800/04806/> letöltés dátuma: 2010. 08.12.

<http://krisnavolgy.hu> letöltés dátuma: 2010. 08. 12.

<http://okovolgy.hu> letöltés dátuma: 2010.08. 12.

Schneider Kata

A „NŐ” MÍTOSZA AZ ISTENŐ TEMPLOMBAN

A NŐ SZAKRALITÁSA

„Most, ha kimennék a természetbe, közeleg a tél, a levelek már lehullottak, csak az örökzöldek tülevelei zöldek, fák közt megbúvó árnyak, fényt csak a telihold hoz. Ha mi vagyunk a Föld, akkor mi vagyunk a sötétség, árnyék, elmúlás, ami áthatja a létezést, a félelmeket előhívja. Mi vagyunk a lehullott falevél, ami nemsokára elrohad, visszatér a földbe – mi is minden veszteséggel ezt éljük meg. Mi vagyunk a Hold arca, ami épp megtelik és már újra fogyni kezd, az állandó változás, a körforgás, az élet-halál tánca. Magunkban hordozzuk ezt a tudást, a Holddal minden hónapban végigjártasszuk ezt – mélyünk sötétjében hordozzuk az öskáosz lenyomatát, a megszűnésbe visszatérés emlékét. A bagoly, a mindent látó, az éjszaka sötétjébe meredő szeme is mi vagyunk, nem félünk belenézni a mélybe. A varjú sötétbe hívó szava, hangja megnyitja a világok közti kaput, meghalljuk a hangját. A barlang is mi vagyunk, nem félünk egyedül alászállni, nem félünk attól, akit lent találunk. A legnagyobb mélységből szárnyakat bontunk, repülni tudunk az égig minden veszteség, elmúlás, halál után. Mi vagyunk a levegő, az első lehelet, amivel az élet kezdődik, és az utolsó is, amivel az élet elszáll, a levegő vagyunk, ami maga az élet. Mi vagyunk a köd, ami az átjáró, tudjuk, hogyan kell átlépni a világok között. A csillagfény is mi vagyunk, ami vigyázza az álmat, az álmat, ami maga az üzenet, lelkünk üzenete. Az álmok álmodói és ismerői is mi vagyunk. A behavazott hegycsúcs vagyunk, ami összeér az éggel, ismerjük a mélység titkát, a halált, és éppen ezért nem félünk megmászni, azzal, aki érdemes rá. Mi vagyunk a felhő, az ég, a pont, ahol a határok összeérnek. A sasmadár röptében is ott vagyunk, szárnyunk van, ami magasra emel minket, és azt, akit szeretünk. De éles is a csőrünk, belevág a húsba, az igazságért, belevág a hazugság húsába. A szellő is mi vagyunk, ami finoman simogat, és elfújja a gondokat. De a forgószél is mi vagyunk, ami mindent elsöpör, mert néha csak ez segít, ez kell ahhoz, hogy megszülessen az új. Mi vagyunk a hótakaró, melengetjük az újat, őrizzük, tápláljuk, átöleljük, akiket szeretünk, tudjuk, mikor kell olvadni, mikor kell a fejünket a földből kidugni – bármilyen mélyre tapostak is, fel tudjuk emelni a fejünket. Mi vagyunk a tavasz első napsugara, erősen, de melegít – fénye felolvasztja a jégbe zárt szívek páncélját. A tavaszi harmat is mi vagyunk – ami áradó, lüktető életet hoz, magunkból

öntözzük azt, ami születik, újra és újra, visszatükrözzük az újjászülető élet színeit. Mint a hattyúk, szürkeségünkben is ott a szépség, az ígéret. Mindig tudunk meglepetést okozni, mint a rút kiskacsa. Mint a páva, ezer színünk, ezer lehetőségünk van, akinek szeme van rá, hogy meglássa, annak megmutatjuk. Tavasszal ébredő rüggyek vagyunk, az életet kibontjuk magunkból, mint virág a kelyhét. Kitért virág vagyunk mi is, a befogadás, a kehely, ami túlsordulhat. Magunkban hordozzuk a Föld mélyéről előtörő vizet, ami tisztít, szomjat olt. Az eső is mi vagyunk, a könny, ami megtisztít, gyógyít, termékenyít. Mi vagyunk a Hold tükre a vízen, tükrökké változunk, mutatunk: nem félünk belenézni, és nem félünk mások érzelmektől, melyeket a tükörben látunk – láttatunk. A sötét vizek is mi vagyunk, nem félünk minden védelem nélkül alámerülni, nem félünk magunkkal vinni azt, aki elég bátor, hogy velünk jöjjön, és odalenn igazgyöngyöt találunk. Mi vagyunk a folyó, medret, partokat teremtünk és táplálunk. Áttépünk minden gátat, ha kell, elmosunk minden partot. Ami már nem termékeny, nem kedvező az új életnek, azt elmoszuk. Érzelmekkel mások tetszalott életét megtermékenyítjük újra. A Föld és ég vizei bennünk érnek össze. Mi vagyunk a tavasz mosolya, illata. A rózsaszirmok is mi vagyunk: puhák, bársonyosak, csábítanak a szerelemre, megnyitásra, gyönyörre. A testünk titkos hely, akár a tűzliliom virága: kívül fekete, a közepén vörösen izzik – a kehely mélyén ott a vörös szenvedély. Mi vagyunk a tavasz páros tánca, a csábító pillantás, simulás, közelség, násztánc, a testi szerelem, gyönyör beavatói vagyunk. De mi vagyunk a tüske is a rózsán, a szirmainkkal elbódítunk, magunkat és másokat is megsebzünk, hogy tudjunk gyógyulni, és szeretni. És a nyár, a tüzes naranccsín, a meleg napsugár, lángba borító melegség bennünk lakik – az otthon melege, ami összetart, ha akarjuk, a tűz táncol, vadul lobog, de nem tűr határokat. A parázs is mi vagyunk, az elégett tűzben érték lakik: a szenvedélyben elégni, és újra tüzet lehet belőle gyújtani. A vulkánok tüze is mi vagyunk, haragunk tombol, feltör a mélyből, eláraszt, lángol. Mi vagyunk a cica simogató mancsai, a dorombolása, simogatása. De az oroszlán éles fogai, karmai, üvöltése is mi vagyunk. Napraforgók vagyunk a beérett búzamezőn, mindig megtaláljuk a fényt, ami felé fordulhatunk, ami a reményt adja. A kenyér illata is mi vagyunk,

a táplálás, az étel, ami a lelkünket hordozza. És a beért őszibarack is mi vagyunk, ami illatos, zamatos, mindig új íz annak, aki minket valóban odaadóan ízlelni vagyunk. Mi vagyunk a természet, a táj, tesszünk a dombok és völgyek. A szarvas anya vigyázó szeme vagyunk, amik szeretteink útját kísérik, ha kell, magunkból mindent feláldozunk. Agancsunkat a jégkorszakban még hordtuk, merjük őket újra használni. A föld vagyunk – megtámasztjuk szeretteink lépteit sima, gyönyörteljes útként. A megnyíló föld ereje vagyunk, ami magába temeti azt, aki az ajándékát nem tiszteli. Az ősszel, életünk derekán is szépek vagyunk, tudunk elkápráztatni, újat mutatni. Az öregség derekán is tudunk alkotni, teremteni, táplálni, mert erő lakik bennünk – köszikla vagyunk, amin nem fog sem az idő, sem az elemek. Készek vagyunk porszemmé változni, majd újra kösziklavá. Bölcsesség lakik bennünk, a Földé, a Föld emlékezetét, szavát magunkba kódolva hordjuk. Mélybe nyúló gyökereink vannak, életeken, generációkon érnek át, szilárdan, megtartják azt, aki nekik támaszkodik. Leány, Szűz, Szajha, Öregasszony vagyunk. A Tűzhely asszonyai vagyunk, a tüzet őrizzünk évezredek óta. Amazonok, harcos nők vagyunk. Vízholdó asszonyok, akik vízzel itatnak, és Sellők vagyunk, akik lerántanak a mélybe. Angyalok vagyunk, szárnyaink közé vesszük azt, akit szeretünk, és Hárpiák is vagyunk, széttépjük azt, akinek erre van szüksége. Anyák vagyunk, akik táplálják és nevelik gyermekeiket, és nők, akik el tudják őket engedni.

Királynők vagyunk, akiknek trónunkon hódolnak a férfiak. Szeretők vagyunk, akik tudják a kedvesben látni az istent. Bábaasszonyok és Siratóasszonyok vagyunk. Papnők vagyunk, Varázslóasszonyok, Boszorkányok – őrizzük az igazságot, amit a csontjainkban érzünk, nekünk nem parancsol senki”.

Kutatómunkámat egy olyan templomban végeztem, aminek tagjai magukat az Istennő-kultuszhoz tartozónak vallják. A kulturális antropológia módszereivel vizsgáltam mítoszaikat és rítusaikat, azaz hitvilágukat.

Az Istennőkultusz Nagy-Britanniából indult harmincöt éve, amikor is a magyarországi templom

alapítójának tanítója „visszakutatta”¹ az ottani népmesékből, népszokásokból, helységnevekből az ottani Istennő-mítoszokat és év-kört. Hazánkban 2006 óta működik az a templom, ahol terepmunkámat is végeztem. Az alapító papnő Glastonbury-ben kapta beavatását, az ottani, három éves pap/nő²-képzésével egyszerre indította el Magyarországon is a templomot és a kintihez hasonló képzést, és közben folyamatosan kutatta a Kárpát-medence Istennő-re visszavezethető mítoszait. A templom tagjainak hitvilága komplex: keverednek benne újpogány,³ spirituális motívumok számos vallásból vagy hagyományból átvett mítoszokkal és rítusokkal. Elképzelésük szerint a világ számos isten- és istennő-ábrázolása, mitikus alakja egyvalakire vezethető vissza, az Istennőre, (Ősanyára, Földanyára) aki magában foglalja a férfi és a női minőséget is. Ettől az Istennőtől született minden ember, nem büntet, csak jót akar gyermekeinek, és mindent megad nekik. Magyarországon az angol év-kör még kiegészült sajátos és hagyományos közép-európai és Kárpát-medencei mesei alakokkal, szentekkel, a népi hagyományok és hitvilág elemeivel. Ennek megfelelően szimbolikája is igen változatos, szimbólum-világában kiemelt szerepet kapnak a természeti képek és a nőiség ábrázolása. Hivatalosan ez a közösség nem egyház. Magyarozatuk szerint az „egyház” szó jelentése „szent ház”, a magyar hagyományban ez – azaz a szent ház – a jurta volt; ebből a megközelítésből ez a lakás is „szent ház” lehet. Ugyanakkor szembehelyezkednek a dogmatikus egyházakkal, amint azt később látni fogjuk. Éppen ezért én sem tekintem egyháznak. Szektaként sem definiálhatjuk, mivel az alapvetően keresztény hagyományokat feltételezne. A templomot alapító papnő mozgalmukat Istennő-kultusként definiálja, így én is ezt a kategóriát használok. Az európai terminológiában a kultusz-fogalom sokban hasonlít a szekta-fogalomra (pl. szigorú szabá-

1 Ezt a fogalmat az interjúk során a papnők maguk használták, ezért nevezem én is a továbbiakban a templomot alapító papnő kutatómunkáját így. Ennek során különböző forrásokból (pl. mesékből, mítoszokból, régészeti leletekből), az általa megismert angliai év-körhöz hasonlóan felépítette a kárpát-medencei változatot. A továbbiakban a dőlt betűvel, idézőjelbe tett szavak vagy szövegrészeket kutató közösségtől származnak (az interjúrészleteket lábjegyzetben külön jelölöm).

2 A pap/nő kifejezés ilyen elválasztása az alapító papnőtől származik. Azt jelzi, hogy ez a szó magában foglalja a férfi és női minőséget is.

3 „Újpogány” (angolul neopagan) alatt összefoglalva a kereszténység előtti vallások XX. századi „újjaéledt” változatait értem. (Lásd pl. York 2003).

lyok követése, a vezető kiemelten fontos szerepe), és így mindkettő általában negatív felhanggal szerepel. Ezek a jellemzők vizsgált közösségünkönél azonban nincsenek jelen, így inkább definiálnám New Age⁴ mozgalomként.

A templomban nincsen hivatalos tagság, a Pap/nő Iskolában három évfolyamon nagyjából harmincan tanulnak, ők alkotják a szertartások „magját” is. Ezen kívül egyébként igen változatos körökből kerülnek ki a szertartások résztvevői, néhányuk rendszeresen visszatér, mások csak egy-két alkalommal. Egy-egy rítuson 5-30 fő jelenik meg (léteznek egyéni gyógyító, terápiás alkalmak is, itt csak a terápiát végző, és az azt igénybe vevő egyén van jelen), többségében nők, de egyre több férfi érdeklődik (ez nagyjából öt-tíz férfit jelent).

A fenti elbeszélés egy templomi csoportban hangzott el. Minden héten összejártunk a minket vezető papnővel öten, hogy tanuljunk az év-körrel (a csoport neve is Év-kör Csoport volt), arról, mikor mi történik a természetben, és ez miben segíthet saját életünk jobbá tételén. Az év-kör az a központi szimbólum, ami hitviláguk tulajdonképpen minden dimenzióját egyesíti: nyolc időszakra osztják, az évszakoknak megfelelően, mindegyiknek megvannak jellegzetes attribútumai (természeti elemek, állatok, talizmánok, az adott időszakhoz kötött Istenő-alakok); a természetben túl pedig a női életszakaszokra is rávetíthető.

Egy alkalommal a minket vezető papnő arról kérdezett, mit gondolunk, milyen a nő. Csoporttársaim mindenfélét mondtak: erős, tüzes, gyengéd, anya, még sorolhatnám. Azután hogy lássuk, mennyire összetett a nő, képeket vetített, természetfotókat, festményeket, mindenfélét vegyesen, és közben a fentieket mesélte el. Jobban talán magam sem szemléltethetném ezt a fajta komplexitást, a szimbólumok ilyen sokféleségét. Az elbeszélés sűrítve magában foglalja a női szentség aspektusait.

Látható, hogy a nő itt tökéletes egységet mutat a természettel: nem csak a Földdel, hanem mindenféle állatokkal és természeti elemekkel. Erre utalnak azok a képek, ahol a nő, mint madár (sas, bagoly), harcos oroszlán, vagy éppen szarvas jelenik meg, de felfedezhetünk párhuzamot a rózsával, rügyekkel, csillagfényvel, földdel, vízzel, stb. is.

Az elbeszélés első részében az év-kör időszakainak szimbolikája köszön vissza, azaz a halott, sötét földtől és a barlang mélyétől indulva (ahol a varjú és bagoly az állatok) jutunk a levegő elem (jelképei

itt sas, csillagfény, hó, havas hegycsúcs), majd a víz elem uralta időszakon (amit itt a szellő, víz, napsugár, hattyú, rügy, virág jelez) át a szerelemig (rózsa, meleg, fény, macska, oroszlán). Utána, az év-körnek megfelelően jönnek az anyaság és öregség jelképei (előbbinél kenyér, barack, SzarvasAny, utóbbinál kőszikla, gyökér). Az év-kör szimbolikája tehát igen gazdagon írja le nemcsak a természetet, de a női élet változásait is. Az elbeszélés második részében ismert női minőségeket gyűjtött össze a papnő, úgy is, mint Leány, Szűz, Szajha, Anya (ez kiemelten szerepel), Öregasszony. Misztikusabb minőségek a Tűzhely Őrzője, az Amazon, vagy a Vízhordó, és olyan mitológiai alakok is megjelennek, mint Sel-lők, Hárpiák, vagy Angyalok. Végül olyan, a magyar népi hagyományban is ismert nőalakok következnek, mint Bábaasszony, Sírátóasszony, Varázslóasszony, Boszorkány. Ez utóbbiak Dömötör Tekla magyarázatában a hagyomány szerint férfiak és nők is lehettek, úgy tartották, egyszerre gyógyíthatnak és hozhatnak rontást. Sokszor gondolták azt, hogy a bábák egyben boszorkányok is (bábaboszorkány néven emlegették őket). További nőalak melyről ír, a sellő, aki szépen éneklő, félig nő, félig hal alakú lény, de ha közel mennek hozzá, eltűnik a vízben. A magyar hagyomány szerint ugyancsak félelmetes alakok voltak a Szépasszonyok, Kisasszonyok, Tündérek – ők is gyakori szereplői kutatott közösségem történeteinek. A szépasszonyokról úgy tartották, rosszindulatú, női démonok, akik bárkire rontást hozhatnak, és a kisasszonyokhoz hasonlóan sokszor táncolva jelennek meg; kettőjük közt az a különbség, hogy a kisasszonyok csak férfiakra veszélyesek. A néphit tündérei nem azonosak a népmeseikkel: előbbieket veszélyesek, éjjel járnak, énekelnek, sokszor a vizek alatt, vagy az erdőkben laknak (Dömötör 1982).

Ezen alakok szerepeltetése nem azért fontos, hogy a jelenlévők egyet-egyét kiválasztva azokkal azonosuljanak. A cél, éppen ellenkezőleg, hogy egyszerre mutassák be a női szépséget, erőt és gyengédséget, a törődést és azt a fajta rejtett energiát, mely a nő titokzatosságát adja. Szentségét is ez a komplexitás adja, az, hogy egyszerre kapcsolódik a természethez és a kultúrához (v.ö. Ortner 2003). Ahogyan Eliade is fogalmaz: „A nő tehát misztikus módon összekapcsolódik a földdel, a szülés pedig a föld termékenységének emberi változata (...) A nő szakralitása a föld szentségéből ered.” (Eliade 2009: 133) Ugyanígy vélekednek az Istenőt követők is; a nő az, aki gyermeket tud világra hozni, aki közelebb áll a természethez, érzékenyebb annak energiáira, rezdüléseire.

4 Erről bővebben lásd: Melton 1990.

Ennek jele, a menstruáció, ahogyan ők nevezik, a „vérmisztérium”, vagy „Holdvér” – a Hold az elbeszélésben is szerepel, mint a nők jelképe –, összeköti a női nemet: „*Ez rengeteg embernek a gyökérpontja is. Ez nem kettőnek, nem háromnak, nem harmincnak, nem száznak, hanem, hogy igazából mindannyiunknak. Szóval, hogy hol találkozunk... hát adott esetben a menstruáció. Hát mennyien menszuralunk! Érted? Hát ezek mind összekötnek minket. Rengeteg dolog van, ami ezáltal... éled is bennünk*”⁵ Interjúalanyom legutolsó kifejezésével arra utal, hogy a menstruáció rengeteg energiát szabadít fel a nőkben: „... *Ez egy csomó kreativitást tartalmaz, egy csomó energia. És hogy egy nagyon tiszta energia. És hogy igazából ez a mi vérünk, ez a mi holdvérünk, ezzel te... oda-vissza hat rád, töltekezhetsz vele*”⁶ Amellett, hogy a felszabaduló kreatív energiák milyen pozitív hatással lehetnek a nőre vagy környezetére, a menstruáció alatt kutatott közösségem szerint „(...) *ebben az időszakban a világok közti fátyol így nagyon elvékonyodik, és sokkal közelebb vagyunk így az égiekhez, bárkihez, nevezzük őt Istenőnek, angyalnak vagy a Jóistennek. Én nem szeretem ezeket nevével nevezni, mert mindenki máshogy értelmezi ezeket a szavakat, öhm... így hát ez már eleve egy ilyen fantasztikus dolog (nevet), szerintem. A másik az, hogy akkor, amikor menszural az ember, akkor egy csomó elengedése van, tehát akkor tisztul meg, ami szintén ünneplésre méltó (mosolyog), szerintem. (...) Hát pont az egyik papnő mesélte, ő ott volt egy szertartáson, hogy ő mindig ilyenkor így megajándékozza magát és megünnepli, és erre mondtam, hogy Őristen, ez tök fantasztikus, én is szeretném, minimum azt, hogy egy napig megülni, hogy ez milyen jó dolog. Mert szerintem a nőknek kilencven százaléka úgy éli meg a menstruációt, hogy Őristen, már megint?! És akkor így jön a fáj a hasam, fáradt vagyok, aludnék, nyugós vagyok, ilyesmi, és én ezt nem szeretném élni*”⁷ Az Istenő tanításai szerinti élet – legyen az papnőség, vagy csak sajátos spiritualitás – szerintük tehát segít, hogy az egyén másképp lássa az élet sokféle helyzetét, pl. a nők saját menstruációjukat. Több beszélgetőtársam úgy fogalmazott, áttörésként élte meg, amikor rájött, az addigi gyakorlatától eltérően is megélheti ezeket a testi-lelki folyamatokat. Felfedezik és megünneplik ebből fakadó szentségüket, melyről úgy gondolják, mindenkinek sajátja, és mindenkinek adott a lehetősége ezt felfedezni önmagában. Másképpen értelmeződik ugyanis

itt a szentség és tisztátalanság fogalma, nem válik el olyan élesen: mivel mindent az Istenő teremtett, minden szent és szép. Így lehetséges az, hogy a még napjaink társadalmában is tisztátalannak, szennyezettnek tekintett menstruáció és vér átértelmeződik, és a szakralitás egyik szimbóluma lesz. A vér tisztátalansága miatt a primitív társadalmakban elkülönítették a nőket ebben az időszakban, ezzel pedig kinyilvánították a férfi felsőbbrendűséget, elkülönítették a férfi és női társadalmi szférákat. A szennyezési szabályok alapvető funkciója Mary Douglas szerint az, hogy az erkölcsi szféra kétértelműsége csökkenjen, formái leegyszerűsödjenek (Douglas 2003). Azzal tehát, hogy kivonták ezt az elemet a tisztátalanság kategóriája alól, egyben át is helyezték annak határvonalait, azaz megteremtették annak lehetőségét, hogy szentté váljon. Azzal pedig, hogy a menstruációt átértelmezték, átalakult a nők helyzete is ebben a világképben.

A nők, mivel szerintük közelebb állnak a természethez, fogékonyabbak is az Istenő tanításaira. „*A nők talán jobban keresnek... valamit, mint a férfiak*”⁸ Azaz nyitottabbak a spiritualitás felé, könnyebben befogadják az Istenő tanításait.

A „patriarchális” világ

Vajon a 21. században mi teszi olyan fontosá ezt a fajta visszatérést természethez, a spirituális útkeresést? Kutatásom során a nőiség szentségével kapcsolatban sokszor felmerült a „*patriarchalitás*” kérdése. A továbbiakban erről lesz szó, és arról, hogy szerintük mennyiben változtat ez a nők helyzetén.

A templomot alapító papnő az év-kör „*visszakutatása*” és kidolgozása, illetve angliai tanulmányai alatt felépített egy olyan történelem-rekonstrukciót is, mely a kőkort egyfajta idilli béke-időként interpretálja. Hasonlóan gondolkoznak világszerte az Istenő követői: akkoriban az ember és a természet kapcsolata szoros volt, egy ritmusban léteztek, mindenben az Istenőt tisztelték. Nem létezett szociális hierarchia, erőszak vagy háborúk – utóbbi azzal bizonyítható szerinte, hogy olyan faluépítési mintákat követtek, melynek eredményeként a falvak esetleges támadás esetén nem lettek volna védhetők. A vaskor előtti leletek többsége mindennapi használati tárgy, vadászfegyver (nem pedig harci fegyverek), ezek a tárgyak tele vannak rituális díszítésekkel. Ebben az ötezer évben úgy élt az emberiség, hogy nem választotta külön a szellemi és a mindennapi. Nem osztotta fel a világot spirituálisra és profánra, hanem

5 Részlet G.K.-val készült egyik interjúmból.

6 Részlet G.K.-val készült egyik interjúmból.

7 Részlet T.M.-mel készült egyik interjúmból.

8 Részlet G.K.-val készült egyik interjúmból.

ez a kettő együtt létezett. A vaskortól azonban ez megfordult, a hangsúly áthelyeződött, ez leginkább a megtalált tárgyi emlékeken figyelhető meg: megjelentek a harci fegyverek, és a gazdagságot – és ezáltal a társadalmi hierarchiát – szimbolizáló ékszerek.

Az ekkoriban Európában feltárt emlékek szerint egységes világképet mutatnak: a szobrok, a rajtuk található szimbólumok egy olyan hitrendszerre utalnak, ami a természet ciklikus mozgását írja le, ráadásul a szobrok többsége női alakot ábrázol. Fontos azzal a részünkkel összekapcsolódni, aki emlékszik arra, hogy ötezer évig háború nélkül éltünk, mert akkor ebben a világban is könnyebb lesz így élni. De ez szerinte egy egyéni út. A mi civilizációnk már az elmében él több ezer éve. Ez az elképzelés szorosan kapcsolódik a nőiség fentebb tárgyalt mítoszához, ugyanakkor érdemes megvizsgálnunk azt is, vajon ez a fajta édeni állapot azonos-e a Turner-i *communitas* elméletében bemutatottakkal, hiszen itt is egyenlőség és szolidaritás létezett kutatott közösségem szerint.

Ez az idilli állapot, amelyben békében és egyenlőségben éltek az emberek, matriarchátusban valósult meg. De szerintük ez nem azt jelenti, hogy akkoriban a férfiak alávetettként éltek volna a nőkhöz képest, egyszerűen a közösségek szellemi vezetői nők voltak, és sokkal erősebbek voltak a női energiák. Több magyarázat is létezik arra, hogy mi történhetett a vaskorban. Egyesek szerint akkor állt be a változás, amikor a férfiak rájöttek arra, milyen szerepet töltenek be a gyermeknemzésben, mások szerint a férfiak fellázadtak a női elnyomás ellen. „Mert hogy a matriarchális társadalmakat nagyon sokan a patriarchális ellentétének szokták gondolni. Hogy akkor most a férfi irányít, illetve, hogy hosszú ideig a nők ilyen alávetett helyzetben voltak, a matriarchális az biztos tők az ellentéte volt, hogy akkor ott a férfiak voltak alávetve a nőknek. Csakhogy erre nincsen megmaradt bizonyíték, hogy ez így lett volna. Mert hogy a hátramaradt leletek nem mutatnak hierarchiát. Se a nemek között, se szociálisan. A szellemi vezetők ott nők voltak. Mert hogy az egész ott kezdődött, hogy a férfiak a szellemi vezetést akarták maguknak. (...) És bennem valahogy úgy van, hogy ez szerintem a világban is valahogy így történik, hogy volt az a boldogság-állapot, ami olyan magától értetődő volt, és hogy akkor az ember így elkezdte kipróbálni az erejét, ami igazából egy ilyen férfi-erőkipróbálás volt. És akkor most ezen pont az zajlik, hogy most tudatosan dönteni, hogy mit szeretnél, hogy hogy akarsz élni. Olyan módon, vagy úgy, ahogy

éltünk... ?”⁹ Azt tehát, hogy valójában mi történhetett, senki sem tudja.

A gyermekek azonban magukban hordozzák ezt az ősi tudást, ősemlékezetet, ösztönösen érzik, az Istennő követése tehát valahol azt jelenti, hogy ehhez az ártatlan állapothoz kell, jó visszatérni. „... csak azért nehéz így elkezdni, mert a legtöbb dolog, amit gondolunk, az nem egyéni szinten van bennünk, hanem kollektív szinten. ... Azt értem kollektív szinten, hogy mondjuk úgy nő föl több nemzedék, kétezer éven keresztül, mert ezt nyugodtan mondhatjuk, hogy például a nők alacsonyabb rendűek, mint a férfiak, és ez egy tény, hogy így ezt gondolták. Ez tényleg tény. Ez csomó helyen le van írva.... számos megjelenési formája van a világban.”¹⁰ Az ideális (véleménye szerint) az volna, ha újra visszatérne az ember ehhez a tudáshoz. Fentebbi feltételezésünk, miszerint az áhított őskori állapot egyfajta *communitas* volt, beigazolódni látszik, hiszen az egyenlőség és szolidaritás kiterjedt a férfiakra is a társadalmat vezető nők mellett.

A „patriarchális társadalom” elhittette mindenki-vel, hogy a nők alacsonyabb rendűek, megszabott szerepeknek kellett és kell megfelelniük, melyek végül a „kollektív tudatalattiba” is bevették magukat. „...itt van ez a kategória, amitől én hülyét kapok, hogy mitől nő egy nő, vagy mitől férfi egy férfi. Meg mik a férfias tulajdonságok, meg mik a nőiesek. És ezzel én mindig azt érzem, hogy ezek annyira szűkre szabott keretek, amit kitaláltak emberek, a patriarchális társadalom találta ki. És akkor így bemesélték a nőknek. És akkor így azok így lassan elbitték, a férfiak is meg a nők is, hogy akkor ez így van, és a nőknek így kell viselkedni. És akkor ezt nevezem én kollektívnek. Hogy nem csak az egyénben van benne, ... hogy ha én nő vagyok, akkor ezt meg ezt csinálom, hanem az sokkal mélyebbre van ágyazva. Érted? Tehát ha lennének a tudatnak rétegei, akkor ez a mélyén, meg az összes többi a tetején. És mivel ezek ott gyökereznek, ezért az egyéni szinten elkezdve nehéz az átalakítása. Nem lehetetlen, csak idő szükséges hozzá.”¹¹ Láthatjuk, hogy nem csak a nőknek kell mindenféle elképzeléseknek megfelelni, hanem a férfiaknak is; szerintük a modern kor embere olyan akadályokat és falakat állított magának, melyeket csak kemény munkával lehet lerombolni. Az előbbinek némiképp ellentmond Hadik feltételezése: szerinte modern korunkban a nőnek kell tökéletesnek lenni, ugyanakkor „a SZÉPSÉG mindig is elérhetetlen marad” (Hadik

9 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

10 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

11 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

2008: 69), ez a szépség pedig csak kívülről szerezhető meg. Másutt azt állítja, korunkban „a szépség a női identitás alapja” (Hadik 2008: 68). Kutatott közösségem a hangsúlyt éppen arra helyezi, hogy saját szépségét mindenki megtalálhatja önmagában, csak a „patriarchalitás” helyezte minden jó forrását az egyéni kívülré. Számos rítus célja, hogy az ember önmagában is megtalálja a teljességét. Éppen erre utal az is, amikor azt mondják, mindannyian Isten/nők vagyunk – hiszen mindenkiben egyrészt benne van az isteni, másrészt a férfiúi és női minőség. Az ideális pedig az volna, ha ezt az emberek felismernék.

A „patriarchalitást” személyesíti meg a „zsidó-keresztény kultúrkör” is – számukra ez a dogmatikus, férfiak irányította egyházszervezetet, és világnézetet jelent. A kereszténység a Kárpát-medencében is rátelepedett a régóta tisztelt Nagyboldogasszonyra, és az év-kör már fentebb részletezett istennőire. A hagyományos keresztény isten-képzet szerintük nem elég emberközeli, hiszen a kihelyezett istenkép is csak emberi találmány: az Isten/nő mindenkiben benne él. Abban sem hisznek, hogy az Isten büntetne, hiszen szereti gyermekeit – az ember csak önmagát bünteti, rossz ember nincs, csak mélyen sérült.

A következőkben néhány, kutatott közösségem számára meghatározó nőalakot mutatok be, a templomot vezető papnő interpretációjában; történetük rövid ismertetése mellett láthatjuk azt is, milyen a viszonyuk a „patriarchalizmushoz”, és hogyan élnek tovább a férfiak uralta világban.

A bibliai Mária-alak, Jézus anyja szerintük tipikusan ilyen. Az egyik papnő arról mesélt, szerinte az Egyház nem tudott volna fennmaradni, ha nem hagynak egy nőt a „történetben”, akivel az emberek azonosulhatnak, és aki miatt megbocsátanak az üldöztetésekért. „(...) és akkor itt van nekünk Mária, a szeplőtelen, és az ő image-ének a kialakítására is nagyon sok energiát fektetett az Egyház, mert ez is külön döntéseknek az eredménye volt, hogy Máriát milyen módon lehet ábrázolni. És akkor arra jutottak, hogy kiutalták Máriának a fehéret, ami ugye a tisztaság színe, meg ezt a reménynek ezt a halvány világoskék, néha még lehet szürkében ábrázolni, de az általában a kereszt alatt van. .... És ami még nagyon jellemző a színek mellett rá, hogy nem lehet látni a haját, tehát hogy általában mindig le van takarva, illetve a testrészeiből sem látszik szinte soha semmi, hanem ha látszik, akkor csak a keze, amiből ugye árad egyfajta ilyen gyógyító energia. És akkor persze ott van a kavargás ezekkel a mindenféle Máriákkal az Új-

szövetségben...”¹² Ha pedig megvizsgáljuk az ő értelmezésükben Mária „ellentétét”, Mária Magdalénát, máris teljesebb képet kapunk.

„És akkor itt a másik Mária, Mária Magdaléna vagy a magdalai Mária, aki ugye többfajta kontextusban jelenik meg az Újszövetségben. Egyrészt megjelenik a bűnös nőként, akit Jézus megment a megkövezéstől, megjelenik a nőként, akiből Jézus hét démon üzött ki, megjelenik abban a kontextusban, hogy ő volt az, aki Jézus lábát megkenete drága kenetekkel, amin szintén a tanítványok fölháborodtak, megjelenik a kereszt alatt a másik Máriával, illetve ugye ő az, akinek az írás szerint a föltámadott Jézus először megjelenik. Az az érdekes, hogy különböző evangéliumok, hogy különböző részeknél hol említik az ő nevét, hol nem említik. És van egy nagy kavargás, hogy most bűnös, nem bűnös, meg kellett menteni, nem kellett megmenteni, na mindegy, tehát az a lényeg, hogy azért mégis ő lett a bűnös. És akkor neki is ki lett osztva egyházi szabályzat szerint, hogy viszont őt hogyan lehet ábrázolni. És neki is kiosztották a színeit, ami közül az egyik ez a vörös-piros, ... mert a magas papi méltóságok hordhatták ezt a színt, hogyha nő hordta, akkor az mindenképpen a bujaságnak meg a testiségnek a szimbóluma volt. Ugye a prostituáltaknak a vörös lámpás háza, vagy mondjuk a skarlát betűs nőről hallott mindenki. (...) Illetve még a zöldet osztották ki Mária Magdalénának, mert hogy a zöld az meg túl pogány, túlságosan természeti szín, túlságosan földi és túlságosan buja. Illetve a másik az, hogy általában az ő fejét azt nem fedi fátyol, hanem nagyon sokszor ezzel a kibontott hosszú vörös hajával lehet őt látni.”¹³ Az összehasonlításban először is érdemes megfigyelni a színek szimbolikáját. Míg a fehéret, szürkét és világoskékét a szüziességhez és tisztasághoz kapcsolja az Egyház szerintük, addig a vörös (a ruhán és a hajon is) és zöld a bujaság, a pogányság színei. Ugyanez az ellentét jelenik meg a test és a haj (mint a női szexualitás szimbóluma) elfedtségében, illetve az alakok sajátosságaiban is. Azaz, hogy Mária, és gyermeke is szeplőtelen fogant, míg Mária Magdaléna, az erkölcsstelennek beállított és a történetekből kitagadott nő, az ő értelmezésükben szerelmével segített Jézus feltámadásában. „(...) nem tudom, hogy történt keresztre feszítés vagy nem, nem tudom, hogy ez egy szimbolikus történet, úgy, mint Inanna ugyanúgy egy alászállás meg föltámadás, de hogy nekem tetszik az, hogy ehhez ketten kellek. Hogy volt valaki, akit letagadtak, de hogy aki a szerelmével, meg a szeretetével meg a nyitott szívével megtartotta azt a világok közötti

12 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

13 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

átjárót, amin vissza tudott térni az, aki alászállt, hogy újra föl tudjon emelkedni.”¹⁴ Egyre több párhuzamot fedezhetünk fel e történetek között. Inanna sumér istennő: a hagyomány szerint alászállt az alvilágba, átkelt hét kapun, majd egyesült nővérével, az alvilág urával, így megerősödve tért vissza (ezt örökíti meg egyébként a közismert hét fátyol tánc). Akárcsak Istár Babilonban, mindketten a szerelem és termékenység megtestesítői. Ők együtt viszont a férfi elnyomás jelképévé váltak. Inanna idején ugyanis a testiséghez, nőiséghez, szépséghez még semmi szégyenérzet nem társult, nem úgy, mint később Istárnál: „(...) amikor Istár felajánlja a szerelmét Gilgamesnek, hát az olyan módon leborítja Istárt a sárga földig, hogy azt így el se lehet mondani. És van benne az írásokban egy olyan rész, hogy Istár elmegy az apjához, az istenekhez, és akkor azt mondja neki, hogy Gilgamestől kaptam a szégyenemet. Tehát történik egy nagyon érdekes átmenet az emberiség civilizációjában abban a kétezer évben, mert amíg Inannánál ismeretlen a szégyen, addig hirtelen Istárnál elkezd megjelenni. És aztán ez ugye tovább görög, meg becsúcsosodik, ahogy megyünk előre a kultúrában. És akkor a Mária Magdalénánál ez a furaság: hogy olyan, mintha ott történe egy orvoslás, így a Jézus meg az ő szerelmébe, de közben ez mégsem tud megtörténni, hiszen van egy történet, amit kaptunk róla vagy róluk.”¹⁵ Az „ősállapot” vágyott szabadsága itt is megjelenik, melyre fokozatosan „rátelepedett” a „civilizációs fejlődéssel” egyfajta meg nem értés. Az édeni állapot, azaz az ősi elképzelt communitas akkor szűnt meg, mikor a „patriarchalitás” hatására az emberek elfelejtették, milyen is volt az: az Istennő szerintük többek közt erre tanít meg visszaemlékezni.

Másik bibliai alak Salome, „aki szintén nagyon érdekes, aki szintén jó nőci, mert ugye a hét fátyol táncával elcsábította Heródest, és azt mondja az Írás, hogy ezért cserébe a Keresztelő Szent János fejét kérte. Az az érdekes Salome alakjában, hogy ő hét fátylat vett le. A hét fátyol tánc az Istárnak az attribútuma volt. (...) Tehát az az érdekessége Salomének, hogy ugye nem lehet kibogozni, hogy mi történt, de hogy igazából ez a rítus ez mégis arra utal, hogy itt sokkal többről volt szó, meg valami másról volt szó, hiszen szintén egy ősi rítust hívott életre. ... vissza lehet vezetni oda, hogy Salome az egyik Mária volt, meg is jelenik a Bibliában a Mária Salome néven, tehát valószínűleg szintén Istárnak az egyik papnője.”¹⁶ Kutatott közösségem tehát a hagyományos bibliai történeten és értelme-

zében túl saját kontextusába foglalta ezt a nőalakot is, így kötve össze a többi Istennővel. Ez az új perspektíva, melyben a fent említett nők szerepét vizsgálják, több más mitikus vagy történelmi személyre is ráilleszhető. Egy ősi héber teremtéstörténetből pl. kiemelik Lilith, mint az önálló nő fontosságát: „Lilith-ről pedig azt kell tudni, hogy ő volt az első nő. Nem Ádám oldalbordájából teremtődött, hanem egyszerre teremtődött Ádámmal, ő volt Ádám első felesége. Együtt éltek az Édenkertben, de aztán összevesztek, meghozzá a közösülési pozíciókon. Mert Ádám mindenképp ragaszkodott volna hozzá, hogy csak ő lehet felül. És Lilith-nek ez nem tetszett. És akkor otthagytott csapot-papot, elment az Édenkertből, kiment a pusztaságba, a vadonba, és aztán ott szeretkezett azzal, aki szembe jött. Állítólag démonokkal meg mindenkivel szeretkezett, és aztán van egy ilyen történet, ... hogy megpróbálták visszavinni Ádámban, már meg is fenyegették, hogy elveszik az életét meg minden, és akkor állítólag kiröhögte az angyalokat, hogy ne már, hát nem tudjátok, hogy én még az almafás történet előtt vagyok, és halhatatlan vagyok? Na mindegy, és azután jött Éva, és Lilith azóta is megmaradt, mert őt tették felelőssé a férfiaknak az erotikus álmairól, meg az éjszakai magömlésért. Tehát azt tartották régen, hogy ez Lilithnek a munkálkodása, és hogy óvni kell ettől a férfiakat, a fiúkat, csecsemőket, azt mindenképp, és volt egy olyan szokás a keresztény papok körében, hogy a nemi szervükre tett kereszttel kellett aludni, mert ilyen módon próbálták védekezni Lilith-nek a csábítása ellen.”¹⁷ A mítosz tehát egy olyan alakot emel ki, aki ellent mert mondani a férfi akaratnak, és inkább választotta a szabad önállóságot, mint az elnyomott, biztonságos együttélést (v.ö. Graves–Patai 1969).

Az erős és szuverén, önmegvalósító nő képét találták meg többek közt Veronica Franco-ban is (életművét a Velencei kurtizán c. film dolgozza fel)¹⁸: „Veronica Franco... egy élő személy volt, egy nagyon híres velencei kurtizán volt... a 16. század Velencéjében. Nagyon híres férfiak voltak a szeretői. Velence szinte összes férfit megfordult az ágyában, de például szeretője volt Henrik francia királynak, több festő képet festett róla, Tintoretto, Veronese, és nem csak kurtizánként volt híres, hanem a korának egy nagyon híres költője volt. Tehát hogy egy nagyon intelligens asszony volt. És minden jól ment egészen addig, amíg az nem történt, hogy Velence háborúba lépett a törökökkel, illetve elérte Velencét a pestis-járvány... akkor elöcibálták őt, mert az olyan könnyű volt, ... és akkor

14 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

15 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

16 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

17 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

18 A velencei kurtizán (Dangerous Beauty), amerikai filmdráma, 1998, rendező: Marshall Herskovitz.

boszorkányság vádjával az inkvizíció elé állították, hogy ő hozta bujálkodásával ezt a szörnyűséget a városra. (...) Végül nem halt meg, hanem alapított egy szeretetothont a prostituáltaknak, meg a prostituáltak gyerekeinek.” Személyében tehát a legközpontibb motívum nem a tény, hogy kurtizán volt, hanem, hogy ezáltal magasan művelt nővé válhatott: „Nagyon fontos, a filmben is ki van hangsúlyozva, hogy ami őt megszépsítette, az az intelligenciája. ... fontos jelenete a filmnek, hogy nagyon szeretett olvasni. Míg feleségeknek nem szabadott bejárni a könyvtárba, neki szabad bejárása volt. Tehát minden, ami a feleségek előtt el volt zárva, az a kurtizánok előtt nyitva volt.”¹⁹ Státusza tehát lehetővé tette, hogy a férfiakéhoz hasonló jogokkal éljen, ugyanez azonban alapot is adott üldöztetéséhez.

Hasonló előélete volt Szent Teodórának is, akibe később beleszeretett Iustitianus bizánci császár: „Aki annyira beleszeretett, hogy megváltoztatott miatta törvényeket. Mert hogy nem az volt kimondva, hogy ő kurtizán, hanem az, hogy színésznő. Mert hogy abban a korban a kettő ugyanaz volt, és hogy nem vehetett el római polgár akkor színésznőt, de megváltoztatta érte a törvényt, tök érdekes, hogy neki is kehely van a kezében, és végül is feleségül vette. És aztán szentté avatták, nem csak szentté avatták, hanem ők tényleg együtt kormányoztak. Nem csak feleség volt, hanem tényleg a szó szoros értelmében császárnő volt. Ott is az történt, hogy összepárosult az intelligencia meg az okosság meg a bölcsesség az ő női erejével.” Nincs ez másképpen Sába királynéval, Salamon király feleségével sem: „(...) A Sába királynőjéről azt kell tudni, hogy ők sem egyszerűen szerelemesek voltak, hanem hogy a Salamon, az egy csomó dolgot vele beszélt meg, és kikérte az ő véleményét (...) És az ő történetük ahol játszódik, az egy matriarchális kultúra volt. (...) Sába magának annak a földnek az istennője volt. És az uralkodó matriarchális királynő annak az istennőnek a földi megtestesítője volt. Tehát igazából ő királynő és istennő volt egy személyben.”²⁰ Láthatjuk tehát, hogy nem minden nőnek alakul szerencsétlenül a sorsa, nem mindet nyomta el a „patriarchális” hatalom. Azonban ők is csak férfiak mellett tudtak érvényesülni, férfi nélkül pl. Veronica Franco is kiszolgáltatottá vált.

A fenti példánál olyan mitikus mintákat láthatunk, melyek a templom teljes mitológia-világában jelen vannak: a nők, akik fellázadtak, és kiharcolták, hogy elismerjék őket a férfiak, akik bíztak saját erejükben, és nem fogadták el a hagyományos női

szerepeket (mint pl. a háztartás vezetése, anyaság). Mítoszaik számtalan forrásból erednek: közös bennük, hogy az azokat kereső és megtaláló, a templomot alapító papnő „Érzés alapján, illetve más mítoszokkal való hasonlóság alapján, a bennünk megjelenő egyetemes szimbólumok alapján”²¹ válogatta össze. Legyen szó tehát történetekről, könyvekről, filmekről, a spontaneitásnak nagy szerepe volt, van a folyamatban. Lényegtelen, hogy az alakok valóságok, vagy pusztán meseiek, az üzenetük a fontos, mely a modernitásban, a mai nők számára is megállja a helyét.

Azt láthatjuk tehát, hogy kutatott közösségem tagjai az eredetitől eltérően értelmezik ezeket a különböző környezetből kiragadott nőalakokat. Korábbi történetük pusztán annyiban őrzi meg jelentőségét, hogy közvetíti azokat a mítoszokat, melyekben átalakulhat szerepük. A hangsúly azokon a vonásokon van, amik miatt ezek az alakok fontos, követendő példák lesznek, és így hozzájárulnak női identitásuk egészéhez.

De miért tartanak a fenti férfiak az erős nőktől? Miért találunk olyan kevés férfit az Istennő-kultusz követői között?

Kutatott közösségem szerint a férfiak azért maradnak hazánkban egyelőre távol ettől a kultúrától, mert őket a „csak a fejük által lehet megfogni”²², azaz bizonyítani kell az Istennő jelenlétét, számukra nem elég a megérezés. „Egyébként ez nem fej dolog, ez az érdekes. Itt neked a fejedet levágják. Tudod milyen? És nem marad, csak a lelked. És ezért nehéz ... mert hogy nem racionális. ... elkezded méregetni, és akkor pi, meg nem tudom milyen egyéb számtörvények szerint berakni... lényegét vesztí az egész érted? Szóval kimegy belőle a lélek, amiről szó van. És ebben szerintem megtalálni azt, hogy hogyan lehet ebben jól közvetíteni, hogy hol tudsz ezzel, de lehet, hogy a totál fej-embernek nem tudom ... de lehet, hogy valakit meg pont a feje az, ami megfog. ... Lehet, hogy tud róla, de szándékosan nem megy el ... halvány lila gőze sincs arról, hogy mit adhat neki. Érted? És nem számít arra, hogy végig tudja vinni az egészet.” Az egyik templomi papnő itt arról beszélt, hogy mennyire különböző lehet az ok, ami az egyes embereket megfogja az Istennő-kultuszban, illetve, hogy ezt átélni kell, érezni, és nem a megértésére törekedni, mert akkor elveszti eredeti lényegét, éppen ezért lehet nehéz sok férfinak, hiszen megközelítésük szerint a férfiakra sokkal inkább jellemző ez a fajta realista gondolko-

19 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

20 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

21 Részlet a templomot alapító papnő egyik leveléből.

22 Részlet G.K.-val készült egyik interjúmból.

dás (és kevésbé hagyatkoznak érzelmeikre). Ahogy egy papnő-jelölt erről vélekedett, „általában a papnők voltak mindig az irányító egyéniségek, szerintem teljesen máshogy éltek meg a világot, mint a férfiak. Szóval hogy a nők az irányító egyéniségek, akik látnak és éreznek, és tudják, hogy mi szükséges. Sokkal globálisabban, sokkal átfogóbban látjuk a dolgokat, mint egy férfi. Egy férfi az látja, hogy itt van ez, oké, ezt meg kell fogni, el kell vinni, az kell, meg kell csinálni, öö... nagyon kevésnek van olyan rálátása. (...) A férfiak tök máshogy működnek. Mindig egy... azért is mondják azt, hogy minden erős híres férfi mögött egy erős nő van.”²³ A templomban többször szóba került a téma, és mindig viszonylag egységes véleményt alakítottak ki a jelenlévők (függetlenül attól, hogy papnők, tanulók, vagy csak a szertartások résztvevői voltak): ha nők irányítanak a világot, sokkal békésebb, kiegyensúlyozottabb volna.

A „patriarchális világ”, azaz a spiritualitásra kevésbé fogékony, vagy szkeptikus férfiak tehát a „racionális világszemlélet” képviselői. Ez kutatott közösségem számára azt jelenti, hogy ezek az emberek – esetünkben a többségi társadalom – nem akarják, nem hajlandók észrevenni az „Istennő állandó jelenlétét”, az „élet sok-sok szépségét és örömet”, és a szabadságot, melyet szerintük csak saját elménk korlátoz. Számukra tehát a valóság egészen más: arra próbálnak tanítani, hogyan lépjen ki az ember a hétköznapi taposómalmából, hogy nyugodtan élvezze életének minden pillanatát a negatívumokkal együtt. Izgalmas példáját láthatjuk annak, amiről Geertz is ír, azaz, hogy a valóság mindenkinek mást jelent (Geertz 2001). Ez a másfajta valóságmégközelítési mód sok mindenben megtalálható.

Az egyik, kutatott közösségemben elég nagy hangsúlyt kapott ilyen jelenség a szexualitás „patriarchalizmus” általi elnyomása, tárgyiasítása. Foucault is ír erről a represszióról, mely szerint a XVII. század polgári társadalmától indult ki (Foucault 1996). Erre egyszerű példa lehet az egyik papnő szerint a hárem: „és a hárem, ami eredetileg szintén nem az volt, a háremnek a rendes neve az volt, hogy haram, és azt jelentette, hogy a nők szentélye. Har istennőnek a szentélyei voltak a háremek. Ahol az ő szent prostituáltjai szolgáltak. Aztán jól kisajátította magának egyetlen férfi.”²⁴ Amint már korábban is láthattuk, hasonló témájú mítoszok értelmezésében központi szerepet kap számukra egy vagy több férfialak, akik megtörik a korábbi, jól működő rendet. Az általuk közvetített világnézet pedig oly mérték-

ben elterjedt a mai kor civilizációiban, hogy a visszatérés ehhez a – szerintük – hagyományos értékrendhez, szinte minden alkalommal megütközést kelt. A Szamszára²⁵ című film kapcsán a templomot vezető papnő a férfi főszereplő önzéséről beszélt: „Ilyenek szoktak lenni ezek a nagy megvilágosodott férfi-történetek, hogy a férfiak megvilágosodnak, de arról nem szól a történet, hogy milyen családot hagytak ott a francba, meg hogy azokkal mi lett... és akkor a feleségnek elhangzik egy olyan a szájából, hogy ha tudnál szeretni, akkor itt helyben meg tudnál világosodni. (...) ...mégis, a buddhizmus is, meg az is mint könnyv-vallás azt az üzenetet próbálja sugallni, hogy vedd le a szexualitást és vedd le a vágyakat abhoz, hogy te eljuthass istenhez. És én továbbra is azt gondolom, hogy ez egy szemem szedett hazugság. Én nem látok olyan embert, aki a vágyait le tudná győzni.” Saját papnői tapasztalatai alapján mesélt ezekről, hiszen a templom több szertartása és programja szól arról, hogy ezeken az évezredek berögződéseken a résztvevők végre túlléphessenek. Ennek egyik útja lehet annak felismerése, ami pl. Mária Magdaléna fent megismert történet is a tanulsága, a szentség és szexualitás újbóli találkozása: „És én azt gondolom, hogy ez a szent szajha, ez a szent prostituált energia, tehát a szexualitásnak és a szentségnek az összeérése az itt különböző korokban azért előkerült. Merthogy az a meggyőződésem, hogy a hippy-korszakkal, meg a szabad szerelmével teljesen az kezdett visszaszűrődni a világba. 'Ne háborúzz, hanem inkább szeretkezz'... és igazából az én nagy reménységem nekem az, hogy ez vissza tud jönni a mindennapokba, és vissza tudunk találni egy olyan megszentelt szexualitáshoz, ami tényleg azzá válik, ami valamikor a szexualitás volt. (...) Úgyhogy én azt hiszem, hogy lehet a szexualitással istenhez emelkedni. És még azt is gondolom, hogy a szexualitás meg a szerelem igazából nem ismer olyan korlátokat, mint amit mi oda szoktunk. Tehát egyrészt szerintem nem ismeri a kornak a korlátját, szerintem nem ismeri a nemi korlátokat, ezek mind csak emberek által kitalált szabályok. Szerintem nem ismeri a bórszint se, sőt, azt gondolom, hogy akár még egyedül is megélhető.” Ez a fajta szabad(osság) azonban a külvilágból néha ellenséges reakciókat vált ki. A papnők gyakran szerveznek a saját elképzelésük szerinti zárandoklatot Csíksomlyóra. Ez viszont nem a keresztény hagyomány szerinti pünkösdi búcsú, ilyenkor ők az időszak és a hely szexuális energiája miatt zárandokolnak el oda. Azonban ez többeknek nem tetszett. „Arra akartam ezekkel a történetekkel

23 Részlet T.M.-mel készült egyik interjúmból.

24 Részlet V.K.-val készült egyik interjúmból.

25 Szamszára (Samsara), indiai–német–olasz–francia filmdráma, 2001, rendező: Nalin Pan.

utalni, hogy mennyire egy olyan kultúrában nőttünk fel, ami a szentséget, meg a szexualitást, meg a testi-séget elválasztja egymástól. És igazából a csíksomlyói levelekben is az volt a legnagyobb problémájuk, hogy én hogy merem ezt a kettőt összekapcsolni. Tehát ez a szentnek meg a szajhának az összekapcsolása, hogy ez förtelmes, és a szentséggel együtt említeni ilyen szavakat, hogy bujaság meg érzékiség, meg szexuálisan lüktető, ez megint csak valami, ami gyalázatos”. Alkalmanként tehát szembenállásba ütközik törekvésük, hogy a többségi társadalommal is megismertessék nézeteiket.

Bibliográfia

- Bakó Boglárka – Tóth Eszter Zsófia (2008) szerk. Határtalan nők. *Kizártak és befogadottak a női társadalomban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest
- Boglár Lajos (1995): Vallás és antropológia. Bevezetés. *Szimbiózis kötetek* 1995/4
- Csíkszentmihályi Mihály (2004): *Flow – Az áramlat*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Diószegi Vilmos (1971): *Az ősi magyar hitvilág*. Gondolat, Budapest
- Dömötör Tekla (1981): *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina Kiadó, Budapest
- Douglas, Mary (2003): *Rejtett jelentések*. Osiris Kiadó, Budapest
- Eliade, Mircea (2009): *Szent és profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Eliade, Mircea (1999): *Misztikus születések. Tanulmány néhány beavatástípusról*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Eliade, Mircea (2006): *Mítoszok, álmok és misztériumok*. Cartaphilus Kiadó, Budapest
- Erdélyi Zsuzsanna (1991) szerk. Boldogasszony Ága. *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest
- Foucault, Michel (1996): *A szexualitás története. A tudás akarása*. Atlantisz, Budapest
- Geertz, Clifford (1994): *Az értelmezés hatalma*. Századvég Kiadó, Budapest
- Gennep, Arnold Van (2007): *Ármeneti rítusok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Graves, Robert- Raphael, Patai (1969): *Héber mítoszok: A Genézis könyve*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Hadik Andrea (2008): „Tükröm, tükröm, mondd meg nékem...” *Avagy gondolatok a szépségmítosz néhány aspektusáról*. In: Bali János–Fiáth Titanilla – Nikitscher Péter – Szász Antónia (szerk.) *A kultúra kódjai. A 60 éves Kapitány Gábor köszöntésére*. Mome, Budapest, 63-75.
- Melton, J. Gordon (1990): *New age encyclopedia*. Gale Research International Ltd., Detroit; London
- Ortner, Sherry B. (2003): *Nő és férfi, avagy természet és kultúra?* In: Biczó Gábor szerk. *Antropológiai irányzatok a második világháború után*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 195-212.
- Turner, Victor (2002): *A rituális folyamat*. Osiris Kiadó, Budapest
- Veres Kriszta: *Csíksomlyó titka*. Forrás: http://www.istennotemplom.com/files/in_csiks.pdf (utolsó letöltés: 2011. 03. 27. 18:52)
- Veres Kriszta: *Az Istenő Papnöje*. Forrás: http://www.istennotemplom.com/files/in_papnoje.pdf (utolsó letöltés: 2011. 03. 27. 18:55)
- Veres Kriszta: *Az Istenő visszatér*. Forrás: http://www.istennotemplom.com/files/in_visszater.pdf (utolsó letöltés: 2011. 03. 27. 18:55)
- Veres Kriszta (2008): *Boldogasszony jóskártya útmutató könyv*. Kiadja az Istenő Lángja Kft., Budapest
- York, Michael (2003): *Paganism as a World Religion*. New York University Press, New York.

Összegzés

A szentség tehát a nő természetközelségéből fakad, ennek pedig egyik legnyilvánvalóbb jele a menstruáció. Interjúalanyaim elbeszéléseiből megtudhattuk, hogyan érdemes kezelni ezt a folyamatot, milyen energiák szabadulnak fel ilyenkor, és azt is, hogy többek közt emiatt lehetnek a nők fogékonnyabbak az Istenői tanításokra.

Kutatott közösségem identitásképzésének egyik fontos pontja, hogy azt a többségi társadalommal szemben – ahogy ők nevezik, a „patriarchalizmussal” szemben – fogalmazzák meg. Ennek kapcsán láthattuk, mik azok a mitikus elemek, melyekből felépítik ennek a társadalomnak az arcukat, és mi az, amivel ők szembehelyezkednek. A nők lealacsonyítása és a szexualitás elnyomása szerintük nagymértékben hozzájárult mai társadalmunkhoz, mely szerintük nem működik megfelelően, éppen ezért megfigyelhetjük az édeni állapotba való visszavágyódást. Az elnyomást különböző idealizált nőalakok történetén

keresztül ismerhettük meg, mint Mária Magdolna, Salomé vagy Veronica Franco. Mivel mindegyikük valahogyan fellázadt az elnyomás ellen, megvizsgáltuk a férfiak szerepét is kutatott közösségem elméletében. Ők képviselik szerintük a „racionális világszemléletet”, mely az őskori „matriarchális”, békés és egyenlő társadalmakat átalakította.

The Myth of the „Woman” in the Goddess Temple

After a year of fieldwork at the Goddess Temple in Budapest, it turned out that being a woman is not that simple as I thought. Using the methods of cultural anthropology the research was about rites and myths among the Goddess Cult members in

Budapest at the first place, but I realized, that all of these are connected to femininity so strong that I had to study it as well.

The Goddess Cult – as they name it – is a New Age and neopagan 'view of life' (the members prefer this term to 'religion'). The members think, that the Goddess (or Mother Nature, Gaia, etc.) is equal to all other gods in the world, she created everything, and – as they told me – we are all her children. Like the Goddess herself, the woman is also multifarious – maiden, jade, mother, enchantress, wife, etc. – and sacred at the same time. In this article I try to explain and interpret this complexity through several examples from my fieldwork experiences.

Varga Szabolcs

ÓRABÉR

Munkások egy multinacionális cégnél

A rendszerváltás óta Magyarországon erős piaci szereplőkké váltak a multinacionális vállalatok, részesedésük a munkaerő piacon is számottevő. Tényerésük révén folyamatosan megjelennek a médiumokban és a politikai közbeszédben. A róluk szóló hírek és politikai vélemények ellentmondásosak, sokszor minden tudományos alapot nélkülöznek. Napjainkra a multikról alkotott vélemény fajsúlyos politikai, már-már ideológiai kérdéssé vált.

Tanulmányom ötletadója és kiindulópontja Haraszi Miklós (1989) „*Darabbér – Egy munkás a munkásállamban*” című műve, amely egy pártállami nagyvállalat életét veszi górcső alá. A szerző a hetvenes évek elején egy szocialista nagyüzem munkásként dolgozik, és résztvevő megfigyelőként vizsgálja a gyár mindennapi életét. Bemutatja a hivatalos ideológia szerinti munkáskép és a valóság különbségeit, a szociográfia módszereivel mutatja be a gyárat, előtérbe állítva az egyéni sorsokat. Egy nehezen emészthető tudományos munka helyett így élvezetel olvasható, mindenki számára érdekes, fogyasztható könyv született. Ez a dolgozat sok szempontból hasonló, mind módszerét, mind pedig célját tekintve, mindössze az időpont különbözik és néhány hangsúly. Én negyven évvel később vizsgálom egy világceg magyarországi leányvállalatának életét, kíváncsian arra, tényleg valós-e az a kép, amit a kor ideológiája fest a modern, demokratikus Európa alkalmazottjáról. Míg Haraszi ezt az egyes munkásokat bemutatva tette, én a hangsúlyt inkább a gyár társadalmára és mikroközösségeire helyezem, ezért is használom a „munkások”¹ kifejezést az alcímemben.

A tanulmány alapját egy közel két hónapos (2010. november 9.-től december 31.-ig) résztvevői megfigyelés képezi, melyet egy magyarországi multinacionális cég alkalmazottjaként végeztem. A tanulmányban itteni megfigyeléseimet, tapasztalataimat dolgozom fel, igyekezve megfelelni a szociológia módszertani elvárásainak. Igyekeztem feltárni a termelésnek a dolgozók mindennapjaira gyakorolt

hatását. Így vizsgálom a dolgozók életkörülményeit, lakó- és munkakörülményeit, megélhetési és mobilitási lehetőségeit, fogyasztási és szabadidő-eltöltési módjait, érdekérvényesítésük útjait, informális csoportjaik felépítését, jellegét, szerveződési mechanizmusait.

Tanulmányomban igyekszem válaszolni a kutatás megkezdésekor feltett kérdésekre. Ezek a következők voltak: létezik-e speciálisan a multinacionális vállalatok dolgozóira jellemző életstílus? Ha igen, ez miben nyilvánul meg? Valóban megvalósulnak-e a vállalatok által hangoztatott európai szintű munkakörülmények? Környezettudatosak-e a multik a mindennapi gyártás során, vagy ezt csak kommunikációjukban jelenik meg? Létezik-e itt egyfajta Európai Unió munkakerkölcs (vö. Antalóczy, Sass 2000), amely szerint az alkalmazott változatos környezetben, igazi csapatjátékosként örömmel dolgozik a Cégért, azonosulva céljaival?² Tényleg csak a személyes teljesítmény határozza meg a dolgozó felfelé irányuló mobilitását? Vagy léteznek egyéb, informális utak is?

E kérdések megválaszolásával próbálok tudományosan megalapozott módon hozzátenni valamit ahhoz a diskurzushoz, mely a multinacionális cégek körül folyik.

I. A multinacionális cégek Magyarországon

A rendszerváltás óta folyamatosan nő az országban jelen lévő külföldi tőke aránya. Ez nem egyedi jelenség, jellemző a közép-kelet európai, volt szocialista országok mindegyikére. A multinacionális cégek térhódítása széleskörű társadalmi és politikai vitát gerjesztett. A vita nem maradt meg a közgazdaság szakmai berkeiben, hanem a politikai és társadalmi közbeszéd részévé vált. Manapság minden politikai párt bekapcsolódik ebbe a vitába, állást foglal benne, többek között ezáltal alakítja ki politikai identitását, találja meg helyét a politikai palettán. A vita sokszor együtt jár a demagógia és a szakmaiatlanság megjelenésével. Az alábbiakban megpróbálom összegyűjteni azokat a multinacio-

1 Írásomban szinonimákként használom a „munkás”, a „dolgozó” és az „alkalmazott” kifejezéseket, minden ideológiai töltet nélkül.

2 Ez az elvárás a vizsgált cég részéről is megfogalmazódik, lásd. „A munkanapok” fejezetben.

nális cégekkel kapcsolatos gazdasági, társadalmi és politikai érveket és ellenérveket, amelyek a szakirodalomban megjelentek. A multinacionális cégek jelenléte melletti érveket elsősorban Antalóczy Katalin és Sass Magdolna munkája alapján idézem fel (2000), az ellenérveket pedig Szalai Erzsébet tanulmánya (2008) és Ellwood (2003) alapján.

(a) Érvek a multinacionális cégek mellett

Az első és legfontosabb érv a multinacionális cégek mellett gazdaságélénkítő hatásuk. A cégek térhódítása a magyar gazdaságban a GDP növekedésével járt együtt. A részben vagy egészben külföldi tulajdonú vállalkozások termelékenyebbek, mint a hazaiak. Ezáltal jobban hozzájárulnak a nettó árbevételhez (a foglalkoztatottak száma és a lekötött tőke arányában), mint a magyar tulajdonú cégek. Számos ország fel tudott zárkózni a világgazdaság élvonalához azért, hogy befogadták a külföldi tőkét. A legjobban teljesítők később maguk is tőkeexportőrre váltak (Antalóczy, Sass 2000).

A multinacionális cégek mellett érvelők szerint a világcégek megvalósítják azt, ami a középkelet európai térségben eddig nem sikerült: a mikrogazdasági integrációt. A rendszerváltás óta a térség országai között folyamatosan nő a kereskedelmi kapcsolat intenzitása, nő a külkereskedelmi forgalom. A forgalomnövekedés legfőképpen a globális nagyvállalatok közötti kereskedelemről adódik, amelyek nem nemzeti, hanem regionális piacokban gondolkodnak. A multinacionális cégek ezzel együtt az egyes országok európai integrációját segítik. A támogatók érvként hozzák fel azt is, hogy a külföldi vállalatok alapvető befektetési filozófiája a kilencvenes évek közepétől megváltozott. Az addigi gyakorlattal szemben, amely szerint a nyereségük szinte egészét máshol fektették be, a megkeresett profit egy részét már visszaforgatják, bővítik a helyi tevékenységet. Végül ugyancsak pozitív gazdasági érvként jelenik meg az, hogy több multinacionális vállalat elkezdte a kutató-fejlesztő bázisát az országba telepíteni (Antalóczy, Sass 2000).

Antalóczyék tanulmányában a makrogazdasági érveken kívül munkaerőpiaci és társadalmi érvek is megjelennek. 1995 óta a külföldi nagyvállalatok kimutathatóan hozzájárulnak a munkanélküliség csökkenéséhez. Ez különösen a gépiparra igaz, ahol kiugróan magas a külföldiek arányának növekedése, ezzel együtt a foglalkoztatás is növekszik. A multik melletti érvek között szerepel az is, hogy jó hatással vannak a munkaerő minőségére: „Ezeknél

a cégeknél a korábbi, szocialista erkölcsökhöz képest döntően megváltozott a munkamorál. Elvárás a minőség, a pontosság, a megbízhatóság. Általános, hogy ezek a cégek folyamatosan oktatják dolgozóikat, gyakoriak a külföldi tanulmányutak is.” A feketegazdaságra gyakorolt jótékony hatás is felbukkan, mint érv: „Akadályozzák a multinacionális vállalatok a feketegazdaság terjedését. A nagyvállalatok teljes egészében a legális szférában működnek, s minden velük kapcsolatba kerülő alkalmazott, beszállító, szolgáltató maga is a legális szférában kénytelen működni.” (Antalóczy, Sass 2000)

(b) A multinacionális cégek elleni érvek

Az ellenérvek tárháza hasonlóan széles, mint az érveké, azonban ezek súlypontja eltolódik a gazdasági érvek felől a társadalmi, szociális és politikai érvek felé.

A bírálók óva intenek a multinacionális nagyvállalatok növekvő gazdasági és politikai befolyásától. Magyarországon a személyes kapcsolatok és kölcsönös szívességek jóval nagyobb mértékben számítanak az érdekérvényesítésben, mint más, nyugat-európai vagy akár a régióban lévő országokban. A Szalai Erzsébet által vezetett kutatásban (2008) az derült ki egy vállalatvezetőkkel készített interjúorozatból, hogy a kérdezettek szerint a magyar modell paternalista kapcsolatokon alapszik, míg a nyugat-európai sokkal intézményesültebb, kevesebb teret enged az informális hálózat adta lehetőségeknek. A nagyvállalatok alkalmazkodnak a magyarországi hagyományokhoz, és intézményesült lobbitevékenységet folytatnak. A cégeknél e célból külön menedzseri pozíciókat hoztak létre, ilyen például a „kormányzati kapcsolattartó”. Azért alkalmaznak jó politikai kapcsolatokkal rendelkező és „kijáró-embereket”, hogy érvényesítsék érdekeiket versenytársaikkal szemben. A magyar kétpólusú politikai rendszerhez alkalmazkodva a nagyobb cégek két „kijáró embert” is alkalmaznak, az egyikük jó kormányzati, a másik pedig jó ellenzéki kapcsolathálóval rendelkezik. A kormányzati kijáró ember aktív lobbitevékenységet folytat, míg az ellenzéki „pihen”, fenntartja, ápolja kapcsolathálóját. Ha kormányváltásra kerül sor, egyszerűen szerepet cserélnek. Az addigi ellenzéki, aki a hatalomváltás következtében immár kormányzati kapcsolatokkal rendelkezik, aktivizálja magát, a „bukott rezsim” kapcsolattartója pedig pihen (Szalai 2008).

Ellwood szerint a multik erős gazdasági és politikai befolyása megköti a nemzeti kormányzatok

kezét, amelyek képtelenek nagyobb gazdaságpolitikai változtatásra. Így a külföldi nagyvállalatok fenn tartják versenyelőnyüket a hazai cégekkel szemben, folyamatosan növekvő adókedvezményekhez jutnak. A neoliberális gazdaságpolitika, az adóterhek csökkentése, a szociális és a közsféra karcsúsítása irányába kényszerítik a kormányzatot, állítják a bírálók (Ellwood 2003).

A közösség iránti felelősségvállalás hiánya is megjelenik a multik ellen felhozott érvek között. A termelési részesedésükhöz mérten kevés munkavállalót foglalkoztatnak, így nemhogy segítenének, hanem rontanak a foglalkoztatottsági mutatókon. Ahogy nő a piaci részesedésük, úgy csökken a foglalkoztatottság, hiszen ugyanakkora piacon több alkalmazottat foglalkoztató magyar cégeket szorítanak ki. Nem céljuk a magas foglalkoztatás, nem vállalnak felelősséget a szociális ügyekért, a helyi környezet élhetőségéért, a helyiekért. Kizárólag költséghatékonysági szempontokat vesznek figyelembe, céljuk a munkaerő árának leszorítása. Ha nem elég olcsó a munkaerő, nem elég alacsonyok az őket sújtó adók, kis költséggel arrébb telepítik a termelésüket más országba. Ezzel a zsarolási potenciállal sakkban tartják a mindenkori kormányzatot: vagy igazságtalanul nagy adókedvezményeket kapnak, vagy arrébb települnek, így az ország termelése, termelékenysége csökken, a nagymértékű függőség miatt akár össze is omolhat a gazdaság (Szalai 2008).

Végül gyakori ellenérv a multik környezetromboló tevékenysége, a helyi természeti kincsek kizsákmányolása. A lokális kötődés hiánya és a költséghatékonyság elsőbbsége miatt a környezet védelme háttérbe szorul. Akik ezt mégis hangsúlyozzák, csak PR szempontokból, a cég jó hírve, ezáltal a magasabb eladás és nagyobb profit miatt teszik (Ellwood 2003).

Az érvek és ellenérvék a gazdaság, társadalom, politika, szociális felelősségvállalás, életmód, környezetvédelem témaköreit érintik, és még ki tudja, hány más témakört. Nem szándékom e tanulmány keretében minden témakörben állást foglalni. Ez a számításba vehető témakörök óriási kiterjedtsége miatt lehetetlen is lenne. Az eddig elhangzottakhoz azonban szeretnék hozzátenni egy új, eddig méltatlanul elhanyagolt nézőpontot, a külföldi nagyvállalatnál dolgozó alkalmazott nézőpontját.

II. Módszertan és előfeltevések

Az előző fejezetben leírt kutatási kérdésekre a tanulmány kvalitatív vizsgálattal és az így kapott

eredmények elemzésével kíván választ találni. A legalkalmasabbnak a *résztevői megfigyelés vizsgálatot* találtam. Kutatási kérdéseim a munkavállalók anyagi helyzetét, munkakörülményeit, a cégen belüli alá-fölérendeltségi viszonyokat és feszültségforrásokat érintik. Ezeket egy interjú vizsgálat során nem lehet érvényesen mérni, hiszen a válaszadók anyagi függésben vannak munkaadójuktól, ezért féltő, hogy az esetleges negatív vélemények, visszasságok nem kerülnének felszínre. A kérdőíves felmérés módszerét sem alkalmazhattam. Egy ilyen jellegű adatfelvételi módszer alkalmazása nemcsak a lehetséges torzulások miatt lett volna megkérdőjelezhető, de technikailag is nehézségekbe ütközött volna. A cég dolgozói állományának elérése és abból valószínűségi minta kiválasztása személyiségi jogi okokból több mint nehézkes lett volna, a termelési területen végzett kérdőívesítés pedig lehetetlen, mivel semmiféle adatrögzítő eszköz bevitelét nem engedélyezi a cég. Ez okok miatt döntöttem a résztevői megfigyelés mellett.

A megfigyelés

2010. november 9. és december 31. között dolgoztam egy multinacionális vállalat dunántúli gyárában. A résztvevő megfigyelést a munkám közben végeztem, az előre kialakított szempontrendszer alapján. Ha egy gyárban vagy bármilyen más munkaterületen végez valaki megfigyelést, szelektálatlanul jut mérhetetlen sok információhoz, főleg, ha dolgozóként van jelen. Elkerülhetetlen olyan témákról beszélni, olyan beszélgetéseket hallgatni, amelyeknek nincs közük az előre kiválasztott szempontok egyikéhez sem. Azonban nem tudhatjuk, mikor „akad horogra” olyan információ, amely fontos lehet. Ezért tartottam fontosnak a folyamatos megfigyelést, melynek során szelektáltam azokat az információkat, amelyek beleilleszthetők az előzetesen kidolgozott szempontrendszerbe, és később ezeket jegyzeteltem le.

Az adatok rögzítéséhez klasszikus módszert választottam, megfigyelési naplót vezettem. Mivel a termelési területen minden adatrögzítésre alkalmas eszköz bevitelére tilos, a gyárban szerzett tapasztalataimat a műszak végén vetettem papírra. Tekintve, hogy így a kérdéseimre kapott válaszok vagy elcsúszott „aranyköpések” lejegyzése elhangzásuk után több órával, esetenként csak másnap történt, a közölt idézetek nem mindig szó szerintiék. Arra azonban ügyeltem, hogy a rögzítés során lényegük, jelentésük ne változzon meg.

Az objektivitás és a szakmai etika kérdése

Mivel a tanulmány témája nemcsak a tudományos, de a politikai és hétköznapi közbeszédnek is része, és mivel az adatgyűjtés során kapott információkat előzetesen kialakított szempontjaim mentén szelektáltam, úgy gondolom, fontos beszélni a megfigyelői objektivitás kérdéséről. Joggal merülhet fel a kérdés, vajon objektív munkát végzett-e a kutató.

A résztvevői megfigyelés, a tapasztaltakat rögzítő megfigyelési napló, az alkalmazottak által elmondott történetek elemzése, a gyár belső, építészeti szerkezetének leírása mind távol állnak a kvantitatív kutatások matematikai-statisztikai egzaktságától. Közelebb állnak a szociográfiához. A szociografikus történetek, leírások mellett azonban az is célom volt, hogy objektív és módszertanilag korrekt eredményeket mutassak be.

Amikor a megfigyelő elvegyül a megfigyelt csoportban, jelen esetben együtt dolgozik munkatársaival, mindig fennáll a szubjektivitás kockázata. Ennek elkerülésére több olyan óvintézkedést is beépítettem a megfigyelésbe, amelyek csökkentik ezt a kockázatot. Először is, az adatfeldolgozást csak a megfigyelés elvégzése után egy hónappal kezdtem el. Így azoknak az érzelmeknek, beállítódásoknak, amelyek a közel kéthónapos munkavégzés során kialakultak bennem, volt idejük „leülepedni”, és tiszta lappal tudtam elkezdni az elemzési munkát. A másik biztosíték az volt, hogy az adatokat előre kidolgozott szempontrendszer alapján szelektáltam, és az elemzést is ezek mentén végeztem el. A szempontokat a szakirodalom feldolgozása után választottam ki, integrálva minden olyan témát, amely a multinacionális cégek dolgozóival kapcsolatban résztvevői megfigyeléssel vizsgálható.

A résztvevői megfigyelés egy másik problémája a kutató beavatkozása a megfigyelt csoport életébe. A megfigyelő a csoport tagjává válik, együtt él a csoporttal, és így készít belső megfigyeléseket. Ez tipikus esete a „megfigyelés hat a megfigyeltre” problémának. Ahogyan a hideg lázmérő is hűt egy kicsit a beteg testén, ezáltal nem mutat pontos eredményt, úgy a megfigyelő minden mondata, mozdulata, reakciója is hat a megfigyeltre, ezáltal beavatkozik a vizsgált csoport életébe. Ezt a torzulási lehetőséget úgy próbáltam kivédeni, hogy mindig megpróbáltam az előre meghatározott, vizsgálandó témákban elkerülni az állásfoglalást. Amikor ezekben a témákban folyt a beszélgetés, inkább hallgatósként, mint véleményformálóként igyekeztem jelen lenni.

A vizsgálandó kutatási szempontok egy részét jómagam is saját bőrömmön éreztem, és alkalmazottként olyan értékes tapasztalatokat szereztem, amelyek vizsgálatát nem szerettem volna elvetni. Néha szükség volt arra, hogy kilépjek a történeteket lejegyző, objektív megfigyelő szerepéből. Egyes történeteket tehát ezek alanyaként kellett elemezniem. E történetek szereplőjeként olyan érzelmi töltettel rendelkezem, amely szinte lehetetlenné teszi ezek elfogulatlan elemzését. Ennek ellensúlyozására hagytam egy hónapnyi „leülepedési időt” a megfigyelés és az elemzés közt, remélve, ez elég arra, hogy utána már elfogulatlanul, külső szemlélőként tudjak tekinteni ezekre az eseményekre.

A résztvevő megfigyeléssel kapcsolatban felmerülhetnek olyan szakmai-etikai kérdések, amelyek más módszertani eljárásoknál nem. A megfigyelés során beilleszkedem egy közösségbe, amelynek életét, mindennapjait tárom fel. Erről azonban a közösség tagjai nem tudnak, nem egyeztek bele, sőt, nincsenek is tisztában azzal, hogy ők egy megfigyelés alanyai. Emiatt nagyon fontosnak tartom, hogy a tanulmányban szereplő személyek ne legyenek felismerhetőek. A vizsgált cég beazonosíthatóságát is el akarom kerülni. Nem az adott vállalatról kívánok „nagy igazságokat” leírni, nem is az egyes személyekről, hanem egy multinacionális cég és az alkalmazottak közötti viszonyról, feltételezve, hogy az itt tapasztaltak máshol is megfigyelhetőek lennének. Így nemcsak jogsértő és etikátlan, de felesleges is lenne felismerhetően írni a cégről és munkatársairól.

Előfeltevések és megfigyelési szempontok

A tanulmány előfeltevéseit a szakirodalom által vizsgált kérdésekre (Szalai 2008; Ellwood 2003; Antalóczy, Sass 2000) és az ezekre adott válaszokra alapozom.

1. A multinacionális cég a térségben magasnak számító bérszínvonalat kínál, ami vonzóvá teszi a munkavállalók számára. Ebből következik, hogy dolgozói erősen szelektáltak, az átlagosnál magasabb a munkavállalói színvonal (Antalóczy, Sass 2000).
2. A munkavállalók körében a nyugat-európai, teljesítményorientált, önmagát folyamatosan képző, dinamikus munkavállalói felfogás jellemző. Ezzel összefüggésben a feltételeztem erősen szelektált és nyugat-európai hozzáállással rendelkező munkavállalók körében elenyésző gyári lopások száma, is-

- meretlenek a szocialista ipar legendás „gyári szarkái”, akik mellékjövedelemként különböző kisebb alkatrészeket, munkaeszközöket loptak ki és értékesítettek (Antalóczy, Sass 2000).
3. A cégen belüli hierarchia és előléptetési rendszer a teljesítményre és a képességekre épül, a szelekció objektíven és formálisan működik. Nincs helyük a leginkább a szocialista nagyiparra jellemző és később is fennmaradó (Szalai 2008) személyes kapcsolatrendszeren alapuló informális csatornáknak, a belső hierarchia nem „sógor-koma” jellegű, az előrelépés a személyes szorgalmon és képességeken múlik.
  4. A cég odafigyel a dolgozók mentálhigiénés állapotára, továbbá a dolgozói csoportok összekovácsolására, a csapatépítésre. Ennek következtében a dolgozói csoportokat összehozottság és magas színvonalú, befogadó csoportkultúra jellemzi. Ezáltal a munkakörnyezet stresszmentes, ami szerethetővé teszi a munkát.
  5. A cég minden dolgozója és alvállalkozói is törvényesen dolgoznak, így a fekete foglalkoztatás nem jelenik meg a dolgozók és a cég életében. (Antalóczy, Sass 2000)
  6. A cég nagy figyelmet fordít a környezetvédelemre, szelektív hulladékgyűjtésre és a hulladék újrahasznosítására (Antalóczy, Sass 2000).

A megfigyelési szempontokat úgy alakítottam ki, hogy a megfigyelés alkalmas legyen ezeknek az előzetes feltételezéseknek az igazolására vagy elvetésére. Így megvizsgáltam a cég által nyújtott bérszínvonalat, az alkalmazottak ezzel kapcsolatos elégedettségét, véleményét, továbbá a munkavállalás motivációit és a felvételi szelekciót. Vizsgáltam továbbá a dolgozói csoportokat, ezek jellemzőit, szerkezetét, stabilitását és szolidaritását, a teljesítménymotivációt, a gyárban megjelenő munkavállalói típusokat, a formális és informális hatalmi viszonyokat, a mobilitási csatornák hálózatát.

III. Eredmények

A szelekció

A munkát, melyet a kiszemelt cégnél végeztem, Debrecenben is meghírdették. A munkakör több közösségi, álláskereső portálon is megtalálható volt.

Egy nemzetközi munkaközvetítő cég szervezte a toborzást, amelynek Debrecenben is van irodája. A jelentkezés után mindenkit behívtak a közvetítő cég irodájába, egy teszt kitöltésére. A teszt eredménye alapján döntöttek el, kit közvetítenek ki a multinacionális vállalathoz. A teszt kézügyességet igénylő, valamint egyszerű matematikai és ügyességi feladatokból állt. Arra volt hivatott, hogy szelektálja azokat a jelentkezőket, akik nem felelnek meg a meghirdetett munkakörre. A jelentkezőket kritérium szerint értékelték: kijelöltek egy egységes szintet, ami alatt nem alkalmazták a jelentkezőt, fellelte viszont igen. Több csoportot is indítottak, csoportonként körülbelül 20-30 főt, akiket szerződéses buszjárat szállított a dunántúli munkásszállásra.

Az első fontos tapasztalatom az volt, hogy a szelekció sok esetben torzult. Voltak közöttünk olyanok, akik nem írták meg megfelelően a tesztet, mégis felvették őket, ugyanis jelentkezők szűkében voltak, és igyekeztek az előre lefoglalt buszjáratokat minél jobban kihasználni. Így történhetett, hogy azok, akik „szépen megkérték” a kölcsönző cég irodavezető asszonyát, és megígérték, mindent megtesznek, hogy megfeleljenek a későbbi elvárásoknak, mégis felszállhattak a buszra. Az irodavezető, akit szorított a létszámkényszer és szerette volna költséghatékonyan kihasználni a megrendelt buszokat, zárt ajtós megbeszéléseken engedélyezte néhány jelentkezőnek, hogy mégis elmehessen. Így járt egyik ismerősöm, Krisztián³ is, aki velem együtt jelentkezett az állásra. Tesztje nem sikerült, azonban megkérte az irodavezetőt, hadd menjen a többiekkel. Ő leültette Krisztiánt egy külön helyiségben, megnézte a tesztlapját, majd kicsit „morfondírozott”. Ekkor ismerősöm, kapva az alkalmon megígérte, jól viseli magát, komolyan gondolja a munkát, mindent megtesz, hogy ne legyen rá panasz. Nagy nehezen az irodavezető megnyugtult, és engedélyezte Krisztián munkába állását. „De te legyél az utolsó, akit hazaküldenek” – engedte útnak.

Ezek a kényszer szülte, mégis egyéni szívességnek „eladott” engedmények később jó szolgálatot tehetnek, az így felvett munkaerő a későbbi elégedettségét, panaszait nagyobb valószínűséggel tartja magában, hiszen az egész ottlétét egy külön alku eredményének, szívességnek érzi.

³ A tanulmányban szereplő alkalmazottak nevét megváltoztattam, vagy becenevüket használtam.

Ígéreték és a valóság

A tesztírás mellett tájékoztatást is kaptunk a cégről, a munkakörülményekről, a szállásról és a fizetésről. A fizetés óránként bruttó 480 forint. Erre jönnek rá a különböző műszakpótlékok, délután 20, este 40 százalék a bérpótlék. Emellett jár egy speciális délelőtti pótlék, ami 10 százalék. Erre nyomatékosan felhívták a figyelmet, ugyanis más cégeknél a délelőtti órákban csak az alpbért szokták fizetni. „Nem tudok olyan céget, ami még délelőttre is pótlékot fizet” – emelte ki az irodavezető a tájékoztató beszélgetés során.

A cég odafigyel arra is, hogy ösztönözze a hosszabb távú munkavállalást, és ellenérdekelte tegye a munkavállalókat a lógásban és a táppénz igénybevételében. Ezért van egy plusz „adható” 29 forintos pótlék, ami teljes egészében a kapcsolattartó cég kirendelt szervezőjének jogkörébe tartozik. „Aki nem hiányzik, rendszeresen bejár, ezt az szokta kapni” – hangzik a biztatás, de tudatosan nem ígéret. Önmagában ez a pótlék a kirendelt jogköre, személyes kegy, és nem valami olyan, ami – akármilyen feltételek mellett is –, de jár a dolgozóknak. Legalábbis ezt próbálták tudatosítani a jelentkezőkben.

Fél év munkaviszony után automatikusan jár egy ennél jóval nagyobb pótlék. Ez 600 forint körültre emeli az alap órabért, ezáltal ösztönzi a munkavállalókat arra, hogy hosszú távra tervezzenek, és nem utolsósorban arra is, hogy az esetleges kellemtelenségeket ideiglenesen, a „szebb jövő reményében” elfogadják.

Tájékoztatták a jelentkezőket a szállásról és a munkakörülményekről is. A szállás az irodavezető szerint „egyszerű, de tiszta”. Minden hónapban 8000 Ft-ot von le érte a cég a fizetésből. Ez többeknek, akik nehezebb anyagi helyzetben vannak, nagy könnyebbséget jelent, nem kell ugyanis megelőlegezniük a szállás költségét. A hazautazást is a cég fizeti. Vagy a benzinköltséget téríti kilométerenként 9 forintos áron, de „erről külön meg kell egyezni”, vagy a vonatjegy 86 százalékát, havi maximum 30 ezer forintig. Elmondták még, hogy a cég biztosít speciális munkaruhát és papucsot.

A jelentkezők egy része jelezte, hogy (tekintettel a kezdetben alacsony jövedelemre, és az erre ráterhelt szállásköltségre) szeretne annyi túlóráat vállalni, amennyit csak lehet. „Azért megyünk, hogy dolgozzunk” – mondta egy jelentkező. Erre a többségnek volt igénye, a munkabeosztás ugyanis adott erre lehetőséget (három nap munka után három szabadnap, amelyet egy idegen helyen kell, eleinte pénz

nélkül eltölteni). „Mindenkinek lesz lehetősége túlórázni” – hangzott a megnyugtató válasz. Sokan érdeklődtek az előleggel kapcsolatban is. Voltak olyanok, és nem is kevesen, akik szinte üres zsebbel, pénz nélkül vagy nagyon kevés pénztartalékkal vágtak neki az utazásnak. Nekik szinte élet-halál kérdése volt, hogy az első egy hónapot kihúzzák valahogy, ezért nagy szükségük volt az előlegre. „Előleget lehet kérni, többnyire adni is szoktak” – mondta az irodavezető.

Összességében a tájékoztató jó benyomást tett mindenkiben, többen mondogatták, hogy a cég sok szempontból előnyös, említették a délelőtti pótlékot, a túlóra lehetőségét. Kicsit úgy éreztem, hogy inkább toborzáson vagyok, mint állásinterjún, az elmondottak nagyon meggyőzőek voltak. Aggodalomra egyedül egy dolog adott okot. A tájékoztató előtt találkoztam egy velem egyidős fiatalal, Palival. Ő már dolgozott a gyárban, és elég negatív képet festett róla. „A szállás nem embernek való, egy ismerősömet megkéselték Szlovákiában, a munkaszálláson, folyamatos a piálás és a balhé.” „Csak ne a kettesbe kerüljete, arra figyeljete, ha odatesznek minket, én már fordulok is vissza.” A szlovákiai területen található „kettes” az a negyed, ahol a cég több szállása is található: „Ott csak csapatostul lehet kimenni az utcára, sötétedés után még a rendőrök sem mernek oda bemenni”.

A bérezési rendszer első látásra „szerethetőnek” tűnik, tartalmazza a hosszú távú, tervezhető növekedést, a délelőtti pótlék intézménye pedig tényleg unikális kedvezmény. Ezek az előnyök azonban korántsem azok, amiknek látszanak. Az alpbér, mint kiderült mesterségesen alacsonyabb, mint más cégeknél. A közvetítő cég több más munkahelyre is közvetít alkalmazottakat, ahol az alpbér magasabb, nagyjából annyival, mint a mi cégünk délelőtti pótléka. A délelőtti pótlék tehát tulajdonképpen nem hozzáadódik az órabérhez, hanem levonódik belőle, hiszen körülbelül annyival kevesebb az alpbér, mint az említett pótlék. Ezzel még nem is lenne baj, hiszen délelőtt a pótlékkal együtt ugyanannyit keres egy dolgozó, mint amennyit más cégnél keresne, csak ott pótlék nélküli alpbérnek hívják ugyanezt. A probléma akkor van, ha az illető táppénzre megy, mert a táppénzt az alap órabér alapján számolják ki, nem pedig a tényleges, kézhez kapott órabér alapján. Aki táppénzen van, elesik ettől a pótléktól, így kevesebbet kap, mint aki egy másik cégnél dolgozik magasabb alpbérért. A másik eset, amikor a dolgozó elesik a pótléktól, a szabadnap. Mivel a termelés igen rapszodikus, gyakran előfordul (erről bővebb-

ben a későbbiekben írok), hogy sokakat fizetett szabadságra küldenek, mert kevesebb munkaerőre van szükség. Ezt köteles a cég kifizetni, de csak alap órábén, pótlékok nélkül! Így a délelőtti pótlék ebben az esetben is mint veszteség jelenik meg a dolgozók, másrésztől mint megtakarítás a cég számára.

Az igazi érvágás azonban nem a 10 százalékos délelőtti pótlékkal, hanem a túlórákkal kapcsolatban történt. Mint már említettem, sokan számítottak erre a lehetőségre, hogy alacsony jövedelmüket növelni tudják. A megérkezésüket követő első napon is tartottak nekünk egy tájékoztatót a közvetítő cég kirendelt szervezői vagy kapcsolattartói, tehát ettől kezdve a mi főnökeink. Csak itt közölték velünk, hogy a közvetítő cég időkeretben dolgozik a minket kölcsönző multinacionális cégnek, ami annyit jelent, hogy fejenként meg van határozva a maximális ledolgozható óraszám. Ennél többet senki nem teljesíthet. Túlórárt persze vállalhat bárki, amikor erre lehetőség van, de amit túlórával nyer, kényszerűen „le kell pihennie” hó végéig. Így a meghatározott időkeretért járó órábén kívül senki nem kereshet többet. A havi jövedelem így eleinte maximum 70 ezer forint körüli, attól függően, ki milyen műszakba kerül, és mennyi éjszakai órát dolgozik. (Melléklet 1. kép)

Ez az információ felháborodást váltott ki sokunkból: „Átverték” – mondták sokan –, „a debrecenieknek egy szavuk sem volt igaz”, „ennyi volt, én hazamegyek, ennyiért nem éri meg itt lenni”. A felháborodás csak nőtt, amikor kiderült, hogy az otthoni tájékoztatás ellenére nem biztosítanak papucsot, s utcai cipővel pedig tilos dolgozni. „Ha szóltak volna, hozok még egy pár cipőt, most vegyék egy újat?”. Kiderült még az is, hogy a benzinpénzt mégsem finanszírozza a cég, csak a vonat- vagy buszjegyet térítik meg. Ennek ellenére (ekkor még) senki sem hagyta ott az állását, belenyugodtak a helyzetbe. Azonban az eddig szimpatikusnak, korrektnek tűnő munkaerő-kölcsönző cégben megingott a bizalom. Innentől, a kezdeti ígéretek megdőlésétől a céget erős ellenszenv övezte, és vele együtt a debreceni irodavezető asszonyt is. Ettől a pillanattól folyamatosan, amikor előkerült a neve, többen gúnyos, nyomdafestéket nem tűrő megjegyzésekkel illették.

A kezdeti jó benyomást a megérkezésük után az elégedetlenség és a bizonytalanság érzése váltotta fel. Sokakban felmerült, hogy a kezdeti, barátságos bánásmód csak mézesmadzag volt, amire azért volt szükség, hogy minél többünk vállalja a munkát: „Csak ígértetek, hogy jöjjünk el minél többen”,

„össze-vissza hazudoztak, hogy szálljunk fel a buszra”.

A munkanapok

Az oktatás négy napja után azok, akiknek sikerült a tesztek, munkabeosztást kaptak. A munkavégzés 12 órás műszakokban történt, három munkanapot három pihenőnap váltott fel. A műszakot összesen hat szünet szakítja meg, négy 10 perces és két 20 perces, étkezésre. Az oktatás során már kialakult bennünk egy kép a termelési területről, hiszen az előadásokban a termelési folyamat is szóba került, videót is néztünk a gyárban folyó munkáról. Amikor a gyárterületről, a termelési folyamatokról volt szó, beszéltek az üzem egységeiről, a termelési terület felépítéséről. Több kifejezést is megtanítottak nekünk, amely a termeléshez kapcsolódik. „Szigetnek” nevezik például azokat az egységeket, amelyeken három vagy több, a mi esetünkben három fő dolgozik (minket csak háromfős szigetekre vettek fel). Ilyen szigetekből áll a termelési terület, az ezek közötti hosszú utakat „utca” néven említették.

A termelési terület földszintjén találhatóak a már említett „szigetek”, ugyanezen a szinten van az iroda, ahol a táppénzpapírokat, szabadság-igényléseket lehet leadni. Az emeleten van az étkező, néhány kávé-automata és az irodák, ahol az elméleti tréningek zajlanak. A földszintről egy lépcső vezet a dohányzóhoz, ami szabad levegőn van, tulajdonképpen egy fém emelvény, nem nagyobb 10x10 méternél. Szünetekben ide vonul ki a szünetesek fele. Ilyenkor annyira megtelik az emelvény, hogy alig tudnak mozogni a dohányosok, az érkezők tömött sorokban vonulnak felfelé, míg a távozók próbálnak időben kijutni, le ne késsék a szünetük végét (nem egyszerre van mindenkinek szünet, hanem hullámokban, minden „utcának” máskor, a „szigetek” oldalán fel van tüntetve a szünetidő). Ezt tetézi az ülőhelyek teljes hiánya és a télen olykor mínusz fokos hideg, ami még kellemetlenebb a gyár zárt, légkondicionált környezetéhez képest. Ha tehát valaki rá szeretne gyújtani, a sietség, tumultus mellett a hideggel is szembe kell néznie.

Ezzel szemben a nem dohányzók számára úgynevezett „pihenősziget” alakítottak ki, nyugodtan ledőlhetnek, pihenhetnek. Fel is hívták rá az oktatáson a figyelmünket, hogy annyira kényelmes ez a lehetőség, hogy „főleg az éjszakásoknál elő szokott fordulni, hogy valaki elalszik”. Jelentős színvonalbeli különbség van tehát a dohányzók és nem

dohányzók körülményei között, ami a dohányzás abbahagyására, legalább is minimalizálására ösztönöz. „Dohányoztok? Higgyétek el, le fogtok szokni!” – foglalta össze az egyik előadó.

Az első alkalommal csoportosan érkeztünk a termelési területre. A műszak megkezdése után egy órával (addig az öltözőkulcsokat és a munkaruhákat osztották ki) jöttünk. Mikor kettes sorban beléptünk az üzembe, az ott lévők már elkezdték a munkát. Ahogy végighaladtunk az egyik „utcán”, a „szigeteken” felfigyeltek ránk, oda-oda szólogattak az újaknak. „Friss hús, friss hús!” – kiabált felénk egy kopasz, vicces kedvű dolgozó.

A földszinti irodához érve a cég egyik felső vezetője fogadott minket, aki rövid előadást tartott a gyárról, inkább biztatás volt ez, mint a konkrét tudnivalók felsorolása. „Emberek vagytok, és úgy is fogunk bánni veletek” – fejezte be. Ezután háromnégyfős csoportokra osztottak minket, mindenkinek személyes tréner jelöltek ki, minden csoport a trénerével egy „sziget” kapott, ahol gyakorolhatta a termelést, egyelőre csökkentett teljesítmény-elvárással.

A termelési terület, ahol munkaidőnk nagy részét töltöttük, tekintve az egyhangú gépek sorát, szürkének és nyomasztónak tűnt. Ezt jól fejezi ki az a dolgozói szleng, amit az egyes egységek hivatalos nevei helyett alkalmazott a többség. A „sziget” név helyett a „cella”, az „utca” helyett a „sor” kifejezést használták. A kifejezések egyértelműen börtönhangulatot tükröztek. Jellemzően az újonnan jöttek és a középvezető alkalmazták a hivatalos megnevezéseket, a többiek a szlenget. Mi, akik november közepén léptünk be először a termelési területre, november végére már „átszoktunk” a szleng használatára, hiszen a legtöbb dolgozótól ezeket hallottuk, egyébként is sokkal inkább kifejezték az egyes kifejezések a gyár hangulatát, mint a hivatalos megnevezések.

A „betanuló idő” lejáráta után már miránk is vonatkozott az általános norma. A norma minden órára meghatározta a teljesítményt, amelyet ha nem értünk el, vagy valamilyen fennakadás történt a termelésben, az instruktor (aki vagy a „szigetek” között járkált és ellenőrizte munkánkat, vagy az irodában intézte a termeléssel kapcsolatos papírmunkát) eleinte biztató szavakkal buzdított („húzzatok bele, fiúk!”, „Kicsit jobban tegyétek oda magatokat!”). Később, mikor többször előfordult a probléma, egyre szigorúbban, egyre inkább negatívan szólt oda a lemaradó „szigeten” dolgozóknak („Tényleg ennyire hülyék vagytok?”, „Ezt még a nyolc éves kisfiam is meg tudja oldani!”, „Minek jöttél ide? Te

szellemileg nem vagy alkalmas erre a munkára!”).

A feszes tempójú munkát műszakonként hat szünet szakítja meg. A tízperces dohányzó szüneteken kívül, amelyekről már írtam, két húszperces szünet áll rendelkezésre. Ezekben tudnak a dolgozók reggelizni, ebédelni vagy vacsorázni (a műszaktól függően). Az étkezés nagyon változatos, ebédkor három, vacsorakor és reggelikor két különböző étel közül lehet választani (Melléklet 2. kép). A mennyiség is elfogadható, korlátlanul lehet kenyeret fogyasztani az ételhez. Az étkezés tehát bőséges, de nagyon rövid. Sietni kell, hogy az ember eljusson a pultig, mivel a sor hosszú (egyszerre nagyon sokan vonulnak az étkezőbe). Aki dohányos és nem elég gyors, már nem marad ideje a jól eső, evés utáni cigarettájára.

A cég munkaerőkölccsel kapcsolatos elvárásait jól példázza a toborzó kampányfilm. A cég honlapján megtalálható videó igyekszik bemutatni a gyár mindennapjait, a dolgozókat, persze erősen megrendezett, pozitívumokat kiemelő módon. A gyárnak otthont adó város nevezetességeit bemutató vágóképek után a cég külföldi igazgatója tört magyarsággal köszönti a látogatót: „Sziaztok! Köszöntelek benneteket a ...-nál!”. Ezután dolgozók beszélnek arról, milyen előnyei vannak az itteni életnek: magas bérezés, béren kívüli juttatás, sportnap, jó környezet, csapatmunka, rendes kollegák, a cég jótékonyági kezdeményezése (egy téli melegedő önkéntes alapú felújítása a közeli városban). „Számít a véleményünk!”, „Mi alkottuk meg a cég értékeit!”. Ezt igazolandó az interjúrészek között gyári vágóképek mutatják be a tiszta környezetet, az étkezdét, a boldogan dolgozó alkalmazottakat. Eközben „pörgős” aláfestő zene fogja össze a videót, és teszi még dinamikusabbá. „Várunk benneteket a ...-nál!” - zárja az igazgató tört magyarsággal a kisfilmet.⁴

Nemcsak a kisfilmben, hanem az oktatáson elhangzottakban is megfogalmazódik az elvárás, miszerint a cég az önmagukat folyamatosan képző, dinamikus, tanulékony, hosszú távra tervező munkavállalókat preferálja.

Az elvárások ellenére azokra, akikkel együtt dolgoztam, általában nem a cég által elvárt munkaerőkölcs volt jellemző. Volt ugyan, aki mindent megtett azért, hogy képezze magát, előre lépjen a későbbi jobb fizetés reményében, és hosszú távú tervei voltak, de a többség vagy átmenetinek tekintette az itteni munkát, vagy anyagi kényszerhelyezet-

⁴ A kisfilm webcímét nem áll módomban leköszölni, ugyanis a címben megtalálható a vizsgált cég neve.

be került, és ezért dolgozott a gyárban, nem lévén más elhelyezkedési lehetősége.

Munkavállalási motivációk

Ebben a fejezetben igyekszem bemutatni a különböző dolgozói típusokat. Négy jellegzetes munkavállalói kép rajzolódik ki, akik különböző motivációkkal és elvárásokkal jöttek a gyárba, és eltérő stratégiákkal végzik ugyanazt a munkát.

Jani mellett három műszakot töltöttem el. Az idősebbek közé tartozott, olyan 50 év körül lehet, a korát soha nem kérdeztem tőle. Nagyon gyorsan és egyenletesen, már-már gépiesen dolgozott, ennek ellenére beszédes is volt, bár ritkán kérdezett, de a kérdésekre bőven válaszolt. Otthon volt a viccelődésekben is, mikor italozással kapcsolatos téma merült fel, szívesen ecsetelte kalandjait, amelyek kocsmákban vagy bálókban estek meg vele. Mikor megismertem, három hete volt a gyárban, egy Pápa melletti kis faluból jött ide dolgozni, kényszerből, mert bezárt az ottani vasöntöde. Jó szívvel mesélt az öntödéről, ahol sok éven át volt alkalmazásban, mint mondta, ott jóval kevesebbet kellett dolgozni jelentősen magasabb bérért. „Még húzhatta volna pár évig az öntöde, onnan mentem volna nyugdíjba” – mondta, mikor szóba került előző munkahelye. Munkásszálláson lakik, a távolság és az útiköltség miatt csak havonta jár haza. Mikor a jövőről kérdezem, a nyugdíj, esetleg más munkahely merül fel. Az alacsony bér miatt szeretne minél hamarabb, a lakóhelyéhez közelebb munkát találni, addig is átmeneti munkahelynek tekinti a céget. Nem tervezi, hogy a cégen belül karriert csinál, inkább csak dolgozik, amíg nem talál jobb helyet.

Antal, 40 év körüli roma kollégám, nagyon jól dolgozik, a középvezetők „ásként” emlegetik. Ennek ellenére nem lépett előre, ugyanolyan operátor, mint mi. Mikor arról kérdezem, ha ilyen jól megy neki a munka, miért nem lépett előre, lesújtó véleményt fogalmaz meg a cég előléptetési rendszeréről. „Bemész, és látod ki kinek a haverja. A srácnál a kapcsolat, a nőknél meg az számít, ki hogyan rázza a picsáját. Néhány hülye meg elhiszi, hogy a teljesítményen múlik az előléptetés.” A véleménye rányomja a bélyeget a munkájára, láthatóan sokkal többet is tudna teljesíteni, de az óra vége felé, mikor megvan az órai norma, visszafogja magát, vagy kevesebbet ír be, hogy a következő órában ne kelljen hajtania. Látszik, hogy csak a normát teljesíti, vagy annál kicsivel kevesebbet, éppen annyit, amiért megdicsérik, de közel sem annyit, amennyit tudna.

Ő az a típus, aki valamikor szeretett volna előrelépni, de beletörődött abba, hogy ez kapcsolatok nélkül nem lehetséges.

Gatyamadzag, akire pacuha öltözködése miatt ragadt ez a gúnynev, velünk egy időben érkezett. Ő szlovákiai magyar, hajléktalan, a szállás volt a fő motivációja, amiért ide jött dolgozni. Sokszor ápolatlan volt, emiatt a csoport egyik „fekete báránynak” számított, nem szívesen beszélgettem vele, a dohányzóban zajló beszélgetésekből látványosan kiközösítették. Mivel a teljesítménye is elég gyenge volt, ideális bűnbakká vált. Akik vele dolgoztak, mindig őt tették felelőssé a „sziget” esetleges gyenge teljesítménye miatt. Ennek ellenére mindent megtett azért, hogy meghosszabbítsák, neki nem volt más esélye arra, hogy egyszerre dolgozhasson és (legalábbis egy hajléktalanszállóhoz képest) viszonylag emberi körülmények között élhessen. Annak ellenére, hogy kirekesztették, mindent megtett azért, hogy beilleszkedjen, nyitott volt mindenki felé. Ez szívós munkával december közepére-végére részben sikerült is neki, akikkel egy munkásszálláson lakott, már gyakran beszélgettem vele.

Áron és Eszter egy párként érkeztek a gyárba, szintén azzal a csoporttal, amelyikbe én is tartoztam. Ádám idősebb, 40 körüli, Enci 20 év körüli. Nagyon komolyan veszik a munkát, céljuk a magas teljesítmény. Szeretnének előrelépni, de az elsődleges motivációjuk mégis inkább a szerződés hosszabbítás. Rossz anyagi helyzetben vannak, ezért szükségük van a munkára. Emiatt sokat aggódnak, a konfliktusokat áthárítják. Egyszer együtt dolgoztak *Gatyamadzag*gal, és egy hiba miatt nagyon sok terméket újra kellett csomagolniuk, nagyon megszidták őket az instruktorok. Áron a dohányzóban kikelt magából, és folyamatosan *Gatyamadzag*ot szidta, mivel szerinte az ő hibája volt a dolog.

Áron és Eszter egyszer *Gáborral*, egy fiatal, 20 év körüli sráccal dolgoztak együtt, már december közepe felé. Gábor nagyon unta a munkát, mindent megtett, hogy kirúgják a gyárból, mert a szerződés szerint, akit kirúgnak, annak a szerződés végéig járó bért is ki kell fizetni. Ő ekkor már nem akart hosszabbítást, csak, hogy minél szabaduljon. Lassította a munkát, tudatosan hibákat követett el, ha az instruktor megszólta, visszaszólt. Áron emiatt nagyon dühös volt rá, mert saját és párja munkáját is veszélyben érezte Gábor miatt. „Mondtuk neki, hogy ha ki akar tolni magával, tegye, de velünk is kibasz” – panaszkodott a dohányzóban. Végül az akció nem sikerült, minden próbálkozása ellenére a gyárnak nem volt érdeke kirúgni Gábort, hiszen

jobban jártak, ha ledolgozza (akármilyen színvonalon) a hátralévő két hetét. „Ki akarta rúgtni magát, direkt rosszul dolgozott. Aztán mikor nem rúgták ki, meguntta, megvárta hogy megjöjjön a fizetése és lelépett” – mesélte később Áron.

Az említett személyek és motivációik rávilágítanak, hogy:

- A teljesítményt nem belső és pozitív (tovább lépés vágya, munkaerkölcs), hanem külső és negatív (szerződés hosszabbítás, instruktorok megfeddésai) motivációs tényezők befolyásolják.
- A munkavállalás a többség esetében anyagi kényszerhelyzet, csak keveseknél tudatos választás eredménye. Az alacsony bérezés és a nagy távolság teszi a gyárat utolsó lehetőségé.
- Aki több évtizedes munkatapasztalattal dolgozik, egyenletes teljesítménnyel és jó színvonalal jellemezhető munkakultúrát hoz magával.
- A norma teljesítéséhez és túlteljesítéséhez eltérő érdekek fűződnek, attól függően, hogy kinek milyen távlati tervei vannak. A teljesítmény-visszatartás konfliktushoz vezet azok között, akiknek hosszú távú terveik vannak a gyárban és akik nem akarnak a gyárban maradni.

A dolgozói csoportok

A dolgozói csoportoknál a csoportdinamika két ciklusa különböztethető meg. Az első, amikor a frissen összeverbuált, azonos területről érkező csoportot az oktatás négy napja alatt együtt szállásolják el, és együtt is oktatják. Ez időszak alatt a csoport tagjai együtt dolgoznak (részt vesznek a tréningeken), és együtt is töltik szabadidejüket (ugyanazon a szálláson laknak). Az időszak ideális arra, hogy jobban megismerjék egymást, kialakuljanak mélyebb, akár kezdődő baráti kapcsolatok. A második ciklus a munka megkezdésével kezdődik.

Az első ciklusban a friss, alakuló csoportra erősen jellemző a bűnbakképzés.

Madár, aki már az oktatás időszaka alatt a csoport bűnbakjává vált, nem kommunikált a többiekkel. Társai véleménye szerint gyógyszer- vagy drogfüggő volt, a tréningeken végig tompán nézett maga elé, többször is elaludt, az oktatóknak többször kellett szólniuk emiatt. Az órák közti szünetben szendvicseket kaptunk, mindenki annyit evett, amennyit akart, azonban volt a csoportban egy hallgatólagos

megegyezés: senki nem „pakolt”, vagyis rakott el szendvicseket későbbre, csak ha már mindenki befejezte az evést. Ezt a friss csoportnormát Madár rendszeresen megszegte, 8-10 szendvicset is elrakott hátizsákjába, így még inkább a többiek célkeresztjébe került. A csoportban zajló kommunikáció jelentős hányadát a Madárról szóló rosszindulatú pletykák, vélemények tették ki. Olyan közös témát szolgáltatott, amiről mindenkinek volt (és mindig negatív) véleménye, mindenki hozzá tudott fűzni egy-egy megfigyelést vagy véleményt a közösen megtapasztalt történetekhez. Mivel a csoportnak nem voltak közös élményei, csak felületes közös témák alakulhattak ki, így a bűnbakképzés jelentősen hozzájárult a közös kommunikáció elmélyítéséhez, a csoportkohézióhoz és az első közös csoportélmények (Mérei 1971) kialakulásához.

A második ciklusban átrendeződtek a csoportviszonyok. Az oktatás négy napja alatti, intenzív csoportszerveződést szétbontotta a munka megkezdése. Mivel a cég munkásszállásai telítettek voltak, négy-hat fős csoportokra bontottak minket, és külön szállókban helyeztek el. Az aprózódáshoz hozzájárult a műszakok kiosztása is. A többség két különböző műszakba került, így nem csak a közös szabadidő szűnt meg, de a munkaidő sem esett egybe, a csoport felbomlott. Akiket közösen helyeztek el vagy közös műszakba kerültek, megtartották az eddigi ismeretséget, későbbi kapcsolatrendszerük is erre épült. A felaprózott kiscsoportokban tovább folytatódott a bűnbakképzés, amely folyamatos közös témát és csoportélményt biztosított, újabb bűnbakokat jelöltek ki. A bűnbakképzés nem a bűnbak viselkedésének következménye volt, hanem a csoportkultúra szükséges része. Ezt támasztja alá, hogy miután Madár már nem volt a csoport része (az oktatás utolsó napján az oktató rászólt, hogy „ne aludjon”, ő erre visszaszólt, és elbocsátották), újabb bűnbakok kerültek, akiket eddig elfogadott a csoport.

Terminátor, aki nevét gépies mozgásáról kapta, erősen introvertált személyiség volt, a kérdésekre röviden válaszolt, sohasem érdeklődött mások iránt. Ehhez hozzáadódott gyenge teljesítménye, ami ideális bűnbakká tette. Furcsa viselkedéséről pletykák terjengtek. Egyik ilyen elbeszélés szerint a szállásán fülhallgatóval hallgatta az általa kedvelt, kemény metál zenét, és közben énekelt. „Betoppannak a szobatársai, és azt látják, a csávó ül és hangosan hörög. Azt hitték, rohama van (nevet). A szomszéd leordított, hogy bevett két nyugtatót, de így sem tud aludni” – mesélte valaki. „A szobatársai

kérvényt írtak, hogy ne kelljen vele együtt lakniuk”. Hasonló bűnbakká vált az előző részben már bemutatott Gatyamadzag, ápolatlansága és gyenge teljesítménye miatt. A kettejükéről szóló történetek szolgálták fő beszédtemaként a rendszerint dohányzóban összeverődő kiscsoportokban.

A második ciklusban megjelent a beszélgetésekben egy új téma, ami szintén a közös élménytár része volt. A dohányzóban sokszor előkerült a teljesítmény kérdése is. Mindenki elmesélte, mennyit gyártottak az adott órában, sikerült-e tartani a normát, min kéne javítani, hogy jobban menjen a munka. Keringeni kezdtek történetek hibákról, amelyek következtében sok terméket kellett újra-csomagolni, konfliktusokról az instruktorokkal. Akiknek jobban ment a munka, büszkén mesélte, mennyi a darabszáma aznap, akinek nehezen, arról mesélt, ki mit rontott el a „szigetén”.

A bűnbakképzés mellett megjelent egy másik, negatív csoportkohéziós erő is, az előítéletesség. Ez azonban nem a romákkal vagy külföldiekkel szemben volt érezhető (pedig a gyárban jelentős számban vannak roma származásúak), mint ahogy ez a magyar társadalomban jellemző (Tárki 2009), hanem a szlovákiai magyarokkal szemben. A cégnél nagy számban dolgoznak szlovákiai magyarok, de előfordulnak romániaiak is. Mivel összetartó közösséget alkotnak, segítik egymást az előrelépésben. Talán ennek köszönhető, hogy a közvetlen munkairányítók körében láthatóan felülreprezentáltak a határon túli magyarok (hogy ki határon túli, könnyen felismerhető, hiszen a munkaruha névtábláján a személyi igazolványban lévő név szerepel, amely a szlovákiai magyarok esetében nem mindig magyar név, illetve szlovák helyesírással van írva). Így a magyarországi magyarok körében a „kiszőkök” utálat, amelyet a mindennapi, termelési konfliktusok fűtenek, összekapcsolódik a határon túli, elsősorban a szlovákiai magyarok utálatával. A velük kapcsolatos ellenérzés főleg a szlovákiai magyar instruktorokkal történt konfliktusok elmesélésekor („Az a mocskos szlovák megint magyarázott.”, „Menjenek haza Szlovákiába dolgozni, minek vannak itt!”) és a tájszólásukkal kapcsolatos viccelődéskor („Mindenhöz e betűt tesznek: Rakd ide, e! Tedd oda, e!”, „Nem tudnak még beszélni se!”) érhető tetten.

A dolgozói csoportokra tehát a következők jellemzőek: két elkülönülő részvételi ciklus, alacsony szolidaritás, befolyásolható közvélemény (pletykák, híresztelések) és teljesítmény-centrikusság. Az eleinte hétköznapi, társadalmi normákat teljesítmény-alapú normarendszer váltja fel. Jelentős

csoportkohéziós erő a közös ellenségkép, ami bűnbakképzésben és a szlovákiai magyarokkal szembeni erős előítéletben nyilvánul meg. Összességében tehát alacsony csoportkultúrájú, kiforratlan mikro-közösségekről beszélhetünk.

Karácsony a gyárban

A karácsonyt, ahogy annak idején a munka ünnepe, sokan munkával ünnepelték. Szenteste napján, december 24-én délután kettőig még dolgoztak a gépek, csak ezután lehetett hazaindulni az aznapra beosztottaknak. A 25-e és 26-a szabadnap volt, 27-én reggel 6-kor indult újra a szokásos műszakmenet. Sokáig levegőben volt az is, hogy többeket extra pótlék fejében behívnak dolgozni, később ebből nem lett semmi.

A karácsony azonban nem telt el eseménytelenül. December 16-án a műszakok fél órával hamarabb véget értek, mert a kapuban a cég ajándékait osztogatták a szervezők. Már jóval előtte szó volt róla, hogy a cég ajándékkal jutalmazza dolgozóit éves teljesítményükért, ezért sokan számítottak rá, várták az ajándékozást. A kapuban mindenkinek kiosztottak egy kis, téglalap alakú kosárkát, benne egy rúd bejglivel (Melléklet 3. kép). Ennek a kedvességnek azonban nem mindenki tudott felhőtlenül örülni, néhányan komolyabb ajándékot vártak az év végén. „Hallottátok?” – mondta valaki a buszon, az ajándékosztás után. „A csoportvezető mesélte, hogy a másik műszakban dolgozók a gyárból kifelé menet bedobálták a bejgliket a kerítésen, és dobáltak belőle a vezetők kocsjára is. Ki kellett hívni a rendőröket is. Előre beharangozták az ajándékot, és mindenki fel volt háborodva, hogy csak egy bejglit kapunk”.

Munkanélküliség – gyáron belül

Egyik nap, amikor visszafogottabb volt a gyár termelése, felvittek néhányunkat egész napos tréningre. Ez azokkal fordul elő, akiket már nem tudnak beosztani a termelésben. „Alig megy pár cella, a négyszázból csak nyolcvan működik” – mondta valaki, mikor megkérdeztem, miért nem dolgozunk ma –, „de azért behívnak, mert akit nem hívnak be, azután kötbért kell fizetnie a cégnek. Jobban megéri nekik, ha egész nap nem csinálunk semmit, de itt vagyunk”. A tréningeseket felküldik egy konferencia-terembe, ahol egy tréner oktatásban részesíti őket. Ez azonban nem is hasonlítható a négynapos oktatáshoz, ahol a gyártás alapjait sajátítják el az al-

kalmazottak, naponta számonkérést íratnak, és aki megbukik, nem dolgozhat. Ez az oktatás inkább az aznap feleslegesen behívott munkaerő idejének kitöltésére szolgál. Ez már a nap elején nyilvánvalóvá válik a tréner kijelentései alapján: „Valahogy csak eltöltjük ezt a 12 órát.”, „Fénymásolok pár tesztet, azt kitöltjük, utána azt csináltok, amit akartok.”, „Vannak köztetek, akik már harmadjára töltik ki ugyanezt, remélem, ők megírják száz százalékosra.” (Többen voltak a csoportban, akik már zsinórban harmadik alkalommal vettek részt a tréningen). A szünetek is sokkal hosszabbak, a szokásos hat szünet helyett nyolcat engedélyez a tréner, és ezek is hosszabbak, mint a termelésben. A cigarettázásra tíz perc helyett húsz, étkezésre húsz perc helyett egy óra áll rendelkezésre. Így a tizenkét órás munkanap négy órája szünetidő.

Ezek a kedvezmények, amelyeket a tréningen részt vevő alkalmazott élvez a termelésben lévőkkel szemben persze, nem hivatalosak, hanem a tréningessel kötött „különalku” eredményei. „Ha csendben lesztek, nem hangoskodtok, a tesztek után azt csináltok, amit akartok” – közölte a tréninges a nap elején. „Kaptok üres lapot, amire írhattok, amit akartok, csak ha bejön valaki, rakjátok fölé a tesztet, hogy azt lássa, hogy dolgozunk” (többen kértek üres lapot, különböző időtöltő játékokhoz).

A termelésben lévők szünetidejét és tevékenységét folyamatosan ellenőrzik az instruktorok, szemben a tréningen lévőkkel, akikre a legrosszabb esetben is csak napi egy-két alkalommal néz rá valamelyik vezető. A fenti irodákat időnként tárgyalásra használják, de javarészt üresek, és el is vannak különítve, így ritka az ellenőrzés. Ennek köszönhető, hogy a tréningessel „meg lehet egyezni”. Az ő érdeke is, hogy valahogy elmenjen az idő, és neki minél kevesebbet kelljen előadnia. Az irodai tréning tehát egyértelműen a felesleges munkaerő idejének lekötésére szolgál, és láthatóan senkit sem érdekel, mivel telik.

A kötetlen tevékenység és a sok szünet ellenére sokan nem szeretik a tréninget. „Inkább dolgoznánk, már most unom az egészet” – mondja valaki fél órával műszakkezdés után. Ez főleg az „idősebb”, már több munkahelyet megjárt dolgozókra igaz. Ők nem tudnak mit kezdeni a rájuk szakadt szabadidővel, a tréning során jó ideig csak üldögélnek, figyelik a többiek beszélgetését. Csak pár óra után kezdenek ők is bekapcsolódni a beszélgetésekbe, akkor is inkább csak bele-bele szólnak, nem válnak irányítójává. Láthatóan unatkoznak ebben a szótlan helyzetben, és kellemetlenül érzik magukat.

Inkább a trénerrel, mint egymással beszélnek, ez kevésbé tűnik „rendtelenségnek”, mint ha egymással beszélgetnének. Ezzel szemben a fiatalabb, huszoneves alkalmazottak élvezik a helyzetet, a kapott üres lapokon játszanak, vagy beszélgetnek már a műszak elejétől fogva, egymással és nem a trénerrel.

A lopások

A lopások nagymértékben megkeserítik a dolgozók életét. A szállásköltség és utazás mellett sokaknál ez is jelentős kiadási tétel. Legalább ketten, de leginkább hárman és négyen laknak egy szobában, és a szobák telítettsége miatt az elhelyezés nem az érkezők kívánsága szerint történik, az újakat gyakran ismeretlenekkel egy szobába helyezik el. A másik probléma a gyenge zárakkal van, a bezárt szobákat különösebb probléma nélkül feltörhetik, a zárat könnyen kinyithatják. A lakók érezhetően félnek a lopásoktól. „Nem hozom én el a tévémet, nem tudom hova tenni, simán elviszik” – mondta a szobatársam, mikor arról panaszkodott, hogy nem tudja kedvelt műsorait nézni, mert sokan vannak a tv-szobákban. Ez a félelem rossz közérzetet és egymással szembeni bizonytalanságot szül a szálláson.

A kisebb méretű értéktárgyakat a gyárban is lehet tárolni, az öltözőszekrényekben. Mindenkinek saját szekrényt és hozzá való kulcsot biztosít a közvetítő cég. Ezeket a gyárba érkezés első napján osztják ki. Előfordul azonban, hogy az új dolgozó olyan szekrényt kap, amelyben már „lakik” valaki. Mivel a kulcskiosztás műszak közben történik, ezek a szekrények nem üresek. Ezt jeleznie kell, és kap másik kulcsot az illető. Azonban, aki szemfüles, mikor meglátja, hogy már elfoglalt szekrényt kapott, a benne lévő értékeket eltulajdoníthatja, és ezt senki nem veszi észre. Ennek oka, hogy az öltözőkben, jogi okokból nincsenek kamerák. A póru jár tulajdonos nem tehet semmit, hiszen külsérelmi nyomok nélkül nem tudja bizonyítani, hogy feltörték szekrényét és eltűntek az értékei. Egyvalamit tehet: megkérheti a közvetítő céget, keressék vissza, kinek adtak ki még kulcsot a szekrényéhez, és „elbeszélgethet” az illetővel. Azonban jogi lépést így sem tehet, hiszen kamerák nélkül nem bizonyítható semmi.

Sok munkatársamhoz hasonlóan a lopás ezen fajtájának én is áldozatul estem, amíg a gyárban dolgoztam. A műszak végeztével én is kivártam a sorom a belső ellenőrző kapuknál, és elindultam az öltözőkhöz. A kabátom zsebeit átkutatta, majd a telefonom, az óram és a nálam lévő készpénzt elvitte a tolvaj. A kulcs a műszak alatt végig nálam

volt, a szekrény zára pedig sértetlen maradt. Mivel a szekrényt bezártam a műszak kezdetekor, bizonyosan egy másik kulccsal nyitották ki az öltözőt. Ilyen esetben az eseményt azonnal jelezni kell a biztonsági szolgálat felé, akik megvizsgálják a szekrényt és jegyzőkönyvet készítenek.

A műszak vége pontban hat órákor van. Mire a dolgozók átjutnak az ellenőrzésen és eljutnak az öltözőig, már negyedóra eltelik. A műszakot szállító busz fél hétkor indul a gyár előtti parkolóból, ami még öt perc gyalog az öltözőtől. Így tíz perc marad az öltözésre és bármi másra, például zuhanyzásra vagy egy utolsó cigire, jelen esetben a biztonsági szolgálat illetékesének megkeresésére, vele együtt a szekrény szemrevételezésére és egy hosszabb jegyzőkönyv lediktálására. Ez a procedúra tíz perc alatt megoldhatatlan. A károsult eldöntheti: vagy azonnal jegyzőkönyvet írat, ahogy ez szabályos (és csak így egyértelmű, hogy a gyár területén belül rabolták ki) és elküldi a műszakos buszt, a szállásától messze, pénz és telefon nélkül marad. Vagy hazamegy a műszakos busszal, és később jelenti be a lopást, így azonban még azt sem tudja bizonyítani, hogy a gyár területén vesztette el az értékeit. Én is ezzel a kényszerhelyzettel kerültem szembe, és a hazautazás mellett döntöttem. A buszról ismerősöm segítségével próbáltam elérni a kapcsolattartó cég képviselőjét. Reggel fél hét lévén ez nem sikerült, csak nyolc óra után vette fel a telefont. Első dolga volt, hogy megdorgáljon, amiért nem jelentettem azonnal az esetet. „Be kellett volna menni a biztonságiakhoz és feljegyzést készíttetni. Így már semmi értelme az egésznek” – mondta, de miután elmondtam a kényszerhelyzet, amibe kerültem, megengyhült. „Holnap menj be és íráss feljegyzést, beszélék a biztonságiakkal, hogy bemész, ennyit tudok segíteni”. – zárta a beszélgetést.

Még aznap este visszatértem a gyárba, és felkerestem a biztonságiakat. A közelgő műszakváltás miatt nem volt idejük velem foglalkozni. „Miért nem jelentetted egyből, most jön ki ezer ember, hogy foglalkozzunk veled?” – elégedetlenkedett a biztonsági őr. Végül telefonált a szolgálat vezetőjének, aki meghagyta, vegyék fel a panaszt. Mellém rendelt egy biztonsági embert, aki szemrevételezte a szekrényem, megállapította, azon nincs külsérelmi nyom. Elmondtam, hogy milyen tárgyak tűntek el. Láthatólag nem hitt nekem. „Most biztos, hogy bejelentést akarsz tenni? Azt tudod, hogy ez komoly dolog, és ki fogjuk nyomozni, hogy tényleg így volt-e” – próbált eltántorítani szándékomtól. Amikor látta, hogy ez nem használ, váratlan fordulat kö-

vetkezett: „Én most nem tudok jegyzőkönyvet írni. Vagy kivárod, hogy lemenjen a műszakváltás, és utána megírjuk, vagy aláírod az üres jegyzőkönyvet, én majd kitöltöm az alapján, amit elmondtál”. Ezen nagyon meglepődtem, hiszen ugyanolyan kilátástalan helyzetbe kerültem: vagy megvárom, de úgy megyek haza, ahogy tudok a harminc kilométerre lévő szállásomra, a helyi közlekedés ismerete nélkül, vagy aláírok egy kitöltetlen jegyzőkönyvet, amire a biztonsági őr azt ír utólag, amit akar. Megint csak a buszt kellett választanom. Később kikértem lefénymásolni a feljegyzést, aminek több része nem felelt meg a valóságnak. (Melléklet 4. kép)

Sajnos, nem csak kiosztott kulccsal lehet lopni az öltözőben, a szekrények zárai nagyon gyengék, kinyithatóak akár egy vasdarabbal is. Egy kulcs a lenyomat ismétlődése miatt több szekrényt is nyithat. (Melléklet 5. kép)

Az öltözőszekrényben elhelyezett tárgyakért sem a cég, sem a közvetítő nem vállal felelősséget. Ezzel a kör bezárul, az otthonról elhozott értékek sem a szálláson, sem a gyárban nincsenek biztonságban. A munkavégzés alatt őrizetlenül hagyott tárgyakat bárki könnyen ellophatja, a felelősséget pedig senki sem vállalja, még a lopás bejelentése is kalandos vállalkozás. Sokan ezért úgy döntenek, nem készíttetnek feljegyzést, nem éri meg. Az öltöző nincs bekamerázva, a tettes megtalálása, felelősségre vonása pedig szinte esélytelen.

A lopásnak van egy teljesen másik fajtája is, ami mind módszereiben, mind „filozófiájában” eltér az öltözői lopástól. Míg az öltözőszekrény kipakolása általában kisstílusú, egyszeri, ad hoc jellegű cselekmény, a cég meglopásának külön módszertana alakult ki. Voltak, akik ebből gazdagodtak meg. Rendszeres az értékesebb alkatrészek, de akár a késztermékek kihordása is, különböző bejáratott trükkök segítségével. Aki ezt csinálja, mindig tervezetten, módszeresen és folyamatosan lop, egészen a lebukásig. Egyik alkalommal, amikor egész napos tréningen voltunk, a tréner mesélt nekünk ezekről a lopásokról. Elmondott néhány trükköt, amikkel már próbálkoztak, de lebuktak a tolvajok: „Van, aki a mappáját kivágta, és abba rejtette. Csak bemutatta a mappát, nem nézte meg jobban a biztonsági őr. Amikor ezer ember nyomul ki egyszerre, mire van itt idő? Van, akinek papírja volt róla, hogy fém van a lábában, és senki nem ellenőrizte. Ő úgy bukott le, hogy valaki beköpte, mert nem a belső kapunál, hanem a külső kapunál állították félre, ahol már nem ellenőriznek. Itt egyébként csak úgy lehet lebukni, ha valaki beköpi az embert.” A média ál-

tal felkapott kamion-eltérítésről is beszél. Egy csoport egy egész kamionnyi árut próbált ellopni, de a rendőrség elfogta őket: „Összeveszthettek, vagy elszerette az egyik a másik barátnőjét, biztos feldobta az egyik a másikat. A rendőrség azt mondja, lakossági bejelentés érkezett. Tényleg ennyire hülyének néznek minket? Mari néni kinéz az ablakon, látja, hogy beszélget egy csoport ember, és felhívja a rendőrséget, hogy ezek biztos mennek a gyárba lopni.” Többször is megjegyezte, hogy „ez még régen volt, most már ezek a módszerek úgysem működnek”, csak a régi biztonsági rendszer mellett lehetett megcsinálni. „Nagyon nagy anarchia volt itt” – meséli –, „sokan gazdagodtak itt meg nagyon gyorsan pár évvel ezelőtt.” Elítélően, de azért indítékukkal kapcsolatban megértően beszél a lebukott kollégáiról: „Gondoljatok bele, egy késztermék megér ötven, akár százezer forintot is. Ha sikerül kihozni tízet, és az ár feléért eladja, megvan egy féléves fizetése”. Az alacsony munkabér, a rövid távú szerződések miatt bizonytalan munkaviszony és a gyár által gyártott drága termékek nagyon ösztönzően hatnak a lopáson gondolkodókra. És sokan vannak, akik elgondolkoznak. Lopási trükkökről a dolgozóktól is hallani. „Azt hallottam egy ittenitől, hogy alufóliába csavarva hordják ki az alkatrészeket.” – mondta egyik munkatársam.

A lopási történetek folklorizálódnak, ugyanazokat az eseteket mindenki másképp mesél el. A már említett fémbetuítéses tolvaj esetét egy instruktor kicsit másképp adta elő: „A fazon úgy bukott le, hogy egy új őr ellenőrzött, aki őt is megnézte. Mutogatta a papírját, hogy neki betuítása van, de akkor is megmotozták, és tíz-tizenkét késztermék volt a lábára ragasztva”.

A lopások tehát folyamatos beszédtemát biztosítanak, legendák születnek és terjednek. Az ezekkel kapcsolatos véleményeket érdekes kettősség jellemzi. Mindenki alapvetően elítélően beszél a lopásokról, amit én reakciónak érzek egy vélt külső elvárásra. Senki nem mer esetleges tetszésének nyíltan hangot adni, nehogy úgy tűnjön, ő is lop vagy hajlik rá, hogy lopjon. Azonban létezik egy, a négy szemközti beszélgetésekben elő-elő bukkanó, látens szimpátia és szolidaritás a biztonsági rendszer eszén túljáró tolvaj betyár-romantikát idéző alakjával. Ez szigorúan csak a gyárral szemben elkövetett cselekményekre vonatkozik, a szálláson tevékenykedő és öltözői tolvajokat mindenki egységesen elítéli.

A szabadnapok

A szabadnapok tartalmas eltöltésére nagyon kevés lehetőség áll a dolgozók rendelkezésére. A kollégiumban, ahol elszállásoltak minket, minden szinten tv-szoba található, azon kívül egy pingpongasztal áll a szórakozni vágyók rendelkezésére a porta előtti „társalgó” részben. A pingpongasztal nem túl keresett, csak néha szoktak ketten-hárman lemenni és játszani. Az itt lakók szabadidejük legnagyobb részét szobájukban vagy a tv-szobák valamelyikében töltik. „Mit szoktál csinálni szabadnapon?” – kérdeztem egyik szobatársamat. „Meditálok, nézem a falat.” „Mit lehet itt csinálni szabadnapokon? Inni (nevet)” – mondta egy másik lakó. A munkásszállás unalmát a magány teszi még rosszabbá. Egyik alkalommal, mikor hazautaztam a háromnapos pihenőben, szobatársam egyedül maradt a szálláson (a másik két szobatársunk beosztása miatt pont dolgozott a három nap alatt). Mikor hazaértem, kérte, tegyük át magunkat a másik műszakba. „Miért?” – kérdeztem. „Már azon gondolkoztam, hogyan vágjam fel az ereimet. Te könnyen beszélsz, nem tudod, milyen három napig itt egyedül lenni!” – válaszolta dühösen.

A cég nem biztosít munkaidőn kívüli, folyamatos programot, időtöltési lehetőséget. A szabadnapok egyhangúak, eseménytelenek, sokan éppen ezért szívesen választják a túlórákat vagy a feketemunkát. Ezzel szemben a toborzó kisvideóban említik, hogy évente egyszer foci-bajnokságot tartanak, magas érdeklődés mellett. Ezen és a jótékonysági munkán kívül nem esik szó a gyáron kívüli időtöltésről a kisfilmben.

Feketemunka

A túlóra hiánya és az előleg körülményessége az első napokban-hetekben sokakat sodort nehéz helyzetbe. Azoknak, akiknek sikerült egy kisebb pénzmagot magukkal hozniuk, számítaniuk kellett a kölcsönkérők felbukkanására. Áron és Eszter említették, hogy az első előleg előtt kölcsönt kellett kérniük. A kezdeti nehézségek áthidalására azonban kínálkozott egy másik lehetőség. Ezt az egyik nap tudtam meg, amikor a műszak végén utaztam haza. Beszélgetni kezdtem egy kollégával, és szóba kerültek a kezdeti szűkös napok. „Figyelj, amit most mondok, ne híreszteld, de ennek köszönheti az egész szoba, hogy nem döglöttünk éhen” – mondta bizalmasan. „A ... (egy nemzetközi szállító cég) viz embereket 8 órában Fehérvárra, oda kerültem

be én is. Mindig jön egy fazon a szállásra, és kérdezi, ki akar egy kis túlórát. Késpénzben fizetnek, vagy diákként könyvelnek el minket, vagy papíron ott sem vagyunk. Puttonyos kocsival visznek. Máskor meg egy másik céghez visznek Pest mellé zöldséget válogatni. Ha ez nincs, nem tudom, mi lett volna.” A pihenőnapokon tehát folyamatos a feketemunka, aki bírja, még jobban is kereshet vele. „Egy nap vagy 5-6 ezret lehet keresni 8 óráért, az nem rossz, és műszak végén kifizetnek”. – mondta Krisztián, aki szintén „túlórázott” egyszer-kétszer.

Mivel a szabadidő tartalmas eltöltésére nagyon kevés a lehetőség, az alacsony bérek miatt sokaknak a gyakori hazautazás is nehézséget okoz (a cég fizeti ennek költségét, azonban csak a következő fizetéskor, így az utazási költséget meg kell előlegezni), a szabadnapok nagy része a munkásszálláson telik. Az itt uralkodó körülmények miatt (melléklet 6., 7. és 8. képek) az eltöltött idő nem jelent regenerálódást, inkább még nagyobb megpróbáltatást, mint a munka. Az anyagi motiváción kívül ezért is választják sokan a túlórát és a feketemunkát.

Az ügyintézés formális és informális csatornái

A gyárban dolgozókra több ügyintézési feladat hárul. Az egyik leggyakoribb „papírmunka” a szabadságkérés. Szabadságos papírt az instruktortól lehet kérni, aki – a pillanatnyi elfoglaltságától és kedvétől függően – előbb vagy utóbb megjelenik a nyomtatvánnyal. Ennek kitöltése után az instruktor leadja a kérvényt a földszinti irodában, ahol elbírálják. A szabadságkérés eredménye olyan tényezők függvénye, amikről a dolgozóknak fogalmuk sincs, ezért – egyéb lehetőség hiányában – spekulálnak. „Add be mindenképp, de úgyse kapod meg, mert arra a hétre már nem adnak senkinek!” – mondta az egyik velem dolgozó, idősebb operátor. „Már csak jövőre adnak ki szabit, hidd el.” Ezek a spekulációk már csak azért is alaptalanok, mert egyedül a termelésvezető tudja, aki előre beosztja a rendelkezésre álló munkaerőt, hány emberre lesz szükség. A cég filozófiája is arra enged következtetni, hogy nem jósolható meg, hány emberre lesz szükség akár a következő héten, hiszen ez a beérkező megrendelések függvénye (az oktatás során elhangzott, hogy a gyár nem tart fenn raktárakat, hanem csak az aktuális megrendeléseket teljesíti, így a termelés mindig a pillanatnyi piaci igényekhez igazodik).

A szabadság „kijárására” létezik egy másik lehetőség is. A hivatalos nyomtatványt legalább tíz nap-

pal az igényelt szabadság megkezdése előtt le kell adni, azonban a termelésvezető fenntartja magának a jogot, hogy akár másnapra is kiadjon szabadságot. Valamelyik nap, mikor a már leadott szabadságkérő nyomtatvány eredménye után érdeklődtem, bementem kérdezősködni a földszinti irodába. A termelésvezető rám ripakodott: „Hát ilyenkor kell szólnod, műszak végén, hogy holnap mennél szabadságra? Ha műszak elején szólsz, talán lehetett volna valamit kezdeni...”. Jeleztem, hogy már több, mint tíz napja leadtam a kérvényem (mint kiderült, ez nem jutott el hozzá), csak ezután táppénzen voltam és most tértem vissza az üzembe. „Ja, táppénzen voltál, és most meg kéne szabadság? Hát így nem működik a dolog, csak ha te is úgy állsz hozzá...”

Nem is az imént említett szabadság elintézése, inkább a fizetési előleg hat legösztonzóbban, hiszen a többség gyakran pénzzavarban van, főleg hó végén. Az előleg elintézése hivatalos úton nagyon hosszú, több mint egy hét. „Mire megkapom az előleget, éhen is döglök, akkor már küldhetik” – mondta egyszer Peti. „Ahol régebben dolgoztam, csak kérni kellett, elmondani, hogy miért kell, és már a műszak végén jöttek, és zsebből fizettek. Itt meg 8-10 napot kell várni az előlegre”. – panaszkodott János egy közös cigarettázás alkalmával, a hónap vége felé.

Akik jó viszonyban vannak vele és „úgy állnak hozzá”, azoknak a termelésvezető elintézi a dolgokat: kaphatnak a hivatalos, tíz napos kérvényezési időn belül is szabadságot, akár már másnapra is. Sokan úgy gondolják, nagyobb eséllyel kérhetnek fizetési előleget, esetleg jobb szállást stb. Ez ösztönzi a dolgozókat, hogy jó viszonyban legyenek a termelésvezetővel, tehát ne legyen rájuk panasz a termelésben.

Kiderült, hogy az instruktor, akitől munka közben kértem a szabadság-igénylő nyomtatványt, elmulasztotta leadni, ezért nem jutott el a termelésvezetőhöz. Sajnos, ilyen eset nem csak velem fordult elő. Ahogy az egész termelésben, az irodában is elég nagy az összevisszaság. Szabadságigénylés esetén egy ilyen nyomtatvány elvesztése nem jár anyagi kiséssel a dolgozó számára. Egy utazási számla vagy táppénzes papír elkeveredése esetén más a helyzet. A kapcsolattartó cég megtéríti a dolgozók utazási költségének 86%-át, amit az utazási számlák leadásával kell igazolni. Ezt a fizetéssel együtt utalják. Ha egy ilyen számla elkeveredik, a számla értékének 86%-át nem fizetik ki hó végén, ez a dolgozó kára. Igaz, az instruktornak bizonylatot kell adnia az átvett számla értékéről, azonban ez sokszor nem

történik meg. „Leadtam a számlám, de semmilyen papírt nem adtak róla, most meg nem tudom igazolni, hogy leadtam!” – panaszkodik szobatársam, aki novemberben adott le számlákat, de még január elején sem fizették ki a költségeit.

A számlák, táppénzes papírok, szabadságigénylő nyomtatványok leadásánál tapasztalható összevisszaság jelentős stresszt okoz a dolgozóknak. Olyan stresszforrás ez, amely a termelés sajátosságaiból adódó teljesítménykényszerre rakódik, és teszi elviselhetetlenebbé a munkát.

Környezetvédelem

Az oktatás négy napja során, amely az üzemi termelés előtt zajlott, sokat hallottunk a környezetvédelemről. Az első napon a munkavédelem, tűzvédelem mellett arról is beszélt az előadó, milyen intézkedésekkel próbálja a cég a lehető legkevésbé terhelni a környezetet. Az általános bemutató mellett megtanultuk azt is, milyen hulladékot milyen tárolóba kell helyezni, hogyan zajlik a szelektív hulladékgyűjtés. Emellett több olyan alapvetet is elmondott az előadó, amely betartásával minél kevesebb hulladékot állíthatunk elő, takarékoskodhatunk az energiával. Ezeket a gyakorlati ismereteket a vizsga során is számon kérték. Több kérdés is vonatkozott arra, hogy a különböző típusú hulladékokat milyen tárolóban kell elhelyezni, hogyan célszerű takarékoskodni az anyagokkal és az energiával.

A cég vélhetően azért fordít ilyen nagy figyelmet a környezettudatosságra (a fennem hangoztatott környezetvédelmi érvek mellett), mert a környezettudatosság és a gazdaságosság, amely már komoly anyagi szempont, sok kérdésben egybeesik. Azon kívül, hogy „unokáinknak adtuk kölcsön a földet” (ez a környezetvédelmi előadáson hangzott el), az energia- és anyagtakarékosság anyagi szempontból is fontos. A cég sokat spórolhat ezek betartásával, ugyanis kevesebb vizet, áramot, kartont, papír törlőkötőt stb. használnak a dolgozók. Bár az oktatáson többször kifejtették a környezetvédelem általános, fennkölt érveit, ez a takarékosági szempont sokkal súlyosabbnak tűnik, és inkább ennek köszönhető a környezettudatosság számonkérése a dolgozókon. A vizsga során sokkal több volt a termelési takarékosággal kapcsolatos, mint az általános környezetvédelmi kérdés. Emellett azok a vizsgakérdések, amelyek a takarékosággal kapcsolatosak és a termeléssel függenek össze, sokkal nehezebbek, mint az inkább „szájbarágós” környezetvédelmi kérdések.

Az üzem belüli transzparenséken, hirdetőnyelven is hangoztatják a környezettudatosságot. A főbb témák az anyag- és energiatakarékosság. A mosdóban több helyen ki van írva: „annyi kéztöröltőt használj, amennyire szükséged van!”. Ugyanez az üzenet olvasható az étkezdében, a szalvétatárolón is.

A vizsgált multinacionális cég tehát mind az oktatás során, mind a termelésben nagy figyelmet szentel a környezetvédelmi elvek betartására. Az elvek közül inkább azokat domborítja ki a cég, amelyek betartása energia- és anyagtakarékosságot jelent, így a cég számára kevesebb kiadást jelent.

VI. Összegzés

A vizsgált multinacionális cég felvételi eljárása nem nevezhető valóságosan szelektálónak, inkább a felvétel toborzás-jellege domborodik ki. Azoknak az ígéreteknek egy része, melyek kecsegtetővé teszik a munkahelyet, később valótlannak vagy eltúlzottnak bizonyult. Ezek ellentmondanak a tanulmány első előfeltevésének, mely szerint: „A multinacionális cég a térségen belül magasnak számító bérszínvonalat kínál, ami vonzóvá teszi a munkavállalók számára. Ebből következik, hogy a cég dolgozói erősen szelektáltak, átlagosnál magasabb a munkavállalói színvonal.” Az előzetes feltételezésem nem igazolható. Ennek ellenkezője derült ki, vagyis az, hogy a gyárban dolgozó munkaerő gyengén szelektált, főleg a társadalom alsó rétegeiből verbuválódott. A dolgozók nem szabad választásukból jöttek ide, inkább rossz anyagi helyzetük miatt, más munka híján, kényszerből.

A második előfeltevés a gyári lopásokkal volt kapcsolatban. Azt feltételeztem, hogy az erősen szelektált és nyugat-európai hozzáállással rendelkező munkavállalók körében elenyésző a gyári lopások száma: már eltűntek a szocialista ipar legendás „gyári szarkái”, akik mellékjövedelemként különböző kisebb alkatrészeket, munkaeszközöket loptak ki a gyárból és értékesítettek. Ez a feltételezés sem bizonyult helytállóknak, ugyanis a vizsgált cégnél előfordulnak az úgynevezett „gyári szarkák”, és tevékenységüket látens szimpátia övezi. Ennek oka feltételezhetően a térségben alacsonynak számító jövedelem és (a drága, könnyen pénzzé tehető alkatrészek miatt) a lopással elérhető nagy bevétel lehetősége.

A harmadik előfeltevés szerint a belső hierarchia és előléptetési rendszer a teljesítményre és személyes képességekre épül, a szelekció objektíven és formálisan működik. Ez a hipotézis sem állta meg

a helyét, ugyanis kiderült, hogy a jellemző formális hivatali utak mellett kiépülnek a személyes kapcsolatrendszeren, a középvezetők egyéni döntésén múló informális utak is. Ez leginkább a szabadság és a fizetési előleg kérvényezésénél figyelhető meg. Az informális utak lehetősége arra sarkallja a dolgozókat, hogy igyekezzenek a középvezetőkkel jó személyes viszonyt kialakítani.

A negyedik feltevés szerint a munkások körében jellemző a magas szintű csoportkultúra, és a cég odafigyel a dolgozók mentálhigiénés állapotára, a dolgozói csoportok összekovácsolására, a team-építésre. Ennek következtében a csoportokat összeszokottság és magas színvonalú, befogadó csoportkultúra jellemzi. Kutatásom keretében több, formális és informális keretek között működő munkáscsoportot vizsgáltam. A gyárban lévő társas formációk jellemzően nem stabilak, kommunikációjuk felületes, kohéziójuk nem pozitív közös élményeken, hanem erős ellenségképen alapul, ami a szlovákiai magyarokkal szembeni előítéletben és bünbakképzésben nyilvánul meg. A csoportképzés spontán történik, abba a cég semmilyen eszközzel (pl. csoportépítés, rendszeres szabadidős programok) nem szól bele. A gyenge csoportkohézió oka a magas fluktuáció (sokan hagyják el a céget, és helyettük sok új érkezik), emellett a folyamatosan változó munkabeosztás. Ezek alapján a negyedik hipotézist nem találtam helytállóknak.

Az ötödik hipotézisben feltételeztem, hogy a fekete foglalkoztatás nem jelenik meg sem a dolgozók, sem a cég életében. A cég minden dolgozója és bedolgozó alvállalkozói is törvényesen dolgoznak. A feketemunka, az előzetes feltevésével ellentétben, ha nem is a vizsgált cég, de egy másik, szintén multinacionális cég hazai leányvállalata révén beszívárog a dolgozók mindennapjaiba. Az éppen szabadidejüket töltő alkalmazottakhoz szervezők kopognak be, felajánlva egy „kis extra” pénzkereseti lehetőséget. Szervezett járatok, puttynos kocsik viszik a szabadnaposokat különböző nyugat-magyarországi üzemekbe, hogy ott vagy diákmunkásként adminisztrálva, vagy teljesen titokban dolgozzanak, készpénz ellenében. Így a hipotézist elvetettem.

Az utolsó hipotézisem a cég környezettudatosságára vonatkozik. Feltételeztem, hogy a cég nagy figyelmet fordít a környezetvédelemre, szelektív hulladékgyűjtésre és annak újrahasznosítására. A feltételezésem beigazolódott, ugyanis a gyáron belül nagyon sokszor tapasztaltam a környezettudatosság megjelenését (pl. oktatás, szelektív hulladékgyűjtők, transzparens a termelési területen).

Summary

Paid By The Hour. A worker at a global company

The article is about the private life of a global corporation. It introduces the formal and non-formal hierarchy of the company, the formal and informal ways of promotions and office routine. During the study I used the method of partial observation. I spent nearly two months in the observed company as a semiskilled worker (operator), and made notices about the workers' living conditions, problems and desires, working and living routines. I observed how they spend their freetime, how they try to make living. The first part of the article tries to introduce the social, economical and political pros and cons about multinational companies. The second part describes what the observed company communicates about itself, what are the main topics the company tries to emphasize.

The third part illustrates the results of the partial observation. I compare the first and second part's statements to the real working and living routine of the company's workers.

We can say this article is a kind of sociography, made with the demand of very exact methodology. I tried to observe the private life of a global company, with an eye of a sociologist.

VII. Felhasznált irodalom

- Antalóczy Katalin – Sass Magdolna (2000): Működőtöke-áramlások, befektetői motivációk és befektetőösztönzés a világgazdaságban és Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., 2000. május (473–496. o.)
- Ellwood, Wayne (2003): *A globalizáció*. HVG Kv., Budapest.
- Haraszi Miklós (1989): *Darabbér*. Budapest: Téka Könyvkiadók.
- H. Sas Judit (2002): A "C" villa története. *Szociológiai Szemle* 2002/3. 43–65.
- Illyés Sándor – Mérei Ferenc (szerk.) (1975): *Csoportdinamika*. Válogatás Kurt Lewin műveiből. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kolominszkij, Jakov L.(1967): A szociometriai helyzetet (pozíciót) befolyásoló tényezők. In: Pataki Ferenc (szerk.) (1967): *Csoportlélektan*. Budapest: Gondolat Kiadó. 391-430.

- Mérei Ferenc (1971): *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Moreno, J. L. (szerk.) (1960): *The Sociometry Reader*. Glencoe: Free Press.
- Petrusek, Miloslav (1972): *Szociometria*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Solt Otília (1998): Interjúzni muszáj. In: Solt Otília: *Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások I.* Beszélő, Budapest. (29-48. o.)
- Szalai Erzsébet (2001): *Gazdasági elit és társadalom a magyarországi újkapitalizmusban*. Aula Kiadó, Budapest.
- Szalai Erzsébet (2008): *A multinacionális vállalatok, valamint társadalmi, gazdasági és politikai kisugárzásuk Magyarországon*. http://www.otka.hu/index.php?akt_menu=3713 (utolsó megtekintés 2010. 11. 01.)
- Tárki kutatás, 2009. Június. <http://www.tarki.hu/hu/news/2010/kitekint/20100114.html> (utolsó megtekintés: 2011. 05. 04.)

Melléklet

1. kép: Novemberi bérlap (pirossal jelölve a bruttó és nettó havi fizetés)

Érték	Bérlap	Összes MJF	Éves bruttó
Bérlista			
Munkabérlap kezdés 2010.11.09			
2010.11.22 - 2010.11.28: Belegyazottság 2,00 munkanap			
2010.11.24 - 2010.11.28: Táppezés 3,00 munkanap			
Egyenlőtlen munkaidő: 3,00 nap			
028	Havi munkaadói rész	22,00 nap	
098	Órabér	475	
120	Létszám	154,00 óra	49.400
220	Délutáni pótlás: 10,00 %	475,00	2.140
226	Délutáni pótlás: 20%	34,00 óra	2.280
232	Éjszakai pótlás: 50,00 %	34,00 óra	5.700
445	Költségvetés AM		3.570
560	Bérgyapottság	3,00 nap	6.384
650	Táppezés	3,00 nap	3.675
BKG	Havi összeg		77.149
TSD	Szja-éveg	18.516	87.095
TSD	Szja-éveg	68.579	14.806
TSD	Adóelőlevél	14.806	2.396
KCM	Eg.h. járulék (nem-bérelt) MV 4,00 %		1.298
KKO	Eg.h. járulék (bérelt) MV 2,00 %		974
MPV	Munkaadói hozzájárulás MV 1,50 %	64.904	64.904
RVC	Munkaadói sz.j-éveg		6.165
RVN	Nyugdíj járulék (munkaadói) 9,50 %		6.115
GSN	Havi összeg		22.205
709	Hozzájárulás		-6.141
949	Szociális hozzájárulás		-1
BDF	Felhalmozás		-1
AZB	Havi összeg		77.189
RVL	Társadalombiztosítási járulék alapja	64.904	64.904
RVA	Nyug.jár. - munkaadói rész	15.577	15.577
KKE	Eg.h. járulék (bérelt) MA	325	974
KKJ	Eg.h. járulék (nem-bérelt) MA	649	4.920
MPI	Munkaadói hozzájárulás MA	4.920	4.920
741	Szociális hozzájárulás	4.920	4.920
748	Közfelnevelés utáni iskolai díjazás	1.230	1.230
TCI	Társadalombiztosítási hozzájárulás: elő 25%		

2. kép: Heti menü

	HÉTFŐ	KEDDŐ	SZERDA	CSÜTTÖRKE	PÉNTEK	SZOMBAT	VASÁRNAP
ÉTELRENDEZÉS	Órák helyett, tejszínes	Sajtos pártos, margarinos, zsemle, tea	Leveses tésota, káposzta	Aszínos pártos, margarinos, zsemle, tea	Fahéjas csiga, kávé	Lángos, kolbász, margarinos, zsemle, tea	Majonésos burgonya, sonka, kenyér, tea
ÉTELRENDEZÉS	Órák helyett, margarinos, zsemle, tea	Áfonyás rákos, tej	Szafalé, mustár, zsemle, tea	Túrós pártos, kávé	Vasal, mustár, zsemle, tea	Burgonyás pogácsa, tej	Sajtos nőt, tej
Hétfő	Órák helyett, tejszínes	Sajtos pártos, margarinos, zsemle, tea	Leveses tésota, káposzta	Aszínos pártos, margarinos, zsemle, tea	Fahéjas csiga, kávé	Lángos, kolbász, margarinos, zsemle, tea	Majonésos burgonya, sonka, kenyér, tea
Hétfő	Órák helyett, margarinos, zsemle, tea	Áfonyás rákos, tej	Szafalé, mustár, zsemle, tea	Túrós pártos, kávé	Vasal, mustár, zsemle, tea	Burgonyás pogácsa, tej	Sajtos nőt, tej
Főétel	Sárgarépa leves	Spárgakrém leves	Magyaros gombóc leves	Jóhagyi leves	Karalé leves	Pöré leves	Csontvelő csigafőzelék
	Pepriske krumpli káposztával	Vadon marhahús, kócska	Manóval csirkemel, burgonyával	Kelttojásos főzelék, sertésfű	Pepriske sertésfűtészta	Giliszett hápopácsa, burgonya, vitamín saláta	Csikemell dísz bundában, káposztás rizs
	Pálykafőzelék spagetti	Sertésfűtészta	Sertés szelet Geléttel mártva, rizs	Dacsonos rakott spagetti, sajt	Édes-savanyú pálykafőzelék, rizs	Temesvári sertésfűtészta	Sertésfűtészta, jasszony mártás, burgonya
	Túrós gombóc, tejföl, porcukor	Hawaii sajtvasaragó, rizs	Csikemell csirkemel, kócska burgonyával	Aranygaluska, vanília ízesítéssel	Majonésos marhahús, burgonya	Töltött csirkemell, burgonya	Csikemell sajtos főzelék, mártással, burgonya
	Rántott csikemell, rizs, tartár	Zöldpaprika rakott tészta	Indiai csirkemell, kócska tészta	Sajtos tejfőzött tészta	Narancsos parittányé		
Vasárnap	Sárgarépa leves	Spárgakrém leves	Magyaros gombóc leves	Jóhagyi leves	Karalé leves	Pöré leves	Csontvelő csigafőzelék
	Pepriske krumpli káposztával	Vadon marhahús, kócska	Manóval csirkemel, burgonyával	Kelttojásos főzelék, sertésfű	Pepriske sertésfűtészta	Giliszett hápopácsa, burgonya, vitamín saláta	Csikemell dísz bundában, káposztás rizs
	Pálykafőzelék spagetti	Sertésfűtészta	Sertés szelet Geléttel mártva, rizs	Dacsonos rakott spagetti, sajt	Édes-savanyú pálykafőzelék, rizs	Temesvári sertésfűtészta	Sertésfűtészta, jasszony mártás, burgonya
	Túrós gombóc, tejföl, porcukor	Hawaii sajtvasaragó, rizs	Csikemell csirkemel, kócska burgonyával	Aranygaluska, vanília ízesítéssel	Majonésos marhahús, burgonya	Töltött csirkemell, burgonya	Csikemell sajtos főzelék, mártással, burgonya

3. kép: A karácsonyi ajándék, egy rúd bejgli

4. kép: Biztonsági Feljegyzés

FELJEGYZÉS

1. Őrzési hely: [redacted]
 Az esemény helye: 2010. 12. 19. este
 2. Az esemény időpontja: 2010. 12. 19.

3. Az esemény, helyszín, körülmények leírása: Varga Szabolcs Tűzoltó Alapítvány 2010. 12. 19. este 18:00 körül a buszban. A buszban volt egy tűzoltó és egy tűzoltóvezető. A buszban volt egy tűzoltó és egy tűzoltóvezető. A buszban volt egy tűzoltó és egy tűzoltóvezető.

(A hátoldalon folytatható!)

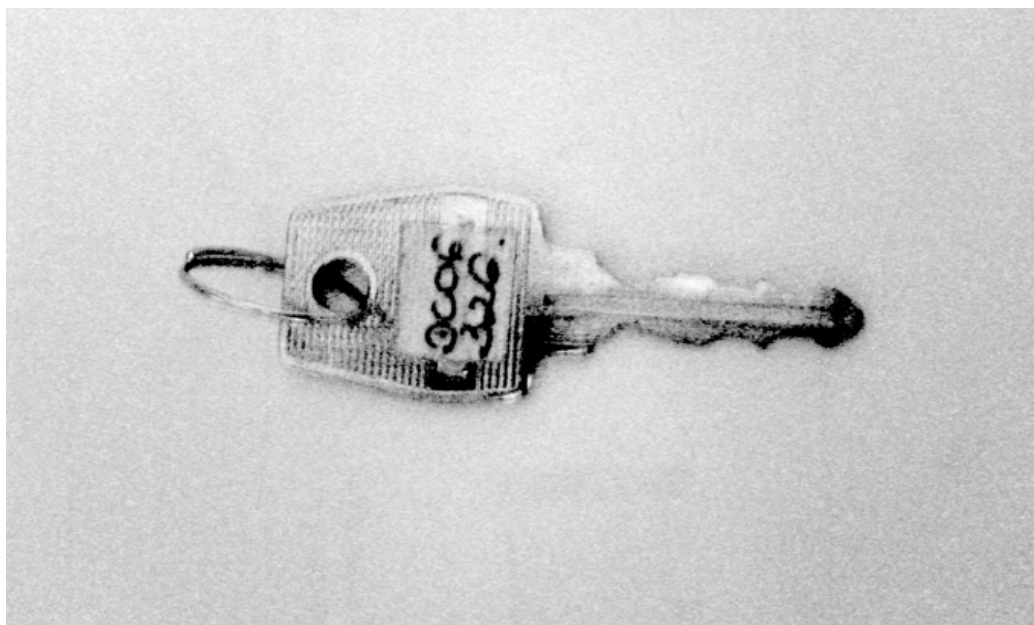
4. Az eseménnyel jelezhető vagy enő intézkedése:
 - Feljegyzés készítése
 - Várakozás a buszban
 - HC-10 9320-21-10-10-10

5. A Biztonsági Szolgálat Helyi vezetőjének intézkedése:
 A Megbízót a szükséges mértékben tájékoztattam.

6. A MEGBÍZÓ intézkedése az eseménnyel kapcsolatban:
 Láttam tulajdonosul vettem.

Az esemény, helyszín, körülmények leírása:
 a csapattal a buszban 2010. 12. 19. este 18:00 körül
 volt bejgli hogy jelleme a Biztonsági Szolgálatnak
 Elmondása szerint csak kulcsot lehetett kinyitni a
 szekrényt a szekrényben kevesen voltak a buszban
 hanem az nem is tudtam.

5. kép: Öltözőkulcs

6. Képek a munkásszállásról – a szoba

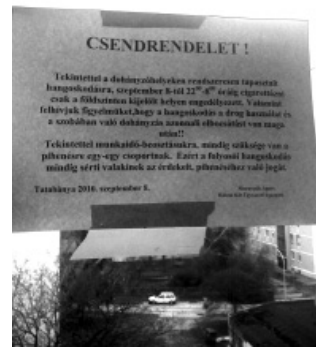

7. Képek a munkásszállásról – a közös WC és zuhanyzó

8. Képek a munkásszállásról – a közös dohányzó

Fónai Eszter

DEZINTEGRÁLT MAGYAR, INTEGRÁLT SPANYOL TÁRSADALOM?

Egy adott társadalom integráltsági/dezintegráltsági fokát meghatározhatja a munkaerő-piac, az iskolarendszer, a települési és térségi egyenlőtlenségek, a társadalmi kontaktusok, az etnikai kizárás, a szegregáció, a diszkrimináció, a jövedelmi egyenlőtlenségek, a várható élettartam. Ezek vizsgálatával megpróbálunk rámutatni arra, hogy valóban integrált-e a spanyol társadalom és dezintegrált-e a magyar. Miben hasonlít és miben tér el a két ország. Hogyan reagál, hogyan dolgozza fel a társadalmat érintő krízishelyzeteket. Mindezt a társadalom egy konkrét szegmensére, a fiatalokra vonatkoztatva. A vizsgálat során összevetjük az első fejezetekben ismertetett témákat aszerint, hogy hogyan hatnak a társadalomra.

A két ország közti hasonlóságok és különbségek

A politikai átmenet összehasonlítása

A két ország hasonlóságainak vizsgálata során elsőként a történelmi múltat vesszük górcső alá. Mindkét országban békés, megegyezéssel átmenet ment végbe. A gazdasági, politikai átalakulás nem katonai erő felhasználásával indult illetve zajlott le. A tekintélyuralmi rendszerek jelentős változáson mentek keresztül. Mind a Franco-, mind a Kádár-rendszer a kezdetekben diktatórikus jellegű volt, majd a későbbiekben a demokratizálódás felé indult. Mindkét átalakulási folyamatot gazdasági válság kísérte. Megjelentek a nemzeti – regionális konfliktusok. Magyarországon a környező országokkal való viszonyból fakadt, míg Spanyolországban a központi állam és a kis nemzetek közötti ellentétek jelentek meg újra (baszk, katalán). Viták robbantak ki az Európai Közösség és a NATO csatlakozásról, melyek később csillapodtak. Az átalakulás során kialakult az új politikai irányt képviselő mérsékelt, versengő többpártrendszer (Kalocsai, 2001).

Az országok közötti különbségek a következők. Magyarországon valós rendszerváltás ment végbe, hiszen a gazdaság alapjai is megváltoztak. Ezzel ellentétben, Spanyolországban a diktatúra a gazdaságot szabadon hagyta működni, megmaradt a magántulajdon. Spanyolországban más volt a re-

cesszió közvetlen előzménye, erőteljes fellendülés után következett, míg Magyarországon folyamatos, lassú hanyatlás ment végbe, melynek a rendszerváltás volt a tetőpontja. Különbözőek az átalakulások nemzetközi hátterei, a két változás folyamata között 15 év a különbség. A spanyol átmenet a régi rendszer felső vezetésének állandó felügyelete mellett zajlott, míg Magyarországon a régi vezetést felváltotta egy új kormány. A politikai és az alkotmányozási folyamat során fontos szerep jutott a királyság intézményrendszerének Spanyolországban (Kalocsai, 2001). Az átalakulás során a király sokat segített a gördülékeny váltás megvalósításában. A változások teljesen más feltételrendszer és körülmények mellett zajlottak le. Így az összehasonlítás során ezt figyelembe kell venni.

A népesség alakulása

Magyarországban megfigyelhető, hogy a kilencvenes évektől kezdődően egy fokozatos népességcsökkenés figyelhető meg, ezzel szemben Spanyolországban ellentétes folyamatok játszódnak le. Itt a népesség stagnálása figyelhető meg, köszönhetően többek között a magas dél-amerikai bevándorlásnak (internetes forrás-1). Az egész Európát érintő elöregedés mindkét országot ugyanúgy sújtja. A elöregedésnek számos szociális, társadalmi és gazdasági hatása van. A problémák enyhítése érdekében minél tovább kell bent tartani a munkaerőpiacon az idősebb korosztály tagjait. Ennek érdekében a nyugdíjkorhatárt emelték meg, valamint az idősebb korosztályt is igyekeznek bevonni a tovább- és szakképzésekbe.

Foglalkoztatottság

A két ország foglalkoztatottsági szerkezete hasonló. Nagyságrendi eltérés nem tapasztalható, csak néhány százalékpontos eltérés figyelhető meg a mezőgazdasági és a szolgáltatási szektor terhére (KSH, 2001). Megállapítható, hogy az ágazati szektorok megoszlása hasonló, egy kis mértékben a mezőgazdaság és a szolgáltatási szektor felé mozdult el Spanyolországban. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy nagy földterülettel rendelkeznek, amely mező-

gazdasági művelésre alkalmas, másrésztől – akár csak Magyarországon – az ipar jelentősen csökkent az utóbbi időben, és helyét fokozatosan a tercier szektor vette át. A tercier szektor szerepe elsősorban Spanyolországban mutat kiemelkedő értékeket, hazánkban az elmúlt időszakokban figyelhető meg a szolgáltatási szektor előtérbe helyeződése.

Az ifjúság munkaerő-piaci helyzete

Európában az utóbbi években a fiatalok mindössze feleakkora eséllyel szereznek munkahelyet, mint a felnőttek. A fiatalok munkanélkülisége az európai átlag kétszeresét teszi ki Spanyolországban – a 25 év alattiak esetében 17,9 százalék, a 25 év felettieké 7,7 százalék. A fiatalok esetében különösen nagy az elszegényedés veszélye – a 16–24 éves korosztálynál 19 százalék, a 25–64 éveseknél 12 százalék. Egy Európai Ifjúsági Paktum létrehozását javasolta Németország, Franciaország, Svédország és Spanyolország, amelynek keretében kiemelt területként javasolják kezelni a fiatalok sérülékenységét, a generációs különbségeket, a fiatalok oktatásban és szakképzésben történő felkészítését, valamint a fiatalokat érintő szakpolitikák szorosabb összehangolását. A javaslatot az Európai Tanács elfogadta – összhangban a Bizottság 2005–2009 közötti időszakra szóló stratégiai célkitűzéseivel –, és a foglalkoztatás, integráció és társadalmi előrejutás; az oktatás, képzés és mobilitás; a családi élet és a hivatás összeegyeztetése területet felölelő intézkedéscsomagot épített be a lisszaboni stratégiába (Varga, 2006).

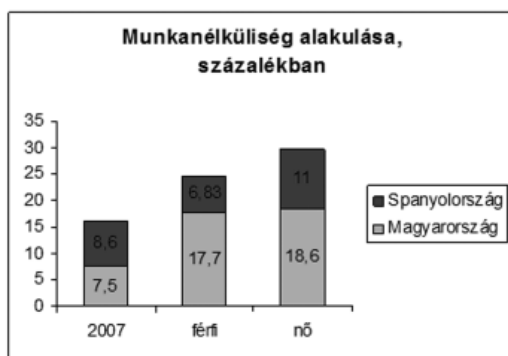
1993-ban a spanyol munkanélküliségi ráta 23,9% volt, és 1994-re 24,3%-ra nőtt, ami több mint kétszerese az európai átlagnak (10,6%). A nők és a fiatalok körében volt a legmagasabb a munkanélküliség, 1993-ban a fiatalok 41,3%-ának nem volt munkája. A tartós munkanélküliség szintén igen súlyos probléma Spanyolországban, a munkanélküliek 49,8%-a volt tartósan munka nélkül 1993-ban (Köpeczi, 2000). A probléma súlyosbodása azzal magyarázható, hogy az oktatási rendszer nem alkalmazkodott a munkaerőpiac igényeihez és továbbra is alacsony maradt a jól képzett munkaerő aránya. Az oktatási és képzési rendszer hiányosságával magyarázható, hogy 1993-ban a 25 évnél idősebb spanyolok 63,7%-a csak a kötelezően előírt iskolákat végezte el. 1992-ben a spanyol kormány erőfeszítéseket tett a problémák megoldására, létrehozta az ún. Konvergencia Tervet, melynek célja a munkahelyteremtés és a munkanélküliség csökken-

tése volt. Az Európai Unió jogrendje értelmében az eurót még be nem vezetett országok minden évben konvergencia-programot nyújtanak be a Tanács és a Bizottság részére. Ez tartalmazza – és elfogadásával mintegy jogilag megköti – a tagállam olyan irányú és tartalmú gazdaság- és költségvetés-politikáját, amely előrevisz az euró rendszerhez való csatlakozás felé. 1994-től indult változás a spanyol munkaerő-piacon, azóta pozitív trendek mutatkoznak. 1999-ben az általános aktivitási ráta 0,9%-al, a foglalkoztatási ráta 2,5%-al, a fiatalok körében 3,3 %-al, a felnőttek körében 2,1%-al nőtt (López-Viscarret–Rodríguez, 2002). 1997 és 1999 között a tartós munkanélküliség jelentősen csökkent, mintegy 29,3%-al. Számos probléma mutatkozik még az eredmények ellenére. Az Európai Unió többi tagállamához képest Spanyolországban még mindig alacsony az aktivitási ráta, nagy különbségek mutatkoznak a nők és a férfiak, valamint az egyes tartományok foglalkoztatási arányaiban (A nők munkanélküliségi rátája 1999-ben 23,1% volt, míg a férfiaké a fele, 11,2%) (internetes forrás-2).

Az elmúlt időszakban a 15–29 éves korosztály aktivitási rátája jelentősen csökkent, aminek kizáró oka a közép- és felsőfokú oktatásban, nappali tagozaton tanuló fiatalok arányának növekedése. Az utóbbi években a fiatalok iskolázottsági szintje emelkedett, azonban ennek ellenére a fiatalok munkanélkülisége is nőtt, mert egyrészt a gazdaság egyre inkább munkaerő-megtakarító jellegűvé válik, másrészt a munkaadók humán erőforrás igénye és a fiatalok szaktudása, tapasztalata között jelentős különbség látható, ami elhelyezkedési esélyeiket kedvezőtlenül befolyásolja. Az ifjúság (15–24 évesek) munkanélküliségi rátája 2005-ben 19,4%-ra nőtt, szemben az előző évi 16,3 %-kal, vagyis a munkanélküliek közül minden ötödik a 15–24 évesek közül kerül ki. Ebben nem kis szerepet játszik az, hogy az e korcsoportból a munkaerőpiacon jelenlévők jelentős hányada csak alapfokú végzettséggel rendelkezik, ami párosulva a gyakorlat hiányával, eleve meghatározza (szinte kilátástalan) helyzetüket. A csak alapfokú végzettséggel rendelkezők munkanélküliségi rátája szintén e korosztálynál 31,1% (ami több mint kétszerese az ugyanilyen végzettségű teljes sokaságára jellemző 14,3%-nak), ezen belül a 15–19 éveseké 45,7%, a 20–24 éveseké pedig 26,2%-os volt. Látható, hogy a legveszélyeztetettebb helyzetben a középiskolás korú fiatalok vannak.

Munkanélküliség

Az OECD által alkalmazott fogalom lényege, hogy az tekinthető munkanélkülinek, aki munkaképes korú, és munkaképes, viszont munkaszerződésének lejártával, vagy időleges felfüggesztésével munka nélkül maradt, továbbá az, aki első munkahelyét keresi. Mindegyik kategóriánál fontos elem, kritérium a munka keresése. Tehát a munkanélkülinek a munkanélküliség tényét be kell jelentenie a munkaközvetítőnél. Emellett folyamatosan jelentkeznie kell a munkaközvetítő irodában, ezzel igazolva, hogy a munkára váró tényleg keresi a munkaalkalmat. Amennyiben a munkanélküli, ezeknek a kötelezettségeknek nem tesz eleget, elveszíti a segélyre való jogosultságát. A foglalkoztatás, mint önálló kérdéskör a kilencvenes évektől van az Európai Unió politikai témái között. A növekvő munkanélküliségre két válasz született. 1991-ben a Maastricht-i szerződés, mely szerint a gazdasági és pénzügyi unió létrejöttével a gazdasági megőrződések hatékonyabban kezelhetők, majd 1997-ben az Amszterdami szerződés, mely a munkaerő-piac strukturális átalakításának hiányosságaira kereste a választ. A liszaboni stratégia célul tűzte ki a teljes foglalkoztatottságot. Ennek érdekében a nők számára 60%-os, összességében pedig 70%-os foglalkoztatottsági rátát írt elő 2010-re. A 2001-es foglalkoztatási irányvonalakban meghatározták az életen át tartó tanulást, a szakképzettséget és a mobilitást, mint elsőszámú prioritásokat. A két stratégia hatására a kilencvenes évek közepére mindkét országban fordulóponthoz érkezett be. A növekvő munkanélküliség tendenciát váltott és csökkenő ütemet vett fel (Kalocsai, 2001). Annak ellenére, hogy Spanyolországban csökken a munkanélküliség, az EU átlaghoz képest (7,9%) még mindig elég magas (8,5%). A magyarországi mutatók az Európai Unió átlagához közelítenek (7,5%) (internetes forrás-3).

Forrás: KSH, INE. 2007

Foglalkoztatáspolitikai

A különböző adatok azt mutatják, hogy az aktív munkaerő-piaci stratégiák igen eredményesek lehetnek a juttatásból élők munkavállalásának ösztönzésében, így például a különféle csoportokat célzó képzési programok. A képzettség növelése alapvető szerepet játszik az alulreprezentált csoportok foglalkoztatási kilátásainak javításában, akik egyébként jóval kevesebb képzési lehetőséghez férnek hozzá, mint a már eleve magasan kvalifikált, vagy jó állásokat betöltő munkavállalók (internetes forrás-4). A továbbképzéshez való egyenlőtlen hozzáférés szinte mindenütt tetten érhető: a legkedvezőtlenebb helyzetben a nők, az időskorúak, az alacsonyan kvalifikált munkavállalók, a bevándorlók és a kisvállalatok alkalmazottai vannak. A képzettség javítása és az alulreprezentált csoportok munkaerő-piaci integrálása, elengedhetetlen lépések az európai munkaerőpiacok teljesítményének növeléséhez. Az ifjúság számára igen sokféle támogatási programot kínálnak az EU tagországain belül. A sokféleség első oka, hogy eltérő korhatárokat vonnak meg az egyes országok a támogatási programok kapcsán, s a programok alkalmazkodnak az életkori sajátosságokhoz. A sokféleséget magyarázza továbbá az is, hogy a fiatalok más célcsoportok kapcsán is bekerülhetnek a programokba: pl. nők, tartós munkanélküliek, kirekesztődők számára szervezett programok is érinthetnek fiatalokat. A fiatalok számára a legtöbb országban csak az aktív programok elérhetőek, passzív ellátásokba csak a legkritikább esetben kerülhetnek. Az aktív programok célja ketts: egyfelől kivétel nélkül igyekeznek a szervezők a célcsoport képzettségi szintjét emelni, másfelől a munkavégző készség, képesség terén fejlődést elérni, munkatapasztalatot biztosítani. A fiatalok körében szervezett programok könnyebben, gyorsabban valósulnak meg, mint más célcsoportok esetében (Csoba, 2006). Az aktív korban lévő, bár nem foglalkoztatott személyek többsége részesül valamilyen jövedelempló jutásban. A két ország meglehetősen magas inaktivitási szintje több okra vezethető vissza. Beszélhetünk szabad választásról, például a gyermeket nevelő munkavállalók esetében, ahogy számos, külső, a munkaerő-piaci részvételt gátló tényező együttes hatásáról is. Az aktivitás növelését elsősorban megfelelő bérezéssel, illetve olyan gátló tényezők visszaszorításával lehet elérni, mint a korengedményes nyugdíj. Szükség van továbbá néhány nem pénzügyi eszköz kiterjesztésére is, mint a gyermekfelügyelet biztosítása, a családbarát, rugalmas

munkavégzés lehetősége, illetve a részmunkaidős foglalkoztatás terjesztése. A mobilizálás célcsoportjai között első helyen a nőket kell említenünk. Bár az elmúlt évtized során a nők munkaerőpiaci részvétele mindkét országban nőtt, a két nem közötti különbség a foglalkoztatás terén még mindig elég magas százalékponton áll. A másik nagy célcsoportba az időskorú, 55 és 64 év közötti munkavállalók tartoznak. A fogyatékkal élők munkaerőpiaci részvételét a halmozottan hátrányos helyzet jellemzi. Átlagosan a kereső korban lévő lakosság 21 százalékát adják, bár foglalkoztatottságuk mértéke jelentős eltéréseket mutat, Magyarországon 17%, míg Spanyolországban 22%.

Kultúra és vallás

Azt, hogy egy adott társadalom milyen, nagyban befolyásolja a kultúra, a hagyományok tisztelete vagy elutasítása, a vallás, a család, a kialakult normarendszer. Sokat elárulhat az is, hogyan ítélik meg más országokban az adott ország lakóit. Mi jut először eszükbe ha meghallják Magyarországot vagy Spanyolország nevét. Spanyolország nevének hallatára a külföldieknek ma is felcsillan a szeme. Sokan az ebéd utáni pihenők, a siesták, a hangulatos kiskocsmák, bárók, cafeteriák, a kedélyes mediterrán életvitel világára gondolnak (Szilágyi, 1996). A nyolcvanas évek társadalmi változásai jelentős mértékben átalakították a lakosság szokásait, modernizálódtott az életmód. Az ország ugyanakkor megőrizte sajátos identitásának egy részét is. Saját értékeiket átalakítva megőrizték, modernizálták szokásaikat. A spanyolok megtartották, és a huszadik század követelményeihez igazították az ebéd utáni siesta rendszerét. Az országban ötnapos, napi nyolcórás munkarendben dolgoznak az emberek. A késői ebéd és vacsora, az utcák éjszakai nyüzsgése egy tradicionális társadalom szokásainak továbbélését jelenti. Az elmúlt évtized változásai és a nők munkába állása sem változtatott ezen a helyzeten. A lakosság a modern világ követelményeivel összhangban állónak találja a társadalmilag kialakult és elfogadott több száz éves normarendszer fennmaradását (Szilágyi, 1996). A köznapi és társasági élet elképzelhetetlen lenne az országban található számtalan bár, cafeteria, taverna és rengeteg étterem nélkül. Fontos megemlíteni, hogy a szolgáltatások adják a belső hazai össztermék több, mint 50%-át és foglalkoztatják a munkaerő majdnem 60%-át (INE, 2003). Sok szakember szerint a spanyol értékek szemben állnak a modernizáció és a fogyasztói társadalom értékeivel. Azonban

egy dolog mégsem tagadható: csendes forradalom zajlott le a spanyol társadalom életmódjában. Ez a demokratikus politikai és társadalmi értékek széles körű elterjedésében és elfogadásában is kifejezésre jut (Szilágyi, 1996). Az is meghatározó, hogy a vizsgált országban élő lakosság hogyan látja hazáját. A magyarok saját hazájukról egyöntetűen azt mondták, hogy egy szép tájakban gazdag, sokat szenvedett ország. A lakosság döntő része (több mint 80%) egyetért abban, hogy Magyarország vállalkozó szellemű emberek országa, fényes múltú, nagy történelmű, tehetséges, nagy kultúrájú, szorgalmas ország. Nagy tudományos- és sportteljesítmények országa, művelt és civilizált emberek hazája. A lakosság kétharmada, háromnegyede szerint Magyarország az emberi szabadság, a demokrácia országa, mely nagy jövő előtt áll. A magyarok több, mint a fele szerint Magyarország gyorsan fejlődik, tisztességes, becsületes emberek lakják (internetes forrás-5). A Magyar Gallup Intézet országos közvélemény-kutatása szerint kirajzolódik két komoly gyengeség. Az egyik a mértékletesség hiánya, a másik az együttműködés, és a társadalmi-közösségi összetartás készségének a relatív hiánya. Ami egy bizonyos formában pozitívum, az más formában negatívum is lehet. A ravaszság, a "jég-hátán-is-megélni-tudás", agyafúrtság itt "ügyeskedővé" torzul, a becsvágyó, törekvő ember "törtetővé" válik. A megélhetésért való kitarító és szorgalmas küzdelem "anyagiasságba" és "kapzsiságba" is beletorkolhat. Pozitívnak tekinthetjük-e a magyarok alkotta országképet? A közvélemény-kutatás adatai alapján azt kell mondanunk, hogy nem. Közérzetet, elégedettséget, szubjektív életszínvonalat, mentális közérzetet és mások boldogságáról alkotott véleményeket vizsgáltak. Az emberek tudatában egy javarészt sikertelen és boldogtalan társadalom képe él, egy olyan társadalom képe, amelyben az emberek 60-70 százaléka sikertelen és boldogtalan. Életkoronként, iskolai végzettség és lakhely szerint eltérő tendenciák alakultak ki. A közérzetet és elégedettséget tekintve a legpozitívabban a 18-24 éves, felsőfokú végzettségű, nagyvárosban élő lakosság nyilatkozott. Attól, hogy a következő években anyagi nehézségei lesznek, 1993-ban az emberek kétharmada félt, ma már csak minden második ember. 1993-ban az átlagnál jóval nagyobb mértékben tartottak az anyagi problémáktól a 45-65 közöttiek, mára ez az életkori határ feljebb került, az átlagnál jobban csak az 55-64 év közöttiek félnek (internetes forrás-6). Az általános rossz közérzet, elégedetlenség, lefelé csúszás, boldogsághiány, sikertelenség, nyomasztó környezet ellenére

az emberek önmagukról rendkívül dinamikus és öntudatos emberek képét festik. A magyar lakosság legnagyobb része az országot a mindennapi élet és a megélhetés biztonságát nyújtó Magyarország felé vezetné. A felkínált jövőképek sorrendje a következőképpen alakult: biztonságos, emberséges, igazságos, gazdag, jómódú, tisztességes, erkölcsös, jókedvű, türelmes, toleráns, nyitott, komoly nemzetközi szerepet játszó, vallásos, hívő, katonailag erős Magyarország (internetes forrás-7).

Egy társadalom gondolkodásmódjának, erkölcsi-kulturális beállítódásának és értékpreferenciáinak egyik jellemző vonása az egyház illetve a vallás. A vallás közösségi jelenség. A vallás lényegéhez tartozik, hogy értékeket rögzít, és normákat jelöl ki, az általa képviselt értékekre szocializál és azokat a társadalmi kontroll segítségével megőrizni igyekszik; mindebben a minőségében pedig hozzájárul a közösségi és a társadalmi önazonosság ápolásához és őrzéséhez, a társadalmi együttélés és a közrend megszervezéséhez és stabilizálásához, valamint a devianciák korlátozásához. A társadalomban a vallási közösségnek van bizonyos önmozgása, olyan, ami nem független a közösség hitétől, értékeitől, etikájától, törekvéseitől. A vallás egyfelől a hagyomány- és identitásőrzés, másfelől a közösségápolás, harmadrészt azonban a társadalmi beilleszkedés és alkalmazkodás erőteljes segítő intézménye. A vallásosság mindegyik típusára érvényes az erőteljesebb készítés a közösségalkotásra, a közösségi részvétellel, a családiasságra. A vallásossággal általában (a nem-vallásosságnál mérhetően erőteljesebb mértékben) együtt jár az erkölcsi elvek ápolása és a pszichikai-lelki kiegyensúlyozottság. A hagyományőrzés, a jövővel szemben inkább a múlt értékeire támaszkodás, a kulturális értelemben vett konzervativizmus. A vallásosság – legalább bizonyos vonatkozásokban – jelentős személyiség- és magatartásbefolyásoló tényező (internetes forrás-8). A két ország ifjúságát összehasonlítva vallásosság szempontjából megállapítható, hogy a tradicionális vallásosság hanyatlik. A vallását gyakorló, rendszeresen templomba járó fiatalok száma igen csekély és még a hagyományosan katolikus országnak nevezett Spanyolországban is alacsony az arányuk. A spanyolországi fiatalok túlnyomó többségében katolikusak, közel azonos az arányuk a nem hívőknek és az egyéb vallási felekezethez tartozóknak (internetes forrás-9). Magyarországon szintén a katolikusok vannak nagyobb arányban, de Spanyolországgal ellentétben a katolikustól eltérő hitűeknek (főként reformátusok) magasabb az arányuk.

Forrás: Ifjúság2000©, INJUVE- Informe Juventud en Espana 2000.

Összességében elmondható, hogy a vallás, mint meghatározó erkölcsi, etikai szabályozórendszer, megszűnt a fiatal korosztály számára. Az alapvető elveket, amelyeket az egyház közvetít, a családi szocializáció során elsajátíthatja a fiatal. Azonban nem mondhatjuk, hogy napjainkban alapvető normarendszert jelent. Alapvető kulturábeli ellentétek húzódnak a két ország között. Ez hatással van például a vallásra, a szabadidő eltöltésére, a kulturális intézmények látogatottságára. A vallásról elmondható, hogy az alapjaiban katolikus Spanyolország még mindig hordozza az egyház tanításainak elveit, normáit. Az egyházi ünnepek meghatározóbbak, mint hazánkban. Ugyanakkor a fiatalok körében egyre inkább háttérbe szorul a vallás. Ez elsősorban a vallás aktív gyakorlására vonatkozik. Magyarországon szintén visszaszorulóban van a vallás, a korábbi nem túl magas arányhoz viszonyítva is. A szabadidő eltöltése közel azonos formában van jelen mindkét országban. Hányadában a legnagyobb a tv-nézéssel eltöltött idő. Ezt követik olyan tevékenységek, mint az olvasás, moziba járás, kulturális intézmények látogatása. Ezen tevékenységeknek a hányada eltér a különböző korosztályok szerint.

Összegzés

A kutatás során a magyar és a spanyol társadalmat vizsgáltuk aszerint, hogyan hat korunk egyik legmeghatározóbb problémája – a munkanélküliség – a két országra. Célcsoportként az ifjúságot állítottuk a középpontba. Az ifjúság, mint számban egyre inkább növekvő csoport vizsgálata a múlt században kezdődött. Az ifjúságkutatások hazánkban és külföldön egyaránt hasonló kérdésekre keresték a választ. A fiatalság rétegződését, kulturális szokásait, családi szocializációjuk hatásait, oktatási hely-

zetüket, munkaerőpiacra való bejutásuk lehetőségét a rendszerváltást követően kezdték új szempontok alapján vizsgálni.

A társadalmi változásokra az ifjúság nagyon rövid alatt reagál, ezért van szükség a folyamatos nyomonkövetésükre. Értékeik és tevékenységeik eltérnek a felnőtt társadalom értékeitől és tevékenységeitől. A politikai – gazdasági – szociális – kulturális rendszerváltással megjelenő problémák fellelhetők az ifjúság körében is pl.: kiépülő demokrácia, fogyasztói piac kialakulása. A 90-es évek közepén jelentek meg a zenei irányzatok mentén alakuló szubkultúrák. Spanyolországban, ugyanebben az időszakban szintén a szubkultúra-kutatások kerültek középpontba. A kétezres évek új feltételeket állítottak az államok, a gazdaságok és az ifjúság elé. A legnagyobb kihívást az ipari társadalmi berendezkedésről való áttérés jelentette a tudásalapú, információs társadalomba. Előtérbe kerülnek a kisebbséggel, a kirekesztődéssel kapcsolatos problémák. Megmaradnak a hagyományos kutatási témák is, így például a vallás, az oktatás, vagy a társadalmi mobilitás. Az általunk vizsgált két országot tekintve a kutatások hasonló irányban, hasonló módszerekkel történtek. A vizsgálatok nem azonos időpontokban mentek végbe, de az időbeli eltérés a kétezres évekre már eltűnt.

Az ifjúságkutatások során különböző aspektusok szerint vizsgálták a célcsoportot. A magyar és a spanyol kutatók egyaránt feltérképezték a regionális különbségeket, a nők és a férfiak helyzetét. A magyar vizsgálatoknak a rendszerváltás a középpontja, míg a spanyol vizsgálatoknak a globalizáció. A magyarországi eredmények alapján a kutatók a családi helyzet, a lakóhely, a szocializáció és az oktatás szerint csoportosították és elemezték az ifjúságot. A spanyolországi kutatások a munkaerőpiaci helyzet, a nők és a férfiak közötti gazdasági eltérés, a regionális lehetőségek mentén vizsgálták a fiatalok helyzetét.

Magyarországon a nyolcvanas-kilencvenes években, Spanyolországban a hetvenes években megjelenő ifjúsági munkanélküliség az oktatást, főként a szakképzést érintette érzékenyen. Az olajárrobbanás és az azt követő gazdasági recesszió folytán felerősödött a piac szerepe, és miután az iskolarendszertől kilépő fiatalok nem tudtak elhelyezkedni, az oktatás szerepe ártértékelődött. A fiatalok munkára való jobb felkészítését várták az oktatási intézményektől. Ennek következtében viszont a szakképzés szerepe ártértékelődött és egyben fel is értékelődött. Ezek a folyamatok több irányban is hatottak az oktatás

szerkezetére. A kétezres évekre kialakuló oktatási expanzió tovább folytatódik. A tanulás mind egyéni, mind társadalmi szinten megtérül. Minél magasabb szinten végez valaki, annál biztosabb lehet benne, hogy a munkabére magasabb lesz. Az oktatással kapcsolatban mindkét országban közel azonos kérdések vetődnek fel: vagyis a diplomák piacképessége, a kirekesztés, a szülők iskolázottságának hatása, illetve a nemek közti különbségek. A vizsgált országokban egyaránt problémát okoznak az oktatásból kimaradt tanulók. Hasonló gondokkal küzdenek a szakképzések, a gyakorlati oktatás bevezetése területén (habár a spanyol oktatás inkább gyakorlati jellegű, szemben a magyar, elméleti alapokat biztosító iskoláival).

A fiatalok munkaerőpiaci helyzete az utóbbi években fokozatosan romlott. Ez egyrészt a diplomások százalékos arányának növekedésével, másrészt a rendelkezésre álló álláshelyek számának csökkenésével, a munkáltatók eltérő igényeivel is magyarázható. A diplomák piacképességével kapcsolatban megoszlanak a vélemények, egyesek szerint nincs olyan diploma, amely ne lenne piacképes, mások cáfolják ezt. A munkáltatók szerint a munkaképes korúak nagy százaléka nem rendelkezik megfelelő tapasztalattal ahhoz, hogy megfelelő munkaerőt biztosítanak. A végzettséghez megfelelő munka vagy beosztás az előbb felsorolt okok miatt nem áll a pályakezdők rendelkezésére. Ezért a fiatalok kénytelenek a végzettségükhöz képest alacsonyabb szintű munkát elvállalni. Sokan a feketegazdaságba szorulnak, vagy egyéb módon igyekeznek eltartani magukat (pl.: a fiatalok nagy számban lesznek drogdílerak Spanyolországban). A negatív hatások, a munkaerőpiacról való kiszorulás elkerülése érdekében mindkét ország hatalmas pénzügyi forrásokat mozgósít, állami, regionális szintű programokat, át – és továbbképzéseket igyekszik bevezetni. Munkáltatói oldalról pedig a fiatalok alkalmazásának vonzóvá tételével kapcsolatos programokat támogat az állam (pl.: start kártya, youth-start).

A foglalkoztatottság színvonala mindkét ország esetében növekvő tendenciát mutat. A foglalkoztatottság esetében figyelembe kell venni, hogy mindkét ország politikai-gazdasági átalakuláson ment át. A rendszerváltást megelőzően szinte teljes volt a foglalkoztatottság. A rendszerváltást követően megjelent nagyarányú munkanélküliségre kellett a két államnak válaszolnia. A fejlődés növekvő üteme a kilencvenes évek közepére lelassult, ezért új intézkedéseket irányoztak elő. A legégetőbb problémát

a nők, a fiatalok és a tartós munkanélküliek jelentették. Magyarország és Spanyolország az Európai Unióval közös pályán haladt a reformok bevezetése terén, habár hazánk fejlődése valamivel a spanyol fejlődés ütemétől eltért. A nők munkanélkülisége hazánkban alacsonyabb, mint Spanyolországban. Ennek oka az, hogy a rendszerváltás előtt is viszonylag magas volt a foglalkoztatottságuk. Spanyolországban ezzel ellentétben a nők nagyobb hányada maradt ki a munkaerőpiacról. A kétezres évekre az EU-val közös stratégiák kidolgozása és végrehajtása jellemző. A főbb célok a foglalkoztathatóság javítása, a vállalkozókészség fejlesztése, a munkavállalók és a munkáltatók alkalmazkodó-képességének javítása, nők és férfiak egyenlő esélyeinek javítása, a humán tőke fejlesztése, az élethosszig tartó tanulás biztosítása. A munkanélküliségi ráta javítása érdekében a következő foglalkoztatási formákat vezették be: időszakos, atipikus, részmunkaidős (hazánkban még nem annyira elterjedt). Az atipikus foglalkoztatási formák a következők: alkalmi munkavállalás, távmunka, önfoglalkoztatás, munkaerő-kölcsönzés, határozott idejű (szerződéses) foglalkoztatás, osztott vagy egyenlőtlen munkaidejű foglalkoztatás, tranzit foglalkoztatás, kollektív önfoglalkoztatás (szövetkezet). A szociális gazdaság kialakítása és a non-profit szektor foglalkoztatási kapacitásának bővítése szintén a foglalkoztatás javítását célozza. Spanyolországban különösen nagy gondot fordítanak a határozott idejű szerződésekre, mivel a fiatalok munkavállalása során nem ez az elterjedt forma. A két országról elmondható, hogy hasonló gondokkal küzd. A problémák megoldására közel azonos terveket alakítanak ki. A régiós, nembeli, korosztálybeli különbségekből fakadó problémák esetében is hasonló megoldások születnek. Ezek megvalósítása eltérhet ugyan, de alapvetően a munkanélküliség felszámolására és a foglalkoztathatóság növelésére irányulnak, általában pozitív tendenciát mutatva.

A hipotézisünkre, vagyis hogy a két társadalom közül melyiket tekinthetjük integráltnak, a választ nem lehet egyértelműen megadni. A két ország hasonlósága, közel azonos fejlődési iránya ellenére a munkanélküliség negatív hatásait nem azonos módon dolgozza fel. Ez az eltérő kultúra, szokások és normarendszer, a különböző politikai pártok intézkedéseinek hatásaira vezethető vissza. Az előző fejezetekben említett szakirodalmakból kiderül, hogy a magyarok negatívan látják jövőjüket, mint a spanyolok. A gazdasági különbségek az Európai Unió támogatásának köszönhetően egyre inkább csökkennek. Összességében megállapítható, hogy

a két ország ifjúságának problémái, nehézségei az ezekre adott válaszok közel azonosak. Ebből azonban nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy a spanyol társadalom integráltabb-e, mint a magyar.

Rezümé

A kutatás az ifjúság, ezen belül a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési esélyeit, munkaerőpiaci helyzetét vizsgálja két ország – Magyarország és Spanyolország – összefüggésében. A dolgozat elsősorban arra keresi a választ, hogy az ifjúság hogyan képes megküzdeni napjaink egyik legnagyobb problémájával: a munkanélküliséggel, illetve arra, hogy ez hogyan befolyásolja a két társadalom integráltsági avagy dezintegráltsági fokát. A két ország által tervezett és már megvalósított intézkedések összehasonlítása több szempontból is lehetséges és érdekes. Mind Magyarország, mind Spanyolország hasonló történelmi múlttal rendelkezik, egy diktatórikus rendszert egy demokratikus rendszer követ. A politikai átmenet utáni intézkedések mindkét országban a korábbi rendszerből fakadó gazdasági, szociális problémákra (munkanélküliség, nők helyzete, térségi különbségek, oktatási helyzet, esélyegyenlőség kérdése... stb.) adott válaszok voltak. A két ország, a közel azonos problémák ellenére azonban nem fejlődött azonos irányba. Ennek gazdasági, politikai és szociális okai vannak.

Resume

The research is about the abilities for job finding of the youth especially the entrants situation in the labour market in Hungary and Spain. The paper firstly examines that how can the youth fight against the recent most serious problem: unemployment, and how this effects the two societies degree of integration and desintegration. The comparison of the two countries achieved and planned measures is interesting and possible in many ways. Both Hungary and Spain has a similar historical background, a dictatorial system is followed by a democratical system. The measures in both countries after the political changes are answers to the social (unemployment, the situation of women, regional differences, school status, equal opportunities... etc.) and economical problems of the former system. The two countries despite the similar problems have not improved in the same direction. This has political, social and economical reasons.

Bibliográfia

1. Abramo, Helena (1994): *Cenas juvenis*, São Paulo: Scritta.
2. Albert Fruzsina – Dávid Beáta (1999): A bizalmas kapcsolatokról. In: Szívós Pál – Tóth István (szerk.): *Monitor*. Budapest: TÁRKI, 218-229.
3. Ancsel Éva (1984): Az értékek változása és az ifjúság. In: Békés Zoltán (szerk.): *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 61-67.
4. Andor Mihály (1999): Kétféle diploma. *Iskolakultúra*, (1), 46-54.
5. Andor Mihály (2000a): A lakóhely hatása az iskolaválasztásra. *Iskolakultúra*, (3), 45-51.
6. Andor Mihály (2000b): Iskolaválasztás és mobilitás. Budapest: *Iskolakultúra*. Iskolakultúra könyvek 3.
7. Atkinson, Rita L. et al. (1995): *Pszichológia*. Budapest: Osiris – Századvég Kiadó
8. Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság 2004. Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda
9. Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság 2004. Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda
10. Bauer Béla (2006): A fiatalok művelődési szokásai. In: Civil ifjúsági éves jelentés, *Új Ifjúsági Szemle*, (4), 27-36.
11. Bereiné Dobos Irma: Felsőfokú végzettségű munkanélküli pályakezdők. *Magyar Felsőoktatás*. 1993/3.
12. Berényi Eszter (2006): Ifjúság, iskola, oktatás. In: Civil ifjúsági éves jelentés, *Új Ifjúsági Szemle*, (4), 14-20.
13. Blaskó Zsuzsa (2002): Pályakezdő diplomások a munkaerő piacon – egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat néhány tanulsága in. *Educatio* 11.2., 301-312.
14. Bugovics Zoltán (2004): Egy médiakutatás főbb eredményei. *Kultúra és Közösség*(1), 68-78.
15. Castells, Manuel (2001): *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Volumen I: La sociedad* red. México: Siglo XXI.
16. Coleman, James S. (1976): A serdülők szubkultúrája és az iskolai teljesítmény. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Pedagógiai szociálpszichológia*. Budapest: Gondolat Kiadó, 588-600.
17. Csoba Judit (2006): *Foglalkoztatáspolitikai, oktatási segédanyag*. Debrecen.
18. Demetrovics Zsolt (1997): *Drogkultúra, drogfüggés, társkapcsolatok. Ultrakisebbségek Magyarországon*. Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont
19. Echo Survey (2005): *Kényszerből a felsőoktatásba, kevésbé egyenlő diplomák és diplomások, kutatási beszámoló*, 10-22.
20. *Employment in Europe, 2005* (Európai Foglalkoztatási és Szociális Bizottság, Luxemburg)
21. *Eurostat pocketbooks, Cultural statistics*, European Communities, Luxembourg. 2007
22. Fábri György (2001): A felsőoktatás munkaerő-piaci visszajelzései: a kutatások tükrében in: *Magyar felsőoktatás*, 11/3, 33-35.
23. Fónai Mihály – Filepné Nagy Éva (2001): A roma tanulók helyzete a közoktatásban Szabolcs-Szatmár -Bereg megyében. *Educatio*, 10 (1), 169-177.
24. Fóti János – Lakatos Miklós (2006a): *Foglalkoztatottság és munkanélküliség, A munkanélküliség változásai 2001 és 2005 között*, Budapest: Regiszter Kiadó, 91-121.
25. Fóti János – Lakatos Miklós (2006b): *Foglalkoztatottság és munkanélküliség, A foglalkoztatottak strukturális jellemzői*, Budapest: Regiszter Kiadó, 22-27.
26. Fóti János – Lakatos Miklós (2004): *Foglalkoztatottság és munkanélküliség, A foglalkoztatottak főbb jellemzői*, Budapest: Regiszter Kiadó, 13-37.
27. Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.) (2006): *Ifjúságszociológia*. Szeged: Belvedere Kiadó
28. Gábor Kálmán – Kabai Imre – Matiscsák Attila (2003): *Információs társadalom és az ifjúság*, Szeged: Belvedere Kiadó
29. Gábor Kálmán (1993): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság*. Budapest: Oktatókutató intézet.
30. Gábor Kálmán (2000): *A középosztály szigete*. Szeged: Belvedere Kiadó
31. Gábor Kálmán (2004a): MOZAIK 2001 – A perifériáról a centrumba. Tézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének értelmezéséhez. *Erdélyi Társadalom* 2 (2), 9-23.
32. Gábor Kálmán (2004b): Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben*. Szeged: Belvedere Kiadó, 28-72.
33. Gábor Kálmán (2005): *Fesztiválok ifjúsága és a drog*. Szeged: Belvedere Kiadó

34. Gabrityné dr. Molnár Irén – Mirincs Zsuzsa (szerk.) (2002): *Holnaplátók. Ifjúsági közérzet-mérleg*. Szabadka: Magyarországkutató Tudományos Társaság
35. Gács János (2005): A lisszaboni folyamat – egy hosszú távú stratégia rejtélyei, elméleti problémái és gyakorlati nehézségei, *Közgazdasági szemle*, LII. évfolyam, 205-230, március.
36. Galasi Péter- Tímár János (2001): Pályakezdő diplomások a munkaerő piacon in.: *Magyar felsőoktatás*, 11/1-2.
37. Giddens, Anthony (2003): *Szociológia*. Budapest: Osiris Kiadó
38. Iglesias de Ussel, Julio (1997): *Los valores familiares de los jóvenes*, Universidad de Granada.
39. INE (Nemzeti Statisztikai Hivatal, Spanyolország): *Encuesta de Población Activa (EPA)*, cuatro trimestre de 2004
40. INE: *evolución y variaciones de actividad, ocupación y paro, por sectores*, 1992-2003.
41. Internetes forrás-1: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl7_01i.html
42. Internetes forrás-2: <http://www.oecd.org/dataoecd/49/17/35311939.pdf>
43. Internetes forrás-3: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl7_02_03ib.html
44. Internetes forrás-4: <http://www.sulinet.hu/tart/fcikk/Kebb/0/18919/1>
45. Internetes forrás-5: <http://www.gallup.hu/Gallup/orszagkep/oim10.htm>
46. Internetes forrás-6: <http://www.gallup.hu/Gallup/orszagkep/oim6.htm>
47. Internetes forrás-7: <http://www.gallup.hu/Gallup/orszagkep/oim23.htm>
48. Internetes forrás-8: http://www.phil-inst.hu/uniworld/vt/szoc/tomka_1.htm
49. Internetes forrás-9: <http://www.injuve.mtas.es/injuve/contenidos.item.action?id=1990283996&menuId=>
50. Kalocsai Kornél (2002): *Adalékok Borsod-Abaúj-Zemplén megye és a spanyolországi Asturias tartomány összehasonlító gazdasági elemzéséhez*. Miskolc.
51. Kelemen László (1981): *Pedagógiai pszichológia*. Budapest: Tankönyvkiadó
52. Kertesi Gábor (1994): *Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon*. MTA Közgazdaságtudományi Intézete. Budapest, (Kézirat.)
53. Köpeczi – Bócz Tamás – Papp Livia – Sívágó Ilona – Wiedermann János (2000): *Az Európai Szociális Alap működésének gyakorlati megismerése*. Budapest: Nemzeti Szakképzési Intézet.
54. KSH, 2007, *Lakossági munkaerő felmérés*
55. *Labour Force Survey*, 2002
56. Lemkow, Louis – Espluga, Josep – Baltiérrez, Josep: *National Report Spain*, 2002. 20-23.
57. López Blasco, Andreu-Viscarret, Juan-Rodríguez, Germán (2002): *National Report for project Youth Policies and Participation for Spain*. Valencia.
58. Lukács Péter (2004): A felsőoktatás expanziója. In.: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben*. Szeged: Belvedere Kiadó, 19-24.
59. Martín Criado, Enrique (1998): *Producir la juventud. Crítica de la sociología de la juventud*. Madrid: Istmo.
60. Mészáros György (2003): Techno-house szubkultúra és iskolai nevelés. *Iskolakultúra*, (9), 3-63.
61. Molnár Zsuzsa – Máder Miklós – Pillók Péter (2006): F fiatalok vagyoni helyzete. In: Civil ifjúsági éves jelentés, *Új Ifjúsági Szemle*, (4), 37-45.
62. Murányi István (2004): Identitás, nemzeti identitás, In.: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben*. Szeged: Belvedere Kiadó, 77-81.
63. *Nemzetközi Statisztikai Évkönyv*, KSH, 2001.
64. Nyári Katalin (1997): Droggondok. *Belügyi Szemle*, (11), 90-99.
65. *OECD foglalkoztatási körkép*. 2003.
66. Oláh Anna (2000): A cigánygyerekek továbbtanulásának családi háttere. *Család, gyermek, ifjúság*, (3-4), 27-35.
67. Pető Zoltán – Boda Krisztina – Szabó Pál – Túry Ferenc (1997): Deviancia-jelenségek a középiskolás korban. In: Pető Zoltán (szerk.): *Devianciajelenségek serdülőkorban*. Sopron: Edutech Kiadó, 68-77.
68. Rácz József (1995): Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák. In: Gzásó Ferenc – Stumpf István (szerk.) *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón*. Budapest: Ezredforduló Alapítvány, 46-69.
69. Rácz József (1996): Semmittevés. Lakótelep és szegénynegyed-mentalitás. *Szociológiai Szemle* (2), 81-93.

70. Rosta Gergely (2002): Ifjúság és vallás. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.) (2001): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 220-239.
71. Rosta Gergely (szerk.) (2003): *Ifjúság, vallás, értékrend.* Budapest: Faludi Ferenc Akadémia
72. Ságvári Bence (2006): Fiatalok közösségben. Részvétel, közélet, politika. In: Civil ifjúsági éves jelentés, *Új Ifjúsági Szemle*, (4), 67-72.
73. *Spanyol Munkaügyi és Szociális Minisztérium jelentése az önfoglalkoztatás jellemzőiről*, 2004 február.
74. Szabó Andrea, Bauer Béla – Laki László (szerk.) (2002a): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
75. Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) (2002b): *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
76. Szapu Magda (2002): *A zürkorszak gyermekei, Mai ifjúsági csoportkultúrák* Budapest: Századvég Kiadó
77. Szapu Magda (2004): A zene mentén szerveződő mai ifjúsági csoportkultúrák. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben.* Szeged: Belvedere Kiadó, 108-121.
78. Szekeres Melinda (1995): Ifjúság a hetvenes években. In: S. Nagy Katalin (szerk.): *Józsa Péter Emlékkönyv.* Budapest: Magyar Szociológiai Társaság – Művészetszociológiai Szakosztály, BME Szociológiai Tanszék, 88-90.
79. Szilágyi István (1996): *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban.* Budapest: Napvilág Kiadó, 173-201.
80. Tamás Pál – Tibori Tímea (szerk.) (2005): *Ifjúságpolitikák.* Budapest: Új Mandátum Kiadó – MTA SZKI
81. Utasi Ágnes (2002): *A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok.* Századvég, (2), 3-26.
82. Varga László (2006): Fiatalok és foglalkoztatás Magyarországon. In: Civil ifjúsági éves jelentés, *Új Ifjúsági Szemle*, (4), 21-26.
83. Wim Kok jelentése az Európai Bizottság számára, 2003

Tábor Istvánné

MENTÁLHIGIÉNÉ ÉS A VALLÁS

A mindennapi élet rengeteg olyan kérdést vet fel, amelyekben tájékozatlanok vagyunk, emiatt szorongunk. Gyakran kerülünk olyan helyzetbe, hogy azonnal döntenünk kell, helyt kell állnunk ismeretlen közegben, kínos helyzetbe kerülünk, megszégyenülünk, szorongunk, mások vagy magunk miatt kirekesztődünk.

Ilyen helyzetekben sokan-sokféle módon cselekszünk.

Van, aki elvonul, hallgat, más társaságba, más területre „vándorol” – kiesik látókörünkéből. Van, aki inni kezd, szélsőséges hangulatok, dühöngések áldozatává válik, egyéni és családdrombolásba kezd. Van, aki elmegy a szakorvoshoz, van, aki vallási csoportokhoz csatlakozik.

Sokszor láttam – akár régi tanítványaim körében is – hogy a fiatalok, akik eddig nem voltak vallásosak – hívővé váltak, megtértek. Voltak közöttük, akik a baptista egyházhoz csatlakoztak, mások a Hit gyülekezet tagjai lettek, mások buddhista tanokat kezdtek vallani, mások „mélyen” katolikusok lettek, de van közöttük, aki a Jehova tanúi között találta meg lelki békéjét.

Mit adnak az egyházak, mit ad a vallás? Milyen „személyeken túlmutató” események zajlanak, amikor egyéni „megvilágosodás” segítségével „gyógyulnak” meg kábítószeresek, alkoholisták, családi problémákkal küszködők?

Ezek a kérdések foglalkoztattak, amikor elkezdtem ezzel a témával foglalkozni.

Hipotézisem, hogy valami „tudattalan” – tudatunkon túlmutató esemény – kell legyen a személyek életében, melyek alapján meglik „lelki békéjüket” a vallás keretein belül, megtérnek és egészséges felnőttekké válnak. Mentálisan egészségesek lesznek.

Mentálhigiéné

Egy amerikai biztosítási szakembernek az elmeosztályon szerzett „sajátélményű” tapasztalatai töltötték meg tartalommal a mentálhigiéné kifejezést.

Az Encyclopedia Britannica értelmezése szerint a mentálhigiéné a lelki egészség megőrzésének, valamint annak tudománya, hogyan is lehet megakadályozni az emberi pszichózis és más lelki betegségek kialakulását, kifejlődését.¹

A mentálhigiéné mindazon erőfeszítés és igyekezet közös elnevezése, mely a lelkileg egészséges személyiség, az egészséges módon működő intézmények és csoportok kialakítására és fejlesztésére, valamint a társadalomba történő integrációra utal.

Magában foglalja a politikai cselekvés, a vallásgyakorlás, a szociális gondoskodás, a közművelődés, a gyógyítás, az oktatás, a törvénykezési és joggyakorlat, a tömegtájékoztatás, a természetes és mesterséges csoportok, valamint a közösségek működési területeit.²

A vallás az emberiség kultúrájának egyik területe vagy megjelenési formája. Amint a kultúrának és eltérnek egymástól, a vallás is magán hordozza ezeket a jellegzetességeket. Vallásról helyesebb mindig többes számban beszélni, a „vallás” fogalma a modern világ tudományos koncepciója.

A vallás

A vallástörténetben a vallások történeti tényei képezik a vizsgálódás tárgyát, az elméletben a vallási rendszerek, funkciók és hatások. 7 vallási dimenzió különíthető el, amely alkalmas e komplex jelenség árnyaltabb tanulmányozására.

– *élmény* – „vallási élmény”;
 – *társadalmi* – egynél több személy közös élménye;
 – *narratív* – a vallási élmény története és lényege az utókor számára;
 – *tanítási* – az élmény tartalmának rendszerezett kifejtése;
 – *etikai* – a vallás tanításainak megfelelő magatartás;
 – *rituális* – a vallási élmény keltésének és életben tartásának rendszeres gyakorlatai;
 – *anyagi* – a vallás tárgyi megjelenése és szervezeteinek gazdálkodása.

A vallás – a gondolkodni, észlelni, érezni és cselekedni képes ember és az őt körülfogó teljes valóság

1 Tomcsányi T.: *Mentálhigiéné képzés a Semmelweis Egyetemen*. Animula, 2002.29.o

2 Tomcsányi Teodóra – Csáky-Pallavicini Roger: *Tanulható-e a lelki egészség?* (<http://www.oki.hu>)

közötti, az ember által megalkotott, de rajta végtelesen túlmutató viszonyok legáltalánosabb, az ember szubjektív, profán világa és a hitében megmutakozó transzcendens teljesség közötti feszültségre reflektáló feldolgozási mód, világnézet, világszemlélet, általános cselekvésvezérlő önértelmezési mód.

Fenomenológiailag szemlélve a vallás az ember (szubjektum) és a Szent (objektum) találkozása, olyan értelmi, érzelmi és akarati viszony, amelyben az ember a hit eszközei révén viszonyul a számára mutakozó istenihez, a transzcendenciához, megteremtve vagy elfogadva azokat a szent tereket és idöket, cselekvéseket, kapcsolatteremtési mintákat és személyeket, amelyek révén kontaktusba kerülhet a létezés öt körülvevö, számára mutakozó teljességével.³

A rendszeres vallásgyakorlás – felekezettöl függetlenül – mind az egészségi állapot, mind a lelki egészség tekintetében egészségvédö hatású – olvasható egy nemrég a Nature-ben megjelent tanulmányban. A vallásosság kevesebb dohányzással, kevesebb töményalkohol-fogyasztással, magasabb együttmüködési készséggel és toleranciával, valamint jobb megbirközési stratégiákkal jár együtt.

Freud azt állította, hogy a vallás a legbonyolultabb jelenség a civilizációban, és hogy lehetetlenség volna kizárólag egy tényezőre alapozott magyarázata.

A modern humántudományok (pszichológia, szociológia, antropológia, stb.) gyakran átvesszik Erich Fromm meghatározását a vallásról. Szerinte „a vallás bármely közösség által elismert eszme- vagy cselekvési rendszer, amely az individuuum számára tájékoztatási keretet és odaadási irányt biztosít”. Segíti az embert abban, hogy megtalálja saját egységét, világméret alakítson ki magának és eldöntse, hogy mire akarja fordítani energiáit.

A keresztény hagyományban sok jelenetet találhatunk a Bibliában, amelyben a személyek úgy írják le élményeiket, mint akik Istennel kapcsolatban vannak. Ezen személyek mindegyikének beszélgetötársa a „másik” (Isten vagy Krisztus)

Egy szereplövel való azonosulás, vagy az Isten – beszélgetötárs szerepének felvétele feltételezi azt is, hogy a személyben megvan a készenlét arra, hogy Isten jelenlétének tudatában legyen. Amikor a vallásos referenciakeret aktív, akkor az egyén hajlandóságot mutat a valóság alternatív észlelésére. (Sundén, 1970)⁴

3 Wikipédia

4 Wikström, Owe: Attribúció, szerepek, vallás. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk): *Valláspszichológiai tanulmányok*. 54.o

A szerepátvételt és a szerepfelvételt úgy is leírhatjuk, mint egyfajta önátadást és bizalmat, amely a „másik” akaratának ismeretén alapul. A szereplémélet alapján készített vizsgálatok közvetetten megerösítették, hogy a kettös szerep megtapasztalása értelmet ad, megerösíti az önbecsülést és részben a kontroll érzését.

A vallásosság fogalma elválaszthatatlanul kötödik a közösséghez is. A fiatalok többsége olyan, aki keresi a lelki vezetőket, aki lelkesen vesz részt a lelkeségi mozgalmakban, aki nagy számban jelen van az önkéntes akciókban. Mindez egy új dimenzió visszatükrozdése, mégpedig a „megélt vallásosság” igénye.

A valláslélektani jelenségekben – így a megtérésben is – „nem valamilyen dogma, vagy világnézet az elsőrendüen fontos, hanem az ént megragadó és megmozgató vallásos gondolat, a személyesen átélt isteneszme, röviden a vallásos élmény”⁵

A megtérés legfontosabb indító okai:

- félelem,
- más önzö ok,
- önzetlen indíték,
- erkölcsi eszmények,
- lelkiismeret-furdalás és büntudat,
- tanítások megszívlelése,
- utánzás,
- kényszer és társadalmi nyomás.

A megtérés eredményei James szerint:

- az a tudat, hogy e világon kívül van más, magasabb életlehetőség is. A keresztényeknél ez mindig a személyes Istennel van kapcsolatban,
- annak tudata, hogy ez a felsö hatalom belső viszonyban áll életükkel és hogy készségesen alárendelik magukat vezetésének,
- a határtalan felszabadultság érzése; előbbi korlátozott éniük sorompói lehullanak,
- személyes életük központjának eltolódása önzetlen és békés hajlamaik felé, el a „nem”-töl az „igen”-hez. (Vetö, 1996)⁶

Maga a megtérés lehet pillanatszerű (rendszerint erös, katartikus) vagy (sokszor nem is regisztrálható) folyamatszerű történé.

A megtérési élmények tartalma szerint lehet:

- a büntöl való szabadulás motívuma, vagy

5 Fruttus István Levente: A megtérés, mint valláslélektani jelenség. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk): *Valláspszichológiai tanulmányok*. 113.o

6 Fruttus István Levente: A megtérés, mintvalláslélektani jelenség. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk): *Valláspszichológiai tanulmányok*. 116.o

- a lelki megvilágosodás motívuma (ez főleg a fiatalokra jellemző).⁷

Lelki gondozás

A lelki gondozás az ember transzcendens vonásait is figyelembe vevő mentálhigiénés szemlélet, klienscentrikus pszichoterápiás módszerrel operáló szakterület.

Bár a lelki gondozás a pasztorál-pszichológia részének tekinthető (részben annak terepen végzett formájaként), azt nem fedi le teljesen, sőt bizonyos tekintetben túl is mutat rajta. A mentálhigiénével is rokon, hiszen módszereiben, szemléletében nagyban közösek, attól mégis eltér spirituális szemlélete miatt. A lelki-gondozás a mentálhigiéné egy speciális, saját eszközökkel is dolgozó ága.

A különböző vallási felekezetek, történelmi egyházak, alternatív csoportok igen nagy hangsúlyt fektetnek a lelki gondozásra. Képzett szakembereik foglalkoznak a hozzájuk fordulókkal. Kapcsolatot építenek csoportos foglalkozások, egyéni elbeszélgetések, telefonos szolgálatok, sőt az Interneten történő megszólítás formájában. Módszereikben változatosak és hatásosak. A „megtérés”-„megtérítés” eredménye igen nagy szá-
zálékban eredményes.

Értő figyelem, a hatékony lelki gondozás módszere

Sokan összekeverik a lelki gondozást a gyors segéllyel. Manapság kezd divattá válni a hazai gyülekezetekben is az az amerikai modell, hogy ha valakinek problémája van, vagy az igehirdetés témája megérintette a hallgatót, akkor menjen előre és avatott lelki gondozók imádkoznak érte. Ez a segítségnyújtás kimerül annyiból, hogy egy-két percben kézrátétel, vagy kézrátétel nélkül „prófétai módon” imádkoznak felette. Gyakran még a problémáját sem mondhatja el az, akiért imádkoznak. Előfordulhat néha így is változás a szenvedő ember életében, de ez inkább kivétel, mint törvényszerű. A lelki gondozottak futószalagon érkeznek a „profi” lelki gondozókhöz, akik mindig tudják, miért kell imádkozniuk.

Bevallom, cinikus vagyok ezzel a gyakorlattal szemben, mert úgy érzem, ebből az a hozzáállás tükröződik, hogy igazából nem is érdekel engem

7 Fruttus István Levente: A megtérés, mint valáslélektani jelenség. In.: Horváth-Szabó Katalin (szerk): Valláspszichológiai tanulmányok. 117.o

az az ember, akit lelki gondozni szeretnék. Egy-két perc alatt nem lehet igazi segítséget nyújtani.

Nincs időnk egymásra – lehetne ezt korunk egyik legsúlyosabb lelki betegségének, sőt bűnének tartani.

Egyetemi szinten oktatják az informatikát, matematikát, közgazdaságtant, de sehol sem találunk olyan tárgyat, hogy „szeretet tan”.

Leo F. Buscaglia, amerikai pszichológus bevezetett egy ilyen képzést egy amerikai egyetemen, amit professzortársai gúnyos megjegyzései követtek. Ám olyan sikere lett a fakultatív tárgynak, hogy ezek után már nem lehetett leállítani. Elgondolkodnak a tanulók arról, mit is jelent a szeretet, hogyan fejleszthető ez a képesség életünkben. Az egyik vonása a szeretetnek, ami fejleszthető tanúlással, a figyelem.

Ha valóban figyelünk a másikra, akkor meghallanánk örömmujongását vagy segélykiáltását. A szeretet figyelmes. A szeretet meghallja a másikat.

Értő figyelem és lelki gondozás

A lelki gondozásnál különösen fontos az, hogy figyeljünk a másik emberre. Ennek megállapításához nem kell különösebb felkészültség, de mégis csak a XX. század közepén fogalmazta meg C. Rogers humanista pszichológus az „értő figyelem” módszerét, amely mára a pszichológia, a neveléstudomány legelfogadottabb nézetévé nőtte ki magát.

A figyelem bizalmat is épít. Ha egy ember érzi, hogy figyelünk rá, hogy érdekel minket az, ami vele történik, amiket átél, s ezért nem ítéljük el őt, akkor kezd megbízni bennünk.

Bizalom nélkül lehetetlen segíteni valakinek. Nagy megtiszteltetés az, ha egy ember a bizalmába fogad bennünket, nem szabad ezzel visszaélni. Mi magunk is nehezen bízunk meg egy másik emberben, értékeljük azt, ha bárki a bizalmába fogad bennünket, s kész elmondani problémáját, bűnét, hiányosságait! Ha megpróbáljuk kioktatni, semmibe venni a másik ember érzéseit, ha elkezdünk vádaskodni, rövid úton lezárjuk a lehetőségét annak, hogy segítsünk rajta, hogy változásra induljon az élete.

Meg kell tanulnunk, s gyakorolnunk kell az értő figyelmet!

A lelki gondozás egyenlőtlen helyzetből indul. Van egy lelki gondozó és egy lelki gondozott. A lelki gondozó úgy érezheti, hogy a másik, aki segítséget kér tőle alacsonyabb rendű, egy bűnös, vagy egy olyan ember, aki képtelen megbirkózni az élet nehézségeivel.

A lelki gondozott is érezheti saját alacsonyabb rendűségét, hiszen saját életét a lelki gondozó életéhez viszonyítva kudarcként foghatja fel. Épp emiatt az egyenlőtlen viszony miatt kér nehezen az ember segítséget másoktól. Nem szeretjük magunkat alacsonyabb rendűnek érezni a másiknál. És ez az igény alapján véve jogos is. Egy jó lelki-gondozó azonban képes arra, hogy ezt az egyenlőtlen helyzetet valamilyen módon kiegyenlítsse. Sajnos az ellenkezője is igaz és egy rossz lelki gondozó ezt az egyenlőtlen helyzetet erősítheti is. Ilyen esetben a lelki gondozás során tovább mélyül a szenvedő problémája, a lelki gondozás az ellenkező hatást érte el.

Mik azok a közléssorompók, amik akadályozzák a nyílt kommunikációt, s egyenlőtlen helyzetet teremtenek?

Th. Gordon szerint a kommunikáció korlátai és megrontói az alábbiak:

- Ítékezés (kritizálás, címkézés, diagnosztizálás, értékelő dicséret)
- Megoldások közlése (utasítás, fenyegetőzés, moralizálás, zárt kérdések, tanácsadás)
- A másik aggodalmának megkerülése (eltérés, logikai érvelés, megnyugtatás).

Lelki gondozásnál nagyon gyakran kerülhetünk ezekbe a hibákba. Különösen mi keresztények, akik mindig szeretjük tudni a megoldásokat, a válaszokat. Sokszor érezzük úgy, hogy mi tudjuk, mi jó a másik embernek, vagy mi az oka annak, hogy ő szenved. Gondoljunk Jób barátaira, akik ahelyett, hogy meghallgatták volna barátjukat, aki szörnyű kínokat élt át, vádaskodtak felette. Jób meg is állapítja róluk: „Nyomorúságos vigasztalók vagytok mindnyájan!” (Jób.16.2)

Milyen sokszor ilyenek a keresztény lelki gondozók is, akik vádaskodással, ítékezéssel, kioktatással próbálják rövidre zárni a másik ember problémáját. Van helye az intésnek is, de a Galata levél szerint ezt különös körülményekkel kell végezni! (lásd Gal.6.1-2)

Maga Jób mondja ki, hogy mire van szüksége egy szenvedőnek: „Nem vagyok olyan erős, mint a kő, nem ércből van a testem. Hát nem kapok segítséget? El van zárva tőlem a szabadulás? Baráti szeretetre van szüksége a szenvedőnek, ha elhagyta is a Mindenható félelmét.” (Jób.6.12-14)

Baráti szeretetre, tehát nem arra, hogy kioktassuk, hogy megmondjuk neki: az ő hibája, hogy ilyen helyzetbe került az élete. Gyakran az emberek a saját hibájukból kerülnek bajba, s lehet, hogy valódi bűn áll egy ember rossz lelkiállapotának a hát-

terében, de ha ezt mi mondjuk ki helyette, akkor lehet, még súlyosbítunk a helyzetén.

Az ítékezés mögött a rejtett üzenet: valami baj van veled, te egy rossz, gonosz ember vagy, sok esetben abban az összefüggésben, hogy nem olyan, mint „én”, a lelki gondozó.

A megoldások közlésével az a baj, hogy azt sejteti: „túl buta vagy ahhoz, hogy magad kitaláld a megoldást, ezért megmondom neked”. A legtöbb esetben az emberek tudják, mi a problémájukra a megoldás, a lelki gondozónak csak a segítsége kell, hogy problémájukat helyesen lássa, s megoldást is találjon hozzá.

Ha valaki egy problémát nagyon mélyen él át, akkor azt nekünk is olyan mélyen kell megértenünk és kezelni. Sokszor hallottam olyan vigasztaló szavakat, mikor a lelki gondozó azt mondta, ez nem is nagy probléma, vagy ezt nevezed te problémának, ha tudnád, hogy én milyen szenvedéseken megyek keresztül... Azt gondolom, ez a hozzáállás sem segít.

Worthington keresztény lelki gondozó a segítségnyújtás öt szakaszát írta le:

- Az első, hogy megértsük a személyt,
  - győződjünk meg róla, hogy az illető érzi, hogy helyzetét értik,
  - legyünk tisztában azzal, milyen információkra van szükségünk a probléma meghatározásához,
  - megfelelő módon adjuk tudtára az illetőnek, hogy pontosan értjük, miről beszél!
- A második lépés a probléma újragondolása,
- A harmadik egy olyan cselekvési terv kidolgozása, amely számos változást tartalmaz, és az illetőt azok végrehajtására ösztönzi,
- Negyedik lépés a személy változásra irányuló törekvéseinek támogatása,
- Az ötödik az utógondozás, annak ellenőrzése, hogy történtek-e változások, és ha igen, azok milyen hatást eredményeztek.”

Worthington különösen a segítségnyújtás első szakaszában tartja fontosnak az értő figyelem technikáját. Mivel ekkor még számunkra is ismeretlen az emberünk problémája. Beszélgetnünk kell, meg kell hallgatnunk, hogy mindenfajta előfeltételezéstől mentesen megértsük, feltérképezzük barátunk gondját.

Tudd, hogy a lelki gondozás folyamat.

Lehet, nem egy beszélgetés oldja meg a problémát, az is lehet, hogy hosszú hetek beszélgetései enyhítenek barátunk baján, de ha igazán segíteni szeretnénk, ne siessük el! Nem kell rögtön meg-

oldást javasolni, nem kell okoskodni, eljátszani a mindentudó szerepét, csak ismerd meg a másikat és az ő problémáját! „Azt hiszem, az a hajlam, hogy mindig válaszoljunk a kérdésekre, hogy segítsünk orvosolni a bajt, hogy úgy tegyünk, mintha mi tudnánk a legjobb megoldást minden problémára – a legnagyobb akadálya annak, hogy az ember odafigyelő hallgató legyen.

Ha észreveszed, hogy odafigyelés közben a megoldáson, gyógymódokon és válaszokon töröd a fejed, akkor rossz úton jársz. A beszélő élményeire, gondolataira és érzéseire kell koncentrálnod, hogy megértsd.”

Amikor az emberek segítségünket kérik, akkor elsősorban azt szeretnék, hogy megértsük őket. Mindannyian arra vágyunk, hogy valakik megértsenek minket, hogy valakit érdekeljen az, hogy mi van velünk. Nem egy érzéketlen, személytelen orvosra vágynak, vágyunk, aki precíz módon rámutat minden bajunk gyökerére, s bajunkat sebészi ügyességgel távolítja el lelkünkéről.

Gordon írt egy gondolatsort az emberi lélek kiáltásáról:

- „Hallgass meg
Ha arra kérlek, hogy hallgass meg
És kezdesz tanácsokat adni nekem
Nem azt teszed, amire kértelek.
Ha arra kérlek, hogy hallgass meg
És kezded mondani nekem, hogy
Miért nem kellene így éreznem,
Taposol az érzéseimen
Ha arra kérlek, hogy hallgass meg
És erre azt hiszed, hogy tenned kell valamit,
hogy
Megoldd a problémámat, akkor félreértettél,
Bármilyen furcsának is tűnik
Figyelj! Mindössze annyit kértem, hogy hallgass meg!

Jelenléted legyen bátorító számára, hogy elkezdje mondanivalóját. Ilyenkor a nem verbális kommunikációs jelek is fontosak (testtartás, szemkontaktus, távolság...)

Legyenek kísérő reakciók, amiket minimális bátorításnak is neveznek. Bólintás, aha, hmmm, mind arra utal, hogy követjük a másik gondolatmenetét.

Ha megismételjük, összegezzük azokat a gondolatokat, mondatokat, amiket barátunk elmondott, az is bizonyíthatja figyelmünket, azon kívül a bizonytalan megfogalmazásokat segít tisztázni.

Próbáljuk körüljárni a problémát, keressük meg a problémák gyökerét, tanúsítsunk megértést, em-

pátiát, biztosítsuk barátunkat arról, hogy bizalmasan kezeljük információit!

Engedjük, hogy a másik beszéljen. A Prédikátor könyve írja, hogy: „Megvan az ideje a hallgatásnak, és megvan az ideje a beszédnek.” (Préd.3.7) Ne próbáld átvenni az irányítást, csak fejezd ki figyelmedet, érdeklődésedet!

Bibliográfia

1. Benkő Antal: A valláspszichológiától a vallásosság pszichológiájáig. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk): *Valláspszichológiai tanulmányok*.
2. Fruttus István Levente: A megtérés, mint valláslélektani jelenség. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk): *Valláspszichológiai tanulmányok*.
3. Tomcsányi T.: A mentálhigiéné jelenségvilága. In: Tomcsányi, T.-Gerzsa, F.-Jelenits I. (szerk.): *Tanakodó*
4. Tomcsányi T.: *Mentálhigiénés képzés a Semmelweis Egyetemen*. Animula, 2002.
5. Tomcsányi Teodóra – Csáky-Pallavicini Roger: *Tanulható-e a lelki egészség?* (<http://www.oki.hu>)
6. Vergote, Antoine: Mi és mi nem a vallás pszichológiája? In: Horváth-Szabó Katalin (szerk): *Valláspszichológiai tanulmányok*.
7. Wikström, Owe: Attribúció, szerepek, vallás. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk): *Valláspszichológiai tanulmányok*.

Összegzés

Hipotézisem, hogy valami „tudattalan”- tudatunkon túlmutató esemény kell legyen a személyek életében, melyek alapján meglik „lelki békéjüket” a vallás keretein belül, megtérnek és egészséges felnőttekké válnak.

Ahogy tanulmányoztam a valláspszichológiát, láttam, hogy sejtésem beigazolódott. A vallási „megtérések” szabaddá tették a bűntől, bűntudattól, önbizalomhiánytól, lelki egyensúlyzavartól szenvedőket.

A megtérés eredményei James szerint:

- az a tudat, hogy e világon kívül van más, magasabb életlehetőség is. A keresztényeknél ez mindig a személyes Istennel van kapcsolatban,
- annak tudata, hogy ez a felső hatalom belső viszonyban áll életükkel és hogy készségesen alárendelik magukat vezetésének,
- a határtalan felszabadultság érzése; előbbi korlátozott éniük sorompói lehullanak,

– személyes életük központjának eltolódása önzetlen és békés hajlamaik felé, el a „nem”-től az „igen”-hez. (Vető, 1996)

A megtérési élmények tartalma szerint lehet:

- a bűntől való szabadulás motívuma, vagy
- a lelki megvilágosodás motívuma (ez főleg a fiatalokra jellemző)⁸

A mentalhigiéné feladata a lelki egészség elősegítése és megőrzése, illetve azon ismeretek és intézkedések felhasználása, melyek arra irányulnak, hogy megelőzzék a lelki rendellenességeket és javítsák az egyén pszichológiai beilleszkedését a társadalomba, illetve képességeit a harmonikus szociális kapcsolatok kialakítására

Ezt a feladatot a vallások lelki gondozói megfelelően látják el

Summary

During more than 40 years of pedagogical activity, I experienced several times, how my students – teenagers or young adults – joined a church or a sect and found their peace of mind.

In our fast-paced world it has become very popular to found a church or any other religious

⁸ Fruttus István Levente: A megtérés, mint valáslélektani jelenség. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk): *Valláspszichológiai tanulmányok*. 117.o

community. 2009 there were 21 new churches registered in Hungary that means that we have more than 200 churches in the country at the moment. In this paper I examine which aspects of psychology and religion force the individual to join one of these communities, not taking into consideration the economical factors.

The subjects of my paper are mental hygiene, sound health and the 'special' pastoral care of the church.

I examine the reasons and the results of repentance.

I put emphasis on the methods of the pastoral care and the role of love and active listening.

I point out to the communication barriers that lead to failures in the pastoral care.

The necessity of 'friendly love' I support with quotations from the Bible then I introduce the steps of aid giving.

One of the results of repentance and the pastoral care of the church is that the centre of life of the individual moves into an unselfish and peaceful direction, from 'no' towards 'yes'.

This process gives a reason for the individual to join the church and find there his/her peace of mind and reach mental health.

Czédliné Bárkányi Éva

A CSALÁD MÚLTJA ÉS JELENE

A család története

A család kialakulása az ősidőig nyúlik vissza. A férfiak a vadászattal foglalkoztak, a nők gyűjtögetéssel hozzájárultak az élelem megszerzéséhez és az ő feladatuk volt a gyermeknevelés is, megjelent a munkamegosztás. A kezdetekben a család döntően a matriarchátus alapján állt, amit a magántulajdon kialakulásával párhuzamosan patriarchátus váltott fel.

A Római Birodalomban az egyes családoknak rangjai voltak, a társadalmi-politikai érvényesüléshez sokat számított ki, melyik család tagja. A családfő előjogokat élvezett a család többi tagjával szemben.

A középkori nemesi család a családi tulajdon megőrzésére alapult. A házasságok a legtöbb esetben érdekből kötöttek. A feudális paraszti család patriarchális kisüzemi, termelési, gazdasági egység volt. Jellemzően nagycsalád, ahol több generáció élt együtt, melyet a végtelen nagy tekintéllyel és a családtagok felett korlátlan hatalommal rendelkező családfő irányított.

A polgári család már nem termelési egység, e tevékenység szinte teljesen kimarad a családi funkcióiból. A család fogyasztói közösséggé alakult át, ahol a férfi volt a családfő, aki a családi vagyont kezelte, s felelős volt a családi jólét fenntartásáért. A nők polgári családban betöltött elnyomott helyzetén munkába állásuk hozott változást. Anyagilag és szellemileg is függetlenné akartak válni, megszabadulni az őket évezredek óta sújtó alárendelt helyzettől.

A proletár családban a feleség férjével együtt irányítja a család ügyeit, aktívan részt vesz a termelésben, együtt oldják meg a felmerülő gondokat. A házasságkötésben a kölcsönös vonzalmak lépnek az anyagi érdekek helyébe (Cseh-Szombati, 1979).

A 20. században végbement társadalmi átalakulások megváltoztatták a családok létfeltételét és társadalmi helyzetét. A II. világháború utáni iparosodás, a nők munkába állása új problémákat hozott a családok életébe. A gyerekek is beleszólhatnak a család életébe, tagjait a kölcsönös szeretet vezérli. A nők karrier-ambíciói egyre meghatározóbbá váltak a családok életében. Egyszerre kell munkahelyükön és családjukban feleségként és anyaként helyt állniuk (Eduline, 2009; Cseh-Szombati, 1979).

A család fogalma

A család mint interakció: Az interakció fogalmát a családra Burgess használta először „A család mint az interakcióban álló személyek egysége” című művében (1926.): „a család olyan interakcióban álló személyek egysége, akiket egymással való érintkezésükben a férj és feleség, az apa és anya, a fiú és lány, a fivér és nővér szerepének betöltésére való törekvés irányít” (Eduline, 2009; Cseh-Szombati, 1979; Szobotka, 2009).

Minuchin a családot olyan természetes egységnek fogta fel, amely saját szerveződésén belül mindig megújul és átalakul (Andorka; 2002).

A család rendszerelmélet modellje: Buda és Hajnal (Buda–Hajnal, 1973) rendszerelméleti családmmodellje szerint mivel a család intézmény, ezért lényegében érvényes rá az emberi szervezetekre vonatkozó szabályszerűségek összessége. Az általános modell alkalmas arra, hogy feltárja a család szerkezetét. A rendszer elemei struktúrák fajtái:

- osztályozási vagy taxonimikus modell,
- statikus váz vagy felépítési modell,
- dinamikus folyamat vagy működési modell.

A komplex megközelítés hiánya miatt ma még a taxonimikus modell felhasználása a legcélszerűbb, melynek részei:

– A család elemei az alapszerepek, melyek kijelölésénél a családtagok biológiai és pszichológiai sajátosságai kapnak rendező szerepet. Az alapszerepek, az apa, anya, fiúgyermek, leánygyermek, nagypapa, nagyanya szerep.

– A szervezeti feladatkörök a család tevékenységeit rendezik a tevékenységek céljai, eredményei szerint.

A teljes családkép kialakításához az alaprendszerrekkhez hozzá kell rendelni azokat a feladatköröket, amelyeket a szerepek hordozói ellátnak (Buda–Hajnal, 1973).

A család minden megnyilvánulási szintjén valamilyen tevékenység megy végbe, valamilyen cél elérése érdekében. A család esetében e célok, mint kognitív minták a családot alkotó felnőttek személyiségében élnek. Kialakítását meg kell előznie a felépítési (statikus váz) modell kidolgozásának, mely képet ad a családi szerepek relációjáról. A működ-

dési modell pedig már a felépítés által megszabott interakciók tevékenységét, programjait adja vissza (Varga, 2001).

Szülők és gyerekek

A szülők elsődleges feladata, hogy szeretetteljes, meleg családi légkört biztosítsanak gyermekeiknek. Míg a hagyományos családban a szülői felelősség csak bizonyos általános erkölcsi normák kialakítására vonatkozott, ma már a társadalom elvárja a szülőktől, hogy a gyermek megszerezze mindazokat az ismereteket, amelyek nélkül a bonyolult munkavégzési folyamatokat nem tudná elvégezni. Ezekre a feladatokra azonban a szülők többsége egyáltalán nincs felkészülve. A családi konfliktusok forrása lehet, ha a gyermek nem értékeli a szülő áldozatát, nem tartják kötelességüknek, hogy az eltartás fejében jó, engedelmes gyerekek legyenek (Cseh-Szombati, 1979; Hablicsek, 2000; Neményi, 1988). Tapasztalatom, egyre gyakoribb jelenség, hogy ha az eltartásra már nincs szükségük, vagy nem tartják elegendőnek azt, amit szüleik biztosítani képesek, hátat fordítanak szüleiknek. Így a szülők idősebb korokra nem csak anyagi, hanem ami legalább annyira fontos, érzelmi támasz nélkül maradnak.

A család mint közösség

A család egyik legfőbb funkciója, hogy tagjainak bensőséges, intim közösséget biztosítson. A tapasztalat szerint gyermeki fejlődés szempontjából az otthon légköre a meghatározó. Ettől függ, mennyire lesz boldog, kiegyensúlyozott, milyen lesz a kapcsolata társaival és a felnőttekkel, mekkora lesz az önbizalma, hogyan viselkedik új és szokatlan helyzetekben (Szabó-Tóth 2009, Komlósi, 1995).

Családtípusok

A nukleáris (monogám) család: Napjainkban, a fejlett világban mindenhol elterjedt és megtalálható, az egy háztartásban együtt élő férjet-feleséget valamint vér szerinti vagy fogadott gyermeküket-gyermekeiket értjük alatta. A legtöbb embernek két családja van, az egyik, amelyikbe beleszületik (származási család) – ezt értelemszerűen nem maga választja meg – illetve később egy olyan, amit maga alapít férjként vagy feleségként (nemző család).

A poligám családot két vagy több, házasság által összekapcsolódó nukleáris család képezi, ahol a szülőpár egyik tagja a családokban közös. Ide tartozik

például a többnejűség, ahol egy férfi játssza a férj és az apa szerepét több nukleáris családban, és ezáltal ezeket nagycsoporttá egyesíti. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az ilyen családokban a nukleumok között jelentős hierarchia van. (Andorka, 2002; Szobotka, 2009).

A család funkciói

Biológiai vagy reprodukció: A család alapvető feladata a biológiai reprodukció. A szülők a gyermekükben önmaguk folytatását látják, ők a társadalom jövője felnőttei, akik a társadalom életét is folytatják. Hazánkban, mint a világ fejlettebb országaiban csökken a születendő gyermekek száma. A tapasztalat azt mutatja, hogy a legtöbb gyermek a legkedvezőtlenebb körülmények között élő családokban születnek, míg a jó körülmények között élő családokban a vagyon összetartása miatt, hogy csak egy gyermeket vállalnak (Hablicsek, 2000; Szobotka 2009).

Szocializációs funkció: Az ember születésekor kiszolgáltatott, hosszú és bonyolult tanulási folyamat eredményeként tanul meg a társadalomban élni, melynek alapozása a családban történik. A család hatására alakul ki az egyén társas viszonyokhoz való hozzáállása, ez attól függ, hogy a családban hogyan törődnek vele, legtöbb esetben azt adja vissza, amit kap. (Szabó-Tóth, 2009; Varga, 2001).

Nevelő funkció: A személyiséget tudatosan irányító, fejlesztő, formáló tevékenység a nevelés, melynek elsődleges területe a család. Fontos, hogy a gyermekek kérdéseikre mindig választ kapjanak, különben más csoportokban keresnek választ. Ekkor kezdődik a szökés és csavargás, melyet a szülők jelentős része nem tud megfelelően kezelni. (Hablicsek, 2000; Szobotka, 2009).

Gazdasági funkció: A család a történelem során termelői egységből fogyasztói egységgé alakult át. A jövedelem, a vagyon ma is fontos összetartó elem. A család együttes jövedelme, a „közös kassza” felhasználásáról a családtagok közösen döntenek. A család jövedelme alapvetően meghatározza életszínvonalát és anyagi lehetőségeit. A rendszerváltás után sokan veszítették el munkájukat, így a család esetleg mindkét tagja munkanélkülivé vált. Őket a társadalom is elősegíti különböző juttatások, szociális támogatások formájában. A pénzhajhás vagy a munkahely elvesztésétől való félelem hatására egyesek a munka „szenvedélybetegévé” válnak, mely a család elhanyagolásához, a házastársak elidegenedéséhez vezethet (Hablicsek, 2000; Szobotka, 2009).

Érzelmi funkció: Az érzelmi szükségletek szerepe a házasságon belül a 20. század polgári társadalmában olyan erővel jelent meg, mint a megelőző társadalmakban soha. A családtagok közötti interakciók teszik működőképessé a családot az érzelmi szükségletek biztosítására. A családnak intim közösséget kell biztosítania tagjainak, fokozva érzelmi teherbírásukat. A családi légkörtől függ, hogy az egyén „otthon érzi-e magát”, ahova jó hazamenni, ahol szívesen él, ahol felelős valaki érte, s ahol ő is felelős valakiért. Fontos, hogy a családtagok kölcsönösen toleránsak legyenek egymással (Komlós, 1995)

Kulturális funkció: A család kulturális légkörét a szülők iskolázottsága, foglalkozása, érdeklődése határozza meg. Feltöltődést biztosít a testi-lelki fáradtságból a család tagjainak. A kevés szabadidő és sokszor anyagi okok is közrejátszanak, hogy egyre kevesebb a „házon kívüli” szabadidős tevékenység, a sport, a kirándulás, a színházba és egyéb rendezvényekre való eljárás. Így a tömegkommunikációs eszközök, és az elektronikus játékok (videó, dvd, számítógépes játékok, internet) jelentik a család kulturális tevékenységét, ami azért is sajnálatos, mivel ezek színvonala gyakran nem üti meg a kívánatos szintet (Szobotka, 2009; Varga, 2001).

Az ideális család jellemzői

Az ideális család házasságra épülő szeretetközösség. A szülők bensőséges és biztos érzelmi kapcsolata biztosítja a szilárd hátteret a gyermek egészséges fejlődéséhez. Kell időt fordítani beszélgetésre és egymásra odafigyelni egy kicsit ebben a rohanó világban. A tv és a videó a gyermeknek nem pótolja az esti mesét, olvasni és beszélgetni kell velük, hiszen ilyenkor tanulják meg az életben való eligazodást (Eduline, 2009; Varga, 2001). Együtt szerveznek szabadidős tevékenységeket, kirándulnak, állatkertbe mennek a gyerekekkel, színházba, moziba járnak, megismerkednek más kultúrákkal. A kisgyermek egész életére meghatározó az a kulturális igény, melyet a családban szerez.

Ideális, ha a jövedelem és a fogyasztás egyenlőségben van, a legügyesebb családok még meg is takarítanak jövedelmükből. Az ideális családban nem csak a gondoskodás van, hanem előrelátó következetes nevelés is folyik. A mai fiatalok gyakorta gondolkodnak úgy, hogy először szeretnének karriert, és csak utána gondolnak a családalapításra, így szeretnék biztosítani a feltételeket az ideális család kialakítására (Eduline, 2009; Neményi, 2003; Varga, 2001).

A család funkciózavarai

Társadalmi reprodukció: Magyarország népessége a KSH adata alapján 2010. január 1-jén 10.013.000 fő volt, amely 1981 óta a születések alacsony, és a halálozások magas száma miatt csökkenő tendenciát mutat, struktúráját tekintve elöregedő. A házasságkötések száma 2009-ben 36 750 volt, ami folytatta az utóbbi évek csökkenő tendenciáját s ez 2003 óta mintegy 19%-os csökkenést jelent. A válások száma 2009-ben 23 800 volt, ami az előbbi időszakban némi javulást mutat. Noha a születések száma közel 2%-ot emelkedett, a halálozások száma 4%-ot csökkent ebben az időszakban, ez sajnos nem kompenzálja azt, hogy a múlt évben 35%-kal többen haltak meg, mint ahányan születtek, így a népesség száma tovább csökkent (KSH, 2010; Wikipédia, 2001).

Az ipari fejlődéssel együtt újabb és újabb funkciók kerülnek ki a családból, így egyre fokozódó mértékben intézményesül a gyermekek nevelésének feladata, de a nők munkába állásával a házimunka is egyre inkább megszűnik családi feladat lenni. A társadalomnak makrotársadalmi és mikrotársadalmi szinten adott segítségével kell elérnie, hogy a családok feladataikat el tudják látni (Neményi, 1988; 2003).

A család funkciózavaraiból adódó jelenségek: A család felbomlása, a válás a család minden tagja számára megrázó esemény. A szülők mindennapos acsarkodása a meghitt családi légkör hiánya, az ismeretlen körülményekhez való alkalmazkodás megviseli a gyerekeket. A tolerancia hiánya állandó konfliktusokat eredményez, amelyek ma sok családot tesznek tönkre. A konfliktusoktól terhes, felbomló családban mind a szülők, mind a gyerekek eltávolodnak egymástól, *elhanyagolják* kapcsolatukat, nem ritka hogy a családból „kilépő” fél teljesen *elhagyja* gyermekeit is. (Szabó-Tóth, 2009). Tanári pályámon nem egyszer tapasztaltam ezeket. 10-12 éves gyerekek fogalmazták meg elkeseredve, hogy „Nem tudom, apa szeret-e még, mert neki már új családja, új gyereke van”.

Az alkoholizmus legelőször a családban nyilvánul meg. Kezdetben mindent titkolnak a környezettől. Később az alkoholista erőteljesebben iszik, és ezért többször összetűzésre kerül sor. Legborzasztóbbak, akik részegségükben garázdálkodnak. Nem ritka a *családon belüli erőszak*, éjjel felverik családjukat, kikergetik őket a szabadba, vagy agresszívuk (Adorján, 2010). A kellemetlen helyzetekben és a veszekedésekben az egész család részt vesz. A gyerekek magukba zárkoznak és állandó feszültségben

és félelemben élnek. Az alkoholista elveszíti a megbecsülést a családban, összetűzésbe kerül a társadalommal, a családi kötelezettségeit képtelen ellátni. E válságnak gyakran az a megoldása, hogy az aszszony gyermekeivel elmenekül.

A házasságok mintegy harmada esik szét alkoholizmus miatt (Szilvássy, 2004).

A nehéz körülmények között élő szülők gyermekei gyakrabban követnek el *bűncselekményeket*. A családi, szocializációs zavarainak eredményeként az egyén manipulálhatóvá, válik, amelynek eredménye lehet a deviáns viselkedés. A 14-18 év közötti korosztály van leginkább kitéve az ilyen veszélyeknek. Gyakori ilyen korban a fiatalok körében a járdán, játszótéren való randalírozás, a kisebb gyermekek zaklatása, a rongálás. Sajnos a hazánkban is terjedő *kábítószerfogyasztás*, kisebb lopások, akkor is, ha erre nincs szüksége (Balogh, 2010). Az utóbbi tíz évben a kóros *játékszenvedélyben* szenvedő betegek száma Magyarországon is megnőtt. A felmérések szerint a betegek közt gyakoribb az egyedülálló vagy elvált egyén, de ennek oka általában az, hogy a betegség erősen megviseli a családi és egyéb társas kapcsolatokat, sokan a hozzátartozók kérésére fordulnak szakemberhez. A pszichiáternél jelentkező betegek általában már évek óta játszanak, s akár több tízmillió forintnyi adósságot is összeszedtek már (Németh, 2010).

Napjainkban aktuális probléma, hogy az emberek egyik napról a másikra elveszítik munkahelyüket. A tartós *munkanélküliség* megviseli az egész családot mind anyagilag, mind érzelmileg. Nem könnyű megélni a „felesleges” érzést, az egyre reménytelenebbé váló, elhúzódó álláskeresést, a kudarcokat, melyek gyakran mentális problémákhoz vezetnek (SZOTE, 2005). A munkanélküliség, de gyakran az aktív munkavállalók alacsony keresete is hozzájárul a családok elszegényedéséhez. A megélhetési gondok arra kényszerítik a családot, hogy szabadidejükben a még meglévő erejük felhasználásával próbáljanak javítani életkörülményeiken.

Családi mentálhigiéné

Már a hatvanas évek családkutatásai (Gerevich, 1997) kimutatták, hogy a házasságban élők között kimutathatóan alacsonyabb a halálozási és megbetegedési arány, mint az egyedül élők között. Ma azonban gond van a családok lelki egészségével, egyre kevésbé tudja ellátni e védelmező funkcióját. A családtagoknak egyre kevesebb idejük van egymásra, egyre ritkább és felületesebb a kommunikáció kö-

zöttük, melyek funkciózavarokhoz, a családok szét szakadásához vezethetnek (SZOTE, 2005.).

Mentálisan egészségesnek nevezzük azt a családot, amely képes tolerálni a viselkedések és a vélemények széles spektrumát. A családtagok nagy mozgásszabadsággal rendelkeznek, mely nem csökkenti a családi közösség egyensúlyát. Képes rugalmasan reagálni a külvilág hatásaira, s új megoldásokat találni problémáira (Gácsér, 1995).

Az egészséges család jellemzői: A családban világos értékek vannak, melyek szerint próbálnak élni (munka, tanulás, ígéret betartása). A változások megfelelő előkészítéssel, rugalmasan, folyamatosan zajlanak. (testvér születése, költözködés), vannak családi rituálék. A konfliktusokat megfelelő módon kezelik, rendelkeznek ehhez megfelelő taktikákkal. Kölcsönösen tisztelik egymást, a bizalom légköre veszi körül a családot, melyben a családtagok érzelmileg is támogatják egymást. Mindenkinek feladata van, így a felelősség is megoszlik. A családi élet ciklusváltozásai a Hill-féle modell alapján „normális” kríziseket és fordulópont jellegű változásokat hozhatnak létre, melyek kihatnak a családi viszonyok egészére (Gerevich, 1997).

A családi rendszerek e szerint a következők lehetnek (Gácsér, 1995):

Az egyéni autonómia kialakulásának biztosításával működő családok a szokványos étellel együtt járó konfliktusok, veszélyek kapcsán kérnek segítséget (pl. baleset, haláleset, betegség), a szakember segítségét.

A kifelé konformitást mutató családok számára fontos, hogy a külvilág – „csak a szomszéd meg ne tudja” – ne szerezzon tudomást a problémáról (pl. családon belüli erőszak, bántalmazás, alkoholizmus), s csak akut probléma esetén kérnek segítséget.

A kaotikus interakcióval működő családban az örökös ellenkezésem alapuló krízisekből sem tanulnak a családtagok. Az ilyen sérülékeny családokat a védő-óvó kapcsolatok hiánya, a generációk közötti problémák jellemzik.

A családgondozás szempontjából fontos változások

A családi szerepek adottak: az instrumentális, vagyis férfias szerepek technikai jellegű feladatok, a végrehajtó és ítélkező, döntő funkciók betöltését jelentik, míg az expresszív, nőies szerepek a támogató, összhangteremtő, feszültségoldó feladatok ellátásában nyilvánulnak meg. A családi szerepek el-sajátításának elsődleges színtere a gyerekek számára

a család, A nők többsége ma már munkát vállal, de szerepeiből adódó feladatairól akkor sem szívesen mondana le, ha férje el tudná tartani a családot. A munkahelyi és a családi feladatok ellátása időbeosztás szempontjából és fizikailag is nehéz. A nagyszülőknek jelentős részt kell vállalniuk a gyermekek gondozásában, felügyeletében. A megoldás lehetne ún. részidős munkavállalás lehetőségeinek kibővítése. A mai családban a szülői szerepek fokozatosan átstrukturálódnak, s az apák egyre több gyermek körüli funkciót osztanak meg feleségükkel, de az anya kapcsolata a gyermekükkel lazulhat (Bodonyi – Busi – Hegedűs – Magyar – Vizely, 2006).

A mai gyerekek neveléséből egyre inkább hiányzik az apaminta. Többnyire az anya marad a gyerekekkel, és küszködik egyedül vagy olykor ideiglenes partnerekkel. A gyerekek így nem látnak maguk előtt családmodellt, a gyerekek egyre inkább magukra maradnak. Az otthoni problémák miatt a gyerekek iskolában is egyre gyengébben teljesítenek, amelynek hatására szorongásuk felerősödik, esetleg agresszivitásuk fokozódik (Sámson, 2007).

Bibliográfia

- Adorján, Ilona: *Az alkoholista család*. <http://www.alkoholizam.com/magyar-alkoholizam1.htm>. 2010.
- Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* OSIRIS. Kiadó, Bp., 2002
- Balogh Mátyás: *Fiatalkori bűnözés*. <http://www.eupoly.hu/doc2/TwistBM.doc>. 2010.
- Bodonyi Edit, Busi Etelka, Hegedűs Judit, Magyar Erzsébet, Vizely Ágnes: *Család, gyerek, társadalom. Bölcsész Konzorcium*, Bp., 2006.
- Buda Béla – Hajnal Albert: *A család természetéről. Egy rendszer-szemléletű modell körvonalai*. MRT Tömegkommunikációs Központ. Módszertani sorozat. Bp., 1973.
- Cseh-Szombati László: *Családszociológiai problémák és módszerek*. Gondolat kiadó, Bp. 1979.
- Dzsudzs : *Családpedagógia*. <http://jegyzet-tetel-puska.hu/jegyzet-jegyze-tek/szerepek-a-csaladban.2009>.
- EduLine: *Családszociológia*, <http://www.eduline.hu/segedanyagtalala-tok.aspx/le-tolt/3649>, 2009.
- Gácsér Magdolna: *Mentálhigiéne a családban és az iskolában*. Segédanyag pedagógia szakosoknak. Szeged, 1995.
- Gerevich József (szerk.): *Közösségi mentálhigiéne*. Animula, Bp., 1997.
- Hablicsek László: *A család kialakulása, a családformák történelmi változásai*. Magyarország a XX. században II. kötet Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság Főszerkesztő Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1996–2000.
- Komlósi Sándor: *Családi életre nevelés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995.
- KSH: KSH adatbázis http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xst_adat_eves-tabl1_01ib.html
- Neményi Mária: *„A család – Pro és kontra”*, Gondolat, Bp., 1988.
- Neményi Mária: *Család és politika, Szociológiai Szemle*, Bp., 2003/2.
- Neményi Mária: *Család és politika. Szociológiai Szemle*, Bp., 2003/1.
- Németh Attila: *A kóros játékszenvedély*. <https://bet.szerencsejatek.hu/Info/html/kj.pdf>. 2010.
- Sámson Tímea: *Családsegítés*. http://www.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/bp_fk/Segedletek/2006-20072/SamsonTimea/Csaladsegites-Esti2007.ppt. NYME., 2007.
- Szabó-Tóth Kinga: *Családszociológiai irányzatok, iskolák*. <http://www.ii-eloadas%5B1%5D.ppt#256,1>, 2009.
- Szilvássy László: *Családi élet*. http://phoenix.szarvas.hu/varos/csaladi_élet/alkoholis-ta.html 2004.
- Szobotka: *A család fogalma és háztartás fogalma, funkciói*. <http://www.szobotka.extra.hu>, 2009.
- SZOTE: *Prevenció a családban*. <http://www.szote.u-szeged.hu/psych/pdf/ment6.pdf>, Szeged, 2005.
- Varga István: *Családi szocializáció és a korszerű család*. In.: *Gondolatok a nevelésről. Pedagógiai Antológia IV.* szerk.: Gácsér József, JGYTF Kiadó Szeged., 2001.
- Wikipédia: *Magyarország népessége*. http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_n%C3%A9pess%C3%A9ge, 2001.

Összefoglaló

A család jelentése és tartalma történelmünk során folyamatosan változott. A hagyományosnak tartott modell mára ezer sebből vérzik. Az egyre fokozódó megélhetési nehézségek, a munkanélküliség, a sokszor kilátástalannak tűnő helyzet rengeteg torzulást okoz, mely szétfűzhatja a családi kapcsolatokat. A funkciózavarok vesztesei a gyerekek, akik elvesztik azt a biztonságot nyújtó légkört, amely egészséges fejlődésükhöz nélkülözhetetlen.

Abstract

Throughout history, the meaning and the content of a family have been continuously changed. The traditional model is now bleeding from a thousand wounds. The increasing difficulties of living, unemployment and often seemingly hopeless situation cause a lot of distortion, which may destroy family relationships. The losers of dysfunctions are the kids, who lose the secure atmosphere essential for their healthy development.

Ungi Ferencné

A GONDOZÓNŐK LELKI EGÉSZSÉGVÉDELME

A mentálhigiéné témája valószínűleg ma már nem ismeretlen egyetlen bölcsődei gondozónő előtt sem. A fogalom a rendszerváltás éveiben kezdett elterjedni Magyarországon, nem minden előzmény nélkül. Ekkor indult el hazánkban a szakemberek képzése is. Tapasztalatom alapján örömmel mondhatom, hogy a bölcsőde a szemlélet befogadója. Egyre több helyen ismerik fel a kollégák, hogy a mindenki meglepedésére történő ellátás csak a mentálisan egészséges szakemberek által megvalósítható.

I. A mentálhigiéné története

A lélekkel való foglalkozás nem új keletű. Az ókori bölcsek, a keresztény vallás, a középkori tudósok egy része is foglalkozott a lélek nyugalmanak megszerzésével, annak fontosságával.

Az ember holisztikus szemlélete tükröződik a régi latin közmondásban is – „Ép testben ép lélek”.

A mentálhigiéné mozgalom elindítója Clifford Wittingham Beers amerikai újságíró volt, aki 1908-ban megalakította az elme-egészségvédelem központját. Beers két évet töltött elmekórházban és az itt szerzett tapasztalatai nyomán határozta el, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy minél kevesebb ember kerüljön ilyen helyzetbe. 1909-ben létrejött a Mentálhigiéné Bizottság, melynek célja a lelki betegségek megelőzése és a figyelem felhívása a megelőzésre. 1930-ban Washingtonban volt az első Nemzetközi Mentálhigiéné Kongresszus. 1948-ban létrejött a Mentálhigiéné Világszövetség. A mozgalom nagyon népszerű volt Európában a két világháború között. A figyelmet elsősorban a mélylélektani irányzatok, főleg a pszichoanalízis ill. az individuálszociológia fejlődése vonta a mentálhigiénére, ezek az irányzatok ugyanis a megelőzés perspektívájával bírtak. A mentálhigiéné mozgalomnak sokat ártott a fasiszta Németországban elinduló, eugenika néven ismertté vált, prevenció ideológiájú mentálhigiénének nevezet eljárás. A II. világháború utáni időszakban – részben a fenti okok, részben amiatt, hogy a gyógyszeripar felvirágozott, újabb és újabb antidepresszánsok és egyéb szerek jelentek meg – a megelőzéssel szemben a gyógyítás került a figyelem középpontjába. 1986-

ban volt az egészségmegőrzés első nemzetközi konferenciája. Ehhez kapcsolódik az Ottawai Charta, mely az egészségmegőrzés új irányzatát tartalmazza, valamint a testi és a lelki egészségvédelmet is megfogalmazza. A WHO október 10-ét a mentálhigiéné világnapjává nyilvánította.

Magyarországon a mentálhigiéné mozgalom elindítása Oláh Gusztáv, Horányi Béla, és a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület nevéhez fűződik. Az Egyesület tagjai Hermann Imre, Ferenczi Sándor, Bálint Mihály és Bálint Alice sokat tettek a szemlélet elterjedésének érdekében. A történelmi események hatására az 1940-es évektől a rendszerváltásig a mentálhigiéné mozgalom hazánkban háttérbe került, majd az 1980-as években indult újra Buda Béla és Andorka Rudolf kezdeményezésére.

A rendszerváltást követően a mentálhigiéné fogalma a lelki egészségvédelemnek, a segítő szakmák fejlődésének, a fejlesztő nevelésnek a lelki-szociális bajok korai kezelésbevételének szinonimája lett. Három folyamat indult el:

1. Mentálhigiéné képzések (Tomcsányi Teodóra)
2. Támogatást kap a mentálhigiéné (az Országgyűlés 1993-tól több éven át évi 200 millió Ft-os támogatást nyújtott)
3. Országos mentálhigiéné program indult 1995-től (Vér András).

Mindezek eredményeként Magyarországon a mentálhigiéné fogalma meggyökeresedett, elterjedt és széles körben használt szakkifejezéssé vált.

II. A mentálhigiéné fogalma

A mentálhigiéné kifejezés a latin mens (elme, szellem) és a görög higiéne (tisztaság, egészség) szóból áll. A magyar megfelelője lelki egészség – tartalmazza a lelki egészségvédelem. A mentálhigiéné szemlélet lényegét Rappaport tanmeséje jól szemlélteti:

„A folyóparton egy vidám társaság mulat önfeladten; esznek, isznak, beszélgetnek. Egyszer csak segélykiáltást hallanak a folyó felől. A folyóban valaki fuldoklik. A társaság egyetlen úszni tudó tagja beugrik a vízbe és kimenteti a fuldoklót. Ezután foly-

tatják a pikniket. De újra hangokat hallanak a folyóból. Ez újabb fuldoklót is kimentí az úszni tudó férfi. Aztán egyre több kiáltás hallatszik a folyóból. A társaság egyetlen úszni tudó tagja szinte állandóan a vízben van, sorra menti ki a fuldoklókat. Amikor éppen megpihen egy pillanatra a folyóparton, oda lép hozzá az egyik barátja és a következőket mondja neki: fantasztikus dolgokat művelsz itt a folyóban. De nem lenne hatékonyabb azon gondolkoznunk, hogy miért estek ezek az emberek a vízbe?”¹

A mentálhigiéné fogalmának lényege, hogy a pszichés működészavarok, lelki betegségek kialakulása bizonyos eljárásokkal megelőzhető, vagy a lehető leg rövidebb úton helyreállítható.

A mentálhigiéné, a pszichológiai kislexikon szerint „a lelki egészség megőrzésére és megszilárdítására vagy helyreállítására irányuló egyéni és közösségi törekvések gyűjtőfogalma”.² Tartalmazza mindazokat az ismereteket, szükséges intézkedéseket, amelyek arra irányulnak, hogy megelőzzék a lelki rendellenességeket és javítsák az egyén pszichológiai beilleszkedését a társadalomba, illetve képességét a harmonikus szociális kapcsolatok kialakítására. Bagdy Emőke meghatározása szerint a mentálhigiéné mindent átható elv, törekvés, szemlélet és gyakorlat, mely segít megőrizni az egészséges biológiai-pszichológiai állapotot a káros környezeti ártalmak elhárításával, a deviáns viselkedési formák helyreállításával.

A mentálhigiéné fogalmába beleértett jelenségek egyike a megelőzés kérdése. A WHO felosztása szerint elsődleges a megelőzés, ha a káros folyamatok elindulását akadályozza meg, vagy szünteti meg, másodlagos akkor, ha már elindult kórfolyamatot állítja meg, harmadlagos, ha a kórfolyamat célirányos kezelése, gondozása, rehabilitációja elhárítja a szövődményeket és a lehetőségekhez képest maximálisan helyreállítja a funkcióképességet, javítja az életminőséget és megelőzi a visszaesést.

A mentálhigiéné fogalmkörébe értendő az egészségfenntartás is, mely az ismert lelki ártalmak elkerülésével biztosítható.

Napjainkban jellemző szemléletváltás a világon és Magyarországon is, hogy már nem a betegség, megelőzés vagy elkerülés a fő cél, hanem az egészség eladása, terjesztése, az egészség ügyének társadalmi képviselője került a középpontba. Az egészség promóciója ösztársadalmi ügy. Az egészségpromóció

keretébe tartozik a lelki egészségpromóció, ami nagyjából azonos azzal, amit mi mentálhigiéné alatt értünk, csak más országokban inkább ezt a fogalmat használják.

A WHO Ottawa Charta elnevezésű állásfoglalásában az egészségpromóció jelentése:

„... az egészségpromóció olyan folyamat, amely képessé teszi az embereket, hogy fokozzák kontrolljukat egészségük felett, ill. javítsák azt. A teljes testi, lelki és szociális jólét állapotának elérése érdekében az egyén vagy a csoport képes kell legyen azonosítani és megvalósítani célkitűzéseit, kielégíteni szükségleteit, és vagy megváltoztatni környezetét, vagy megküzdenni azzal... az egészségpromóció nem csupán az egészségügy felelőssége, hanem az egészséges életmódon át terjed ki a jóléti.”³

A lelki egészségpromóció fogalom meghatározásának középpontjában tehát a lelki egészség védelme, maximalizálása áll. A teljes vagy optimális lelki egészség meghatározására több szerző is vállalkozott, ezek közül 10 kritériumot foglal magába (Doku 1997):

1. képesség a szeretet adására és elfogadására,
2. a társadalomban a biztonság és a státus „adekvát” érzése,
3. a spontaneitás megfelelő mértéke, az érzelmi válaszok megfelelő skálája (pl. harag, szomorúság, öröm),
4. hatékony kapcsolat a valósággal (nem túl sok és nem túl kevés),
5. gazdag fantáziavilág, amely a kreativitást segíti,
6. az önismeret és önítélés olyan foka, amely elősegíti a saját én és a másik ember ártalmak utáni reparációjának megvalósítását, az ehhez szükséges képességek gyakorlását,
7. a tapasztalatból való tanulás képessége,
8. a csoport igényeinek teljesítési képessége, együtt azzal a választási szabadsággal, hogy ezt mikor és mennyiben teszi, figyelembe véve saját felelősségét mint a csoport tagját,
9. az önkifejezés szabadsága, tekintettel azonban a saját viselkedés vagy cselekvés hatására másokat illetően,
10. a saját és mások testi szükségleteinek kielégítési képessége.

Tudor maga nyolc ismérvet ajánl:

1. megküzdési (coping) képesség,
2. feszültségek és stresszek uralásának képessége,

1 Gerevich József: Közösségi mentálhigiéné, 5. old.

2 Pszichológiai kislexikon, 216.o.

3 Buda Béla: Elmélet és alkalmazás a mentálhigiénében 14.o.

3. megfelelő énkép és önazonossági érzés,
4. önértékelés,
5. önfejlesztés, a fejlődés képessége,
6. autonómia,
7. változási képesség,
8. szociális támogatások igénybevétele, társadalmi mozgalmakban való részvétel.⁴

A mentálhigiéné az embert testi-lelki mivoltában egészként kezeli. A mentálisan egészséges ember helyesen ismeri fel a valóságot, én-tudata, önazonossága fejlett, emberi kapcsolatai örömforrásul szolgálnak. Rendelkezik a jó személyes kapcsolatok kezdeményezésének és fenntartásának képességével. Át- és megéli a bizalom, a kihívás, a hivatottság, humor érzését. Fizikai, érzelmi, lelki teherbíró képessége hozzásegíti az élet pozitív megéléséhez, a csalódások, a szomorúság leküzdéséhez. Tehát képes foglalkozni saját valóságával, figyelembe tudja venni az őt körülvevő társas környezetet, kapcsolódni tud egészséges, hatékony rendszerekhez.

A szilárd lelki egészség válasz korunk emberének stresszből, feszültségekből, túlterheltségből fakadó gondjaira. Erőforrás a mindennapi élethez, az egészség megőrzéséhez, a sikeres életvezetéshez.

A lelki egészség nem magától értetődő. Folyamatos karbantartása nélkülözhetetlen. Az utóbbi évek kutatási eredményei arra mutattak rá, hogy a lelki egészséget károsan befolyásolja: az állandó stressz, tartós szorongás, a biztonságérzet hiánya.

III. A bölcsődei gondozónők lelki egészségét veszélyeztető tényezők

A gondozónő lelki egészségének szempontjából elkülöníthetünk olyan veszélyeztető tényezőket, melyek általánosak, minden ember életében jelen vannak, és olyanokat, amelyek a hivatás sajátosságaiból erednek. Manapság ritkán találkozunk olyan emberrel, akit ne aggasztana jelenlegi élethelyzete. Nagyon sokan panaszkodnak, hogy alig bírják már a terhelést, nincs egy nyugodt pillanatuk, túlhajszoltak.

Mindannyiunk életében nehézséget okoz időnként különböző szerepeink összeegyeztetése. A női mivoltunkból eredő szerepeink és munkavállalói szerepünk elvárásai olykor összeegyeztethetetlenek és komoly stresszt eredményezhetnek.

A lelki egyensúly elvesztését okozhatják átmenetileg vagy rosszabb esetben tartósan a mindannyiunk életében jelentkező krízisek.

A krízis a pszichológiai kislexikon szerint „Pszichológiai értelemben olyan veszélyhelyzet, amelyben a veszély ténye mindennél fontosabb, a krízisben lévő személy éppen akkor, abban az aktuális dinamikus személyiségkonstellációban a veszélyt nem képes sem elkerülni, sem korábbi problémamegoldó stratégiával megoldani. A megoldáshoz szükséges lelki energiái nem elégségesek. Az átélt élmények miatt kizökken az időből, kizökken saját én integritásából. A veszélyt a kialakuló és mélyülő regresszív spirál jelenti, amelybe – mint egy örvénybe – a krízisbe lévő személy belecsúszhat.”⁵ A normatív életkríziseken mindannyian átesünk. Ezek a nehéz időszakok az életkori változásokhoz kapcsolódnak. Előfordulhatnak traumatikus események is, melyek krízisállapotot váltanak ki. Ilyen traumatizáló esemény lehet valamilyen fontos kapcsolatunkban (társsal, szülővel, gyermekkel, barátal) beálló konfliktus. A traumatizáló krízisek másik nagy csoportja, tárgyvesztés kapcsán alakul ki. A tárgyvesztés ebben az esetben érzelmileg fontos dolog, személy elvesztése. Mindemellett meg kell említeni a korunk városi emberét veszélyeztető zajártalmat, zsúfoltságot és gyors információáramlást, mint stressz-tényezőt.

A bölcsődében dolgozó gondozónőknek fokozottan kell figyelniük lelki egészségükre. Nem azért, mert többször fordul elő lelki probléma, hanem azért, mert munkaeszközük saját személyiségük. Személyiségük harmóniája vagy diszharmóniája minta a kisgyermek számára. A bölcsődei gondozónők segítő kapcsolatban vannak a gyermekkel és a szülőkkel is.

A segítő kapcsolat lényege, hogy a segített saját én-erőinek mozgósításával feltárja, felerősítse a személyiségében eleve meglévő fejlődési képességet. Lényege Rogers szerint a kapcsolat, mely képes kibontakoztatni a rejtett pszichikus erőket. A segítő kapcsolat alapfeltétele a pozitív odafordulás, empátia, tolerancia és a hitelesség. Adler szerint az empátia annyit jelent, „mint látni a másik ember szemével, hallani a másik ember fülével, és érezni a másik szíve szerint”⁶. A személyiség olyan veleszületett és fejleszhető képessége, amelynek segítségével, a másik emberrel való közvetlen kommunikációs kapcsolat során bele tudja magát élni a másik lelkiállapotába, mintegy belevetíti a másikba önmagát és ezt verbálisan vagy non-verbálisan ki is tudja fejezni számára. Empátiával meg tudjuk érezni és érteni a másik

4 Buda Béla: Elmélet és alkalmazás a mentálhigiében, 16.o.

5 Pszichológiai kislexikon 195 old.

6 Buda Béla: Empátia 11.o.

ember érzelmeit, indítékait, törekvéseit, amelyeket esetleg szavakba sem foglalt. Az ösztönös empátiával rendelkező embert jó természetűnek érezzük, mert megtalálja a helyes utat a másikhöz, ráérez a másik emberre. Az elfogadás a feltétel nélküli pozitív odafordulás jellemzői: a maga teljességében fogadja el az másik embert, hibáival, gyengeségeivel, erényeivel együtt; bensőséges, meghitt kapcsolatra ad lehetőséget; a másik embert mint értéket tekinti, függetlenül annak viselkedésétől; gondoskodik, személyre figyelő viselkedés; előítélet, minősítés, elítélés mentes bánásmód; olyan viszony amelyben az egyén önmaga lehet jó és rossz tulajdonságaival együtt; ideális távolságtartás, nem agyon-babusgató és nem magára hagyó.

A gondozónő segítőt jelenlétére egyre nagyobb szüksége van a kisgyermekes családoknak. A természetes védőhálózt képző családi kapcsolatok széthullása miatt sok a bizonytalanságban magára maradt kisgyermekes család. Különösen nagy szüksége van a kisgyermeket nevelő családoknak a segítségre a bölcsődei beszoktatás időszakában, testvér születésekor, a kisgyermek fejlődéséhez kapcsolódó életkori krízisek jelentkezésekor, betegség esetén és az egyre gyakrabban előforduló családi krízisek, válságok kapcsán. Mindezek a helyzetek egyre inkább azt kívánják, hogy a bölcsődei gondozónők ne csak a kisgyermekkel kapcsolatban töltsék be a hivatásos, tudatos segítőt szerepet, hanem a felnőttekkel való kapcsolataikban is legyenek egyre inkább professzionális segítők. Az elég jó gondozónő tehát ösztönösen és tudatosan is megfelelő biztonságot és segítséget nyújt a kisgyermeknek és családjának ezáltal kulcsembereként működik közre a testi-lelki egészség védelmével kapcsolatos értékek közvetítésében. Minderre a képzések csak részben készítik fel szakembereinket. A mentálhigiénének nem csak azokkal a személyekkel kapcsolatban van jelentősége, akikkel a gondozónő segítőként foglalkozik. A lelki és testi egészségre, annak védelmére a segítőknek is nagy szüksége van. Sőt még fokozottabban oda kell figyelni a saját lelkük karbantartására, mivel számukra munkaeszközük a személyiségük és fokozottabb érzelmi terhelésnek vannak kitéve.

A túlzott empátia, a problémák átvállalása, a csak a munkának, segítségek élés kockázatot jelent a lelki egészség szempontjából.

Mindenkit veszélyeztet, de a segítőt hivatásúakat átlag fölött, a kiegészi szindróma. A burnout szindróma: „krónikus emocionális megterhelések, stressz nyomán fellépő fizikai, emocionális mentális kimerülés állapota, mely a reménytelenség, inkom-

petencia érzésével a célok, ideálok elvesztésével jár, amelyet saját személyre, munkára illetve másokra vonatkozó negatív attitűdök jellemeznek.”⁷

A kiegész legfontosabb jellemzői: normális egynek-nél jelentkezik; munkával kapcsolatos állapot; tartósan rossz hangulat, érzelmi kimerülés; saját személyre, munkára vonatkozó negatív attitűdök; fizikai kimerültség; mentális kimerültség, mely a reménytelenség és meg-nemfelelés érzésével jár; a negatív attitűdök és viselkedés miatt csökken a munkavégzés hatékonysága, minősége. Jeleivel mindannyian találkoztunk már. Észrevehettük magunkon, hogy a kezdeti óriási lendülettel végzett, munkaidő végét nem érzékelő munkavégzés egy idő után alábbhagyott. Gondoltunk már esetleg arra is, hogy jobb lenne máshol dolgozni. Jele a kifáradásnak az érzelmi elhasználódásnak, ha közömbösen hagyja a gondozót a gyermek sírása, ha egyre gyakrabban és hosszabb időre hagyja el különböző ürügyekkel a csoportszobát, vagy ha az eddig tudatos szakember elveszti magabiztosságát, elbizonytalanodik szakmai ismereteiben, leértékeli önmagát, csökken a produktivitás, az elhivatottság. A kollégákkal, vezetővel szemben fokozott kritikussá magatartás.

A kiegész jele, ha valaki rendszeresen nehezen bír felkelni és elindulni a munkahelyére, ha gyakran betegeskedik az immunrendszer gyengülése miatt. A kapcsolata megromlik a segítettekkel, nehezen tolerálja a más érték- és szokásrendű embereket, végül már krónikus emberundort érez. A lelki tünetek mellett testi tünetek is jelentkeznek, gyakori betegség, gyomor- és fejfájás, alvászavar, fáradtság, keringési zavarok, magas vérnyomás. Fizikai szintű tünet a nyugtalanság hátfájás, tic jelenség előfordulása is. A kiegész állapota a viselkedés változásából is felmérhető. Az emelkedett feszültségi szint miatt fokozott az ingerlékenység, hiperaktivitás, kontrollálatlan agresszió jelentkezhet. A kollégákkal, szülőkkel szemben ellenséges érzések, gyanakvás léphet fel. Egyre több serkentőszerre van szükség. A kiegész kihat a társas viszonyok megélésére is, a kiégett ember elhanyagolja családját és barátait is, a korábban örömforrást jelentő hobbiját elhagyja.

A kiegész törvényszerű következménye a nagy idő- és energia-befektetéssel járó munkának.

A kiegész kialakulásának hátterében a fokozott érzelmi igénybevétel és stressz húzódik.

7 Dr. Fekete Sándor: Segítő foglalkozások kockázatai – helper szindróma és burnout jelenség. *Pszihiátia Hungarika* 1991. VI. évf. 1. sz. 17. o.

A fokozott érzelmi igénybevétel a pálya sajátosságából adódik. A kisgyermek intenzívebben éli át a negatív érzéseket, melyeket a gondozónő mély empátiával, sokszor személyes határainak kitolásával fogad magába. Különösen nehéz időszak ebből a szempontból a beszoktatás ideje. A kisgyermek és a gondozónő közötti túl erős érzelmi kötelék is veszélyes. Nehéz elválni a kisgyermektől, esetleg évről-évre veszteségként megélni a gyermekek óvodába kerülését. Ezekben a helyzetekben sokat segíthet a jó munkahelyi közösség.

Érzelmi megterhelést jelent sokszor a gondozónők számára az a téves szemlélet is, hogy negatív érzései nem lehetnek sem a kisgyermekkel, sem a családokkal kapcsolatban. Az elfojtott, önmaga előtt is titkolt negatív érzelmek rombolólag hatnak és ott jelennek meg, ahol nincs helyük.

A kiegészítő szindróma kialakulásában tartós érzelmi megterhelésen kívül a stressz-hatásoknak is nagy szerepe van. A stressz fokozott külső megterhelés. A kiváltott testi-lelki állapotváltozás a stresszreakció. A stressz hatására bekövetkező lelkiállapotváltozás a stressz-állapot, az érzelmi életben bekövetkező változás.

A felmérések, beszélgetések, napi találkozások tapasztalatai alapján a következőkben foglalkozhatunk össze a stresszt okozó tényezők a bölcsődei munka területén:

Munkahelyi környezet, munkafeltételek:

Munkaterhelés mértéke (magas csoport létszám, gondozónői létszámhiány, helyettesítés).

Korszerűtlen környezet, anyagi és tárgyi feltételek hiánya, szűkös anyagi források.

Megbecsülés hiánya (alacsony bérezés, juttatások hiányosságai, „teljesítmény” mérésének hiányzó kritériumai).

Karrier – előrelépési lehetőségek hiánya.

Állás-bizonytalanság.

A gyermekek igényeinek kielégítését akadályozó munkaszervezés.

A szoros napirend miatti rugalmatlan időgazdálkodás.

Adminisztráció túlsúlya.

Sokrétű feladatok (gyermekek ellátásán kívül is).

A munka tartalmi, szakmai szerep vonatkozásaival kapcsolatos problémák:

A szakmai felkészültség hiányosságai, a szakmai tudás bizonytalansága.

Jártasság hiánya a gondozási műveletek során.

Bizonytalanság a nevelési módszerek alkalmazásában.

Megnövekedett, vagy másféle felkészültséget igénylő elvárások a szülők illetve a bölcsődevezető részéről (fejlődésben „lemaradt” nehezen kezelhető, problémás, hátrányos helyzetű gyermekek gondozása).

Irreális vagy túl magas elvárások.

Határok összerosása.

Az agresszió speciális kezelése.

A felmerülő problémák megbeszélési lehetőségeinek hiánya.

Képzés, továbbképzés hiányosságai.

Szervezeti – vezetési – társas tényezők:

Munkahelyi szerepek, feladatok tisztázatlansága vagy konfliktusa – kompetencia kérdései.

Feladatorientált vezetés, bürokratikus munkaszervezet, autonómia hiánya.

Szakmai kontroll hiányosságai.

Kommunikációs problémák: vezetővel, munkatársakkal, családokkal.

Visszajelzések (főleg pozitív) hiánya (szülőktől, munkatársaktól, vezetőtől).

Alacsony társas támogatás (szakmai, érzelmi, morális) a munkatársak és vezető részéről.

Az intézményen belüli együttműködés hiánya.

Munkahelyi légkör problémái (feszültségek, megoldatlan vagy nem megfelelően kezelt konfliktusok).

Fokozott érzelmi igénybevétel (empátia kimerülése).

Hagyományos női szerep egyoldalúsága (anyai gondoskodó, elfogadó, adó attitűd túlsúlya, többi funkció háttérbe szorul).

Személyes tényezők:

Túlzott elköteleződés, érzelmi belevonódás (esetleg kompenzációs kényszer).

Nagyobb felelősség (félelem a „rendkívüli” esetektől).

Az önismeret és önbizalom hiánya.

Kommunikációs nehézségek.

A „mindenkinek megfelelni akarás” erőteljes nyomásának érzése.

Tökéletesség ideálképe (túl magas igény szint, irreális elvárások, naivitás).

Szorongásosság (mint személyiségvonás vagy átmeneti élethelyzetben).

Kudarccokkal, veszteségekkel szembeni nagyobb érzékenység.

A beszoktatással kapcsolatos nehéz érzések ismétlődő átélése.

A „másság”-hoz való hozzáállás.

IV. A bölcsődei gondozónők lelkiegészségvédelmének módszerei

A megelőzést segíti, a munkahelyen belüli stressz-faktorok feltárása és az ehhez igazodó stresszcökkentő stratégiák kidolgozása. A felméréshez kérdőívet dolgoztam ki. Az alábbi kérdőívet Szeged bölcsődéiben 60 gondozónő töltötte ki. A felsorolt stresszorokat 1-5 ponttal kellett értékelni, attól függően, hogy a mindennapok valós helyzeteiben mennyire van jelen és okoz feszültséget, nehézséget az adott faktor. A felsorolt stressz-faktorok mellett szereplő számértékek a felmérés összesített eredményét mutatják.

A stresszorok jelenléte a gondozónői munkában

A felmérésben résztvevő gondozónők átlagéletkora 44,44 év, a pályán eltöltött idő átlaga 22.65 év. A viszonylagosan magas életkor és pályán eltöltött idő befolyásolja némileg az eredményeket, melyek a következők:

I. Tudás, jártasság

A fejlődés-lélektani ismeretek hiánya	1,7
Jártasságok hiánya a gondozási műveletek során	1,2
Bizonytalanság a nevelési módszerek használatában	1,7
Megfelelő továbbképzés hiánya	1,6
Megfelelő szakmai kontroll hiánya	1,8
Ismeretlen tárgyi, személyi környezet (új szoba, új gyerek)	1,8
Az átlagos fejlődési ütemtől elmaradt kisgyermek fejlesztése	2,7
Megváltozott szakmai követelmények (családok intenzív segítése, gyermekvédelmi feladatok)	2,5

II. Munka, környezet

A gyermekek egyéni igényeinek kielégítését akadályozó munkaszervezés	2,0
Korszerűtlen környezet (nincs melegvíz, beázó falak, kevés játékeszköz, stb.)	2,4
Dolgozói létszámhiány	2,5
Magas gyermeklétszám	2,9

III. Ön-észlelés

Ismétlődő átélése az anyától nehezen elváló gyermek kényszerű elválasztásának	2,1
Hibátlan „teljesítmény” elvárása a szülők és a vezető részéről a rábízottakkal kapcsolatban	2,5
A nagy felelősség érzése, a rábízott gyerekekkel kapcsolatban	2,1
Félelem attól, hogy baleset történik a csoportban	2,3

IV. Adminisztratív jutalmak

Előbbre jutás kevés lehetősége	2,5
Fizetés és juttatások	3,5
Állásbizonytalanság	2,7

V. Személyek közötti kapcsolatok

Kommunikációs problémák a családokkal	1,9
Kommunikációs problémák a munkatársakkal	1,9
Egyet nem értés a vezetővel	1,9
Támogatás hiánya a vezető és a társak részéről	2,3
Elismerés hiánya	2,7
Együttműködés hiánya a bölcsődén belül	2,3
A szakmai elvek és szülői elvárások ütközése	2,3

Mint látható, a stresszorok közül 9 érte el vagy haladta meg a 2,5-es határértéket.

A tudás-jártasság területén az átlagos fejlődési szinttől elmaradt kisgyerek fejlesztése és a családok intenzív segítése, a gyermekvédelmi feladatok ellátása jelent meg a stresszet okozó tényezők közül. Ezekre a feladatokra a képzések kevésbé készítettek fel. Az ehhez szükséges tudást folyamatos továbbképzés, önképzés és a tapasztalatok útján lehet megszerezni. Mindenképp többletterhet jelentenek.

A munkakörnyezet területén a legnagyobb problémát a magas csoportlétszámok adják, a dolgozói hiányzások okoznak feszültséget. A felelősség, a maximális teljesítmény elvárása kisebb – nagyobb mértékben valamennyiünknek stresszt okoz.

A fizetés, elismerés és egyéb juttatásokkal kapcsolatban komoly feszültségeket él meg szinte mindenki.

Önmagában véve egyik stresszfaktor sincs jelen túlzottan nagy mértékben, de a jelentéktelennek látszó stresszek felhalmozódva tüneteket produkálhatnak. Emellett figyelembe kell venni, hogy ezek átlagértékek. A felmérés összesítésekor tapasztaltam azt is, hogy nagy a szóródás, többen voltak, akik 5-4 számot írtak a jelenlévő stressz-számok értékéhez, és természetesen ennek megfelelően volt olyan, aki nem írt sehova ilyen magas értéket. Néhány esetben pedig egyetlen érték sem volt 2-3-nál több. Ez is mutatja, hogy a stresszek megélése, feldolgozása egyedi, személyiségfüggő.

Mindemellett az átlagszámítás megmutatta, az intézményen belül mi az, amivel foglalkozni kell, milyen területeken kell segítséget nyújtani szervezetten.

A kérdőívek kitöltésekor azt tapasztaltam, hogy örültek a gondozónők, hogy beszélhettek a mindennapos gondjaikról. Többen elmondták, hogy érezték sokszor a nagy feszültséget egy-egy nap, de nem fogalmazódott meg bennük, hogy mi lehet az oka. Azt is jelezték, most, hogy beszéltünk róla, úgy érzik, sok feszültségforrás kiküszöbölhető lenne.

A stressz-faktorok feltárása előtt már beszélgetések alkalmával is érzékeltük a problémákat, módszertani csoportunk feladatául tűztük ki, hogy a mentálhigiéné módszereinek bevezetésével célirányosan próbáljuk a bölcsődevezetők bevonásával csökkenteni a stressz hatásokat. Fontosnak tartjuk a gondozónők és vezetők részére az esetmegbeszélés, a téma-centrikus beszélgetések és a csoportos szupervízió lehetőségét és bevezetését. A beszoktatás idején célszerű lenne hetente közösen megbeszélni

az átélt élményeket, ventilálni, kibeszélni a feszültségeket. Ez a lehetőség minden bölcsődében adott, de ha van mód pszichológus, mentálhigiénikus bevonására, akkor valódi team szupervíziót alkalmazhatnánk.

A team szupervízió az egy munkahelyen dolgozók szakmai interakciója, melynek központjában a segítő és munkája, nem személyisége áll. Hatására a résztvevők eredményesebben, sikeresebben, tudatosabban végzik munkájukat.

A saját határok tudatos kezelése, meghúzása odafigyelés, felismerés kérdése. Sokat segít az önismeret fejlesztése, aminek lehetősége ma már továbbképzések formájában is adott.

A negatív érzelmek, az agresszió kezelésének megtanulása sokat javíthat mentális közérzetünkön. Sokszor a pusztán szavakba öntése, kimondhatása is segíthet.

A továbbképzések tartalmában fokozott hangsúlyt kell fektetnünk azoknak az ismereteknek a bővítésére, melyeknek hiánya szakmai bizonytalanságot okozhat.

Folyamatosan törekednünk kell arra, hogy bölcsődevezetőink és gondozónőink mentálhigiénés ismereteit, tudásanyagát bővítsük különböző előadások, továbbképzések, fórumok alkalmával.

A lelki egészségvédelem szempontjából igen hasznos az akkreditált továbbképzési rendszer bevezetése. Ezzel a legkisebb településeken dolgozó gondozónők is lehetőséget kapnak arra, hogy „kimozduljanak”. A megszokottból való kilépés, az új tapasztalatok felrázzák az embert a hétköznapi monotonijából, megelőzik az elfásultságot.

Az önismeret, a kommunikációs jártasság, a hatékony konfliktuskezelés, az érzelmek felismerése és kezelése javítja mentális állapotunkat. Mindez tanulható és ma már hozzáférhető ismeret a gondozónők részére. Sokat tehetnek a bölcsődevezetők beosztottjaik, és saját lelki egészségéért. Célszerű lenne mentálhigiénés cselekvési programot készíteni, ami a prevenció hatékonyságához nagymértékben hozzájárul. A tudatos, átgondolt, témára irányuló figyelem már önmagában is sokat segíthet.

Munkahelyi mentálhigiénés program:

- továbbképzések, szakmai műhelyek (pszichológiai, mentálhigiéné témákban),
- esetmegbeszélések – külső szakember bevonásával (egyéni és csoportos, alkalmankénti és rendszeres),

- tematikus csoportfoglalkozások (aktuális kérdések szakmai átbeszélése, pl beszoktatás, agresszió, másság, családon belüli erőszak, stb.),
- csoportos szupervízió,
- szülőcsoportos beszélgetés gondozónők bevonásával,
- pszichológus-, mentálhigiénés szakember alkalmazása a bölcsődei munkában,
- szakmai rendezvényeken való részvétel,
- kommunikációs, asszertivitás és burnout-prevenációs tréningek szervezése munkahelyen kívüli, távoli helyszínen, külső szakemberek bevonásával,
- csapatépítés egy közösségen belül az együttműködés és a munkahelyi légkör javítása érdekében,
- munkán kívüli programok szervezése (intézményi csapatépítés).

Természetesen fel kell ismernünk, amit Shakespeare már a XVII. század elején egyszerűen és érthetően megfogalmazott a *Minden jó, ha a vége jó* című művében:

„Magunkban rejlik gyógyszerünk gyakorta, gyogyulásunk ne fogjuk a sorsra.”

A lelki egészségünk megőrzése érdekében mi magunk tehetünk legtöbbet magunkért. Mindenkinek vannak olyan lehetőségei, amelyek segítenek a megterhelő napok feldolgozásában, vannak olyan segítők, akiktől támaszt kérhetnek, kaphatnak a legnehezebb helyzetekben is. A lényeg az, hogy felismerjük, hogy gond van és tudjunk időben mentőövet találni magunknak, hogy ismét helyreálljon a lelki egészség állapota.

A személyes védekezési lehetőségek egy része a munkahely bizonyos tényezőivel kapcsolatosak. Az egyéni beavatkozás egyidejűleg két szintet érint.

1. A munkával kapcsolatban:

- önismeret, személyes motivációk ismerete,
- hivatás realitásának ismerete,
- egyensúlyra törekvés (közelség – távolság),
- stressz-teli helyzetekben való kevésbé belevonódás, tudatosítani a tevékenység fontosságát,
- nehéz és könnyű „esetek”-kel való foglalkozás változtatása,
- pozitív visszajelzések (megerősítések) „beszerzése”,
- védelmet, támaszt nyújtó munkatársi kapcsolatok kiépítése,
- jó munkaidő-beosztás – rugalmasság egyensúlya,
- képzéseken való részvétel (ismeretek, megújulás).

2. A magánéletben

- a munka és magánélet különválasztása,
- örömeiket találni,
- kapcsolataink erősítése,
- felénk irányuló figyelem igénylése,
- ifjúkori szokások, hobbik felelevenítése,
- mozgás,
- sport,
- játék,
- önkifejezési formák, kreatív képességek kibontakoztatása,
- a természettel való kapcsolat ápolása (élet körforgása),
- speciális mentálhigiénés módszerek (relaxáció, meditációs technikák).

Ha mindezek segítségével „rend”-ben érzik magukat, ha testileg-lelkileg együtt mozognak életük ritmusával, jobban lehetővé válik, hogy másokat is megtartsanak, vagy visszasegítsenek a dolgok és életük rendjébe. Ha a gondozónők munkájuk közben folyamatosan odafigyelnek hivatásuk árnyoldalaira is, a negatív érzésekre, gondolatokra, ha nem csak a rózsaszínű illúziókban ringatóznak, vagy kétségbeesetten próbálnak megfelelni a több oldalról érkező magas elvárásoknak, akkor nem tökéletes vagy ideális, hanem „elég jó” gondozónőként segíthetnek tovább.

Bibliográfia

- Pszichológiai Kislexikon
Gerevich József: *Közösségi mentálhigiéné*
Buda Béla dr.: *Elmélet és alkalmazás a mentálhigiénében*. Budapest 1998.
Buda Béla dr.: *Empatia*. Urbis kiadó 2006 *Mentálhigiéné – elmélet, gyakorlat, képzés, kutatás*
Szerkesztette Bagdy Emőke. Animula Budapest 1999.
Buda Béla dr.: *A mentálhigiéné szemléleti és gyakorlati kérdései*. Animula Budapest 2002
Buda Béla dr.: *Mentálhigiéné – A lelki egészség társadalmi, munkaszervezeti, pszichokulturális és gyakorlati vetületei*. Animula Budapest 1994
Dr. Fekete Sándor: *Segítő foglalkozások kockázatai – helper szindróma és burnout jelenség*. (Pszichológia Hungarika, 1991. VI. évf. 1 sz.
A WHO Ottawa Charta anyaga – internetről
Dr. Pető Csilla: *Ki segít a segítőnek. Család, gyermek, ifjúság* 1998/3.

Tibori Tímea

HOGYAN TANÍTHATÓ A SPORTSZOCIOLÓGIA?

(Földesiné dr. Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczy Tamás: *Sportszociológia*. 2010. Bp. SE Testnevelési és Sporttudományi Kar. 192 p.)

Valóságos tapasztalatot sűrít magába az a mondas, amely a tankönyv és az egyetemi jegyzetírás kérész életű és bizonytalan kimenetelű feladatnak tekint. Különösen igaz ez az állítás akkor, ha olyan szakszociológiai területről van szó, amelynek hazai szakirodalmi – noha fontos alkotások láttak már eddig is napvilágot – csak szűk körben ismert és elismert.

Földesiné és munkatársai félretettek minden negatív előítéletet, és a szakma, valamint a sport iránt érdeklődők számára összefoglalták a sportszociológia legfontosabb ismérveit, és a magyar sport aktuális társadalom- és gazdaságpolitikai kérdéseit. Egyszerre tankönyv, friss kutatási eredményeket és összehasonlító adatelemzést alkalmazó helyzetértékelés, és vitairat, amelynek befogadását nagyban segíti a világos szerkezet.

Klasszikus tankönyv abban az értelemben, hogy a sportszociológia alapfogalmaitól indul, bemutatja a sport alrendszerét, a sportszociológia rövid történetét, foglalkozik a sport és a szocializáció kapcsolatával, az életmódot, életminőséget alakító szerepével, a versenysporttal, -sportolókkal, a szabadidőben végezhető testmozgással, a profi és a civil szervezetek helyzetével, a prevenció és a sport összefüggéseivel, a politika hatásával, a döntésekkel.

Mégis, nem csak az induktív gondolkodásmódra építenek a szerzők a tartalom összeállításakor. Korszerű szemlélettel a kötetben foglalkoznak a sport szempontjából a társadalom strukturális változásaival, a szocializáció szerepével a sportolásra motiválásban, az esélyegyenlőség/egyenlőtlenség tényeivel, a mobilitás hatásával (benne kitüntetetten a migrációból és a kisebbségi létből fakadó problémákkal). Önálló fejezetet szentelnek a tudásnak és az innovációnak, különös tekintettel az egészségtudatosságra, amely az életmód minőségét döntően meghatározza.

Hangsúlyos az alapértékek (család, egészség, oktatás, képzés, béke, esélyegyenlőség) deklarálása, melyet részben a normakövetéssel igazolnak a

szerzők (életstílus, fogyasztás harmóniája), illetve a normaszegésről a dopping és a szurkolói deviáns magatartásformák kapcsán fejtenek ki. Az egyéni felelősség szerepén túl az állam és a média szerepéről, tudatformáló hatásáról is kritikus véleményt fogalmaznak meg.

Elemzik a magyar sportpolitika utóbbi évtizedeinek kezdeményezéseit, sikereit és kudarcait a társadalmi, gazdasági változások folyamatokba ágyazottan, ugyanakkor jelzik azokat az összefüggéseket, amelyek a globalizáció hatásaként értelmezhetők.

Megnevezik az átalakulás lehetséges irányait is, ettől válik a klasszikus tankönyv vitairattá.

Sommásan megfogalmazva, nemcsak elodázódtak, hanem szinte minden területén a sportnak elmaradtak a radikális intézkedések, a sport társadalmasítása, a decentralizáció, gazdasági szempontból pedig a sport finanszírozási vákuumba került. A régi állami támogatások leépültek, szinte teljesen megszűntek, az újak pedig még nem alakultak ki.

Visszatérve a bevezetőben már említett új kutatási eredményekre: kivételes lehetősége nyílt a szerzőknek arra, hogy 2007-ben a TÁRKI közreműködésével lakossági kérdézet végezzenek 1500 fős mintán, amelyből a kötetben lényeges összefüggéseket, tendenciákat mutatnak be. Ezek közül kiemelném a sportfogyasztásra, az esélyegyenlőségre, valamint a társadalmi mobilitásra vonatkozó fejezeteket.

Az ismeretek befogadását segíti a feszes szerkezet, amely a mondandót 10 fejezetre tagolja. Tartalmában az egyes részek a legfontosabb sportszociológiai kérdésekre keresik – a hazai és a nemzetközi szakirodalomba ágyazottan – a választ, különös gondot fordítva a survey kutatás adatainak bemutatására, más, hasonló vizsgálati eredményekkel való összehasonlítására. A fejezeteket összefoglaló kérdések és az ajánlott irodalom zárja. A felhasznált irodalom pedig tükrö a magyar és idegen nyelven elérhető, korszerű sportszociológiai írásoknak.

Az elmondottak alapján cáfolum azt a sztereotípiát, melyet a bevezetőben említettem: íme, mégis lehet és érdemes tankönyvet írni, ha az hiánypótló témát választ tárgyául és egzakt, friss adatokkal bizonyítja állításait.

*Giovanni Battista Pergolesi: Livietta e Tracollo
Livietta (Dulics Timea), Tracollo (Cseh Antal)
A kép előterében Fazekas-Keszera Ágnes (brácsás).*

A. Gergely András

SZEGEDI SZIPOR... /OPERA FÉLÁRNYÉKBAN/

Nem sziporka – ha kicsiny színpadon ugyan, apró zenekarral, s egy tüsszentésnyi térben zajló-sodró események közt is –, hanem valódi szipor, röhögés és muris helyzetekben, kápráztató látványossággal és pikirt intimitással megkomponáltan, kiadós esti kalandként látogatható a szegedi Bábszínházban Giovanni Battista Pergolesi opera buffája, a *Livietta e Tracollo – opera félárnyékban*. A május közepe óta pergő előadások még mindig inspiráló nézősereget vonzanak, ami nem csupán az olasz barokk komponista zeneművének köszönhető. A Kövér Béla Bábszínház lelkesítően sikeres összefogása ez a Barboncás Egyesület, a Zenergia Egyesület és a vendégénekesek (*Dulics Tímea – Livietta*, és *Cseh Antal – Tracollo*) produkciójában, mégpedig a szemkápráztató szcenikai kivitel korántsem „félárnyékos” terében. A helyzet és a történések dramaturgiai szépsége, hogy maga az eredeti opusz két intermezzo volt csupán Elisabetta Farnese spanyol királynő (V. Fülöp felesége) születésnapja alkalmából (1734. okt. 25.) az *Adriano in Siria* című opera felvonásai között. Közjátékként fogant tehát, mely a nápolyi San Bartolomeo színházban éppúgy nem volt ritkaság, mint a Hamlet, a Lear király és más drámák jelenetei közé komponált vándortársulati „entre acte”..., de a szegedi kompozícióban az olasz barokk köznapian szólva is „posztmodern barokká” nemesedett. A kétszemélyes közjáték ugyanis önálló opuszban teljesedett ki, midőn a rendezés *Kiss Ágnes* révén, s a látványosságok *Simon Ágnes és Varga Gábor Farkas* jóvoltából, *Kiss Attila Etele* díszleteivel alkalmatossá tettek arra, hogy félestés produkcióba nemesedjenek.

Pergolesi (1710–1736), kinek *L'Olimpiade* című operáját egy évvel később, s a világhírét megalapozó *Stabat Mater*-ét éppen halála évében mutatták be, már talán három éve ismert volt *Aquitániai Vilmos*-ról (1731) és *Alessandro Severo*-ról (1732) komponált operái révén, ám a halálakor mindössze huszonhat éves szerző *La serva padrona* (1732) című darabjával alapozta meg egy teljességgel új karakterű komikus opera műfaját. Noha a francia enciklopédisták utóbb igen eltérő tónusban vélekedtek életművéről, a zene-történet hiteles ítései szerint az Ancona melletti (Jesi) faluból útra induló, majd a nápolyi konzervatóriumban tanulmányait végző kompozitort nem csupán fél tucat operája, további súlyos kórusművei

és miséi jellemzik, hanem hatása a színpadi énekes műfajokra, Lully zenéjére, s legmesszebbi hatásként Igor Sztravinszkij *Pulcinella* balettjének inspirálása is. Mindez csupán háttérkép, formális adalék ahhoz, hogy a szegedi bábozás jelenkori programjában magát a műfaji vállalkozást közelebből is értékén mérjük. Sem Lully királyi színpada, sem Farnese királynő barokkosan cizellált szcénája, sem a nápolyi színház szakrális miliője (*Musica napoletana per la festa della Vergine dei Sette dolori*) nem volt kéznél Szegeden, sem a velencei karnevál idején Goldoni komponálta szöveg (1741–1750) többféle stílusban és tónusban megjelenített verziói nem kerülhettek a színre. Ezek helyett azonban a sarlatános vagy cselédlány-csábítási történetekbe lényegített korábbi változatok esszenciái és a színpadi szórakoztatás napjainkhoz közelebbi asszociációi révén újdonság konstrukció kapott teret a szegedi bábszínpadon. Az eredetileg kétrészes intermezzo eseménymenete Tracollo naiv-nagyképű mesterkedéseire épül, ki álruhában (cseléd sorban lévő lengyel asszony, csilagjós) igyekszik rászédő furfang és haszonleső cselezés áldásaiban részeltetni a leleményes Liviettát, aki azonban a macsós-magabiztos arcátlanság erős ellenszerét, a ráhagyó és látszatra résztvevő ellencselvetést alkalmazza józanító gyógymódként. A sztori édesbús cselekményi üzenete kevéske lenne még a vígopera műfaji sajátosságainak tartományán belül is, a jelenetek a korántsem váratlan fordulattal, ifjú férfi és deli hölgy lehetséges örök frigyében kulminálnak, de az örök szerelemre esküvést megelőző tiltóli és huzivoni jópofa packázások egyetemes természetrajzára enged asszociálni. Az olasz vígopera és a commedia dell'arte fordulata Pergolesi idejében (sőt éppen az Ő révén) nemcsak Rossini-t előzte meg egy fél évszázaddal ezzel a „Rossini-s” darabbal, s nem csupán a mozarti Varázsfuvola spirituális népszórakoztatási eszköztárát vonultatta föl, de szinte konvencionálisan megidézett egy Bocaccio- vagy Chaucer-kori meseiséget, melyet azután megannyi színrevitelben egy sor szcenikai vagy oratorális variációval jelenítettek meg. A parasztlánynak öltözéstől a hercegnőig, a jótorkú csalótól a Papagénóra asszociálni engedő bájgúnárig tengernyi verzió vette körül a rövid história szerepfelfogásait, így azt hihetnénk, elég csupán végiglapozni a mű típusrajzait, hozzákeverni „prófétikus” áriáit, s máris kitetszik a

színpadi performansz lehetséges körvonala. Pedig Szegeden ennél jóval több történt!

Az előadás a színpadról megesett közvetlen „ki-szólások” sorával vonja be a nézőt a sztori sűrített perceibe, ugyanakkor a köznapiságig közvetett poémokkal is él: *Kellemes fény- és árnytörést!* kíván már a tavaszi invitáló is, de szintúgy elhangzik a poén poénjaként aktualizált szentencia: „Pezsdül a vérem újra! Áldott jó kétszínűség! / Hiszen sztár lehet bárki, de az a név Pergolesi, / mindent túlél!”. A vérpezsdítő közjátékot a belé rejtett újabb közjátékok és közrehatások sorozata teszi teljesebb kompozícióvá: sztárok sztárolják Pergolesit, feldicsérik a láthatóan kárvallott kétszínűséget, operettes szituba csavarják a mízsmázos partnerkapcsolatot is, melyben már-már a motivációt sem érti az együgyű kíváncsi...: ha egyszer a mindenkori Férfi a mindenkori Nő keresi, mívégre itt a poétikus játszadozás, a dramaturgiai „puska” jelenlétét szimbolizáló megoldásként a szcenikai poénná szublimált nyílvessző, melyet hol igazság-ekvivalenciával, hol fegyverként, hol szimbolikus defloreációs dekorációként, máskor meg hintatechnikai eszközként alkalmaznak...? De hisz a belüllét és a kibeszélés színe-visszája olykor sokkal nyilvánvalóbb, mintsem kompozicionális elem lenne: színlelt alvások és „félre” sűgások, árnyjátéki kompozíciók és zenekari poének erősítik meg a történet és a sugallt jelentés üzenetformáit, a barokkosan szíruprózsaszínes szövegeket és a barokkosan pajkos zenei mondandót, a képek és hangok cselvetési cseleiteit (például kiugrik a nézők közül a főhős, vagy épp a nézői reflexió szintjéről küld serkentést a rendező a szcena szereplőinek, vetített képek simulnak logikai foltonfoltra, akusztikus attrakciók segítik a díszlet- és jelmez-tár roppant finom, érzékeny dimenzióváltásait). Ha nézők vagyunk is, nemcsak rólunk, de egyenesen belőlünk szól a darab, nem szerepjátékos behelyettesülésként, hanem alkotó pillantás auktoraként megnyilvánuló résztvevői státusban.

Magáról az előadásról a sokadik alkalom után megfogalmazni, miről is szól s miként... – nem épp elegáns megoldás. (Megtette egyébiránt roppant tüzetesen Kérchy Vera színházi kritikájában, ahol a színházi és zenei-vizuális élmény lehangoló hatásáról ír, hangsúlyozva nemcsak az árnyjáték műfajának – „opera félárnyékban” – és a fennsleges opera-librettók szerelem/gyűlölet érzelmi dialektikájára utaló élménytáranak ügyes alkalmazását, hanem a vásári játék szerencsés „marketinglehetőségét” is, a szellemi nyitásra érzékenyek és a klasszikus operaközönség szemének egyaránt napfényes szcénát fölidézve). Ezt annyival egészíteném ki, hogy a

Pergolesi-história jelesként számon tartott előadásból kitetsző szcenikai konvenciók és utalások a szegedi helyszínen nem okvetlenül ezek örökségét viszik tovább, hanem inkább a képi és hangászati dimenziók sorozatnyi jó trükkjével azt az élménymenedzselést teljesítik ki, amely egészében kapcsol ki a mindennapok történe rendjéből azzal, hogy önreflexióra és távmosolyra fakaszt, egyúttal parodizálja a paródiát, színházasítja a teátrumot, kényelmesen lehupaszta a színházi térben, s elringat a másságban, amelyet utóbb megfogni-megfogalmazni sem tetszik könnyed kísérletnek. Ehhez a fény, a hang, a mozgás, a tánc, a ritmus, a térjáték és képzeleti kaland olyan szuverén kompozícióját alkotja meg rendezési szinten, hogy csak épp mindezek filmszerű és moziba vetített dimenziója hiányzik talán, vagy kultúraközvetítési tantárgyelmélet esetleg, de ezek nélkül vígan elvan az ember ebben a zsebszínházban. A „zseb”-jelleg amúgy a Barboncás Társulat más szcenikai attrakciójában szintúgy megjelenik: a kiinduló pont a gyógyító mese, a báberápija és a rajzra, verbális eszköztárra épülő ritualizáció, a legkülönbözőbb verbalításokkal, nyelv-közi kommunikációkkal tarkított projekció, a „*Betlehemes mese*” és a „*Varionett*” is, melyek a nézői szerepjátékok feloldásával vezetnek a szakaszos bevonódásba és kapcsolat-kultúrába ágyazott dekonstrukciókba. A *Livietta e Tracollo* plakátrövidségű ajánlásába is becsempészve a kérdést: „Biztos, hogy minden csak fekete és fehér, fény és árnytörés? Mérlegelünk-e egy kapcsolatban? Vagy csak belemegyünk? Lehet-e a tudattalan...” – avagy lehet-e a fénytörés és árnyjáték annyira tudatos, hogy már csak törés...?

Annyiban már biztosak lehetünk, hogy a társulat fénytörései és társadalmi tükrei az árnyak bevilágítására és a megismerések óhajlására készítenek. Ügyes és merész zenészekkel, helynek és alkalomnak megfelelő zenei eszköztárral ez a produkció immár nem kétfelvonásos közjáték Kiss Ágnes keze alatt, hanem a történelmi árnyékból a fényre emelkedett opera vidám mutatványa. S amennyire a bábozás műfaja még nem látszik elismerést követelőnek lenni a hazai színházi világban, e bábszínpadi válasz mégis oppozíciót fogalmaz meg a színi és helyegységben: mérlegelünk a tér és idő, művészet és élet tudattalanul is összemosódó, fénytörésekben mutatkozó természetéről annyi, mint jelen lenni, figyelni, belesodródni, nevetni és meghatódni, lesajnálni és megilletődni, kételkedni és gondolni, ritmusba ringatózni és élménybe takarózni. Ennek pedig a szegedi szíporokodás a művészek csábítása révén teljességgel megfelel.

SZERZŐINK

Boros László habilitált egyetemi docens, tanszékvezető (ELTE TáTK Politikai Tudományok Tanszék)

Csizmady Adrienne habilitált egyetemi docens, (ELTE TáTK, Társadalomkutatások Módszertana Tanszék) főmunkatárs (MTA SZKI)

Csepeli György egyetemi tanár (ELTE TáTK), az Magyar Szociológiai Társaság elnöke

Czédliné Bárkányi Éva tanársegéd (SZTE JGYPK TOKI Tanító szakcsoport)

A. Gergely András tudományos főmunkatárs (MTA PTI) az ELTE Társadalomtudományi Kar és a Zsigmond Király Főiskola oktatója.

György Réka PhD hallgató

Fónai Eszter PhD hallgató (DE)

Papp Richárd egyetemi adjunktus, (ELTE TáTK Kulturális Antropológia Tanszék)

Pete Péter tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszék)

Schneider Kata kulturális antropológus (ELTE TáTK)

Tábor Istvánné (Orgovány Ibolya) Szakoktató, tanár, laborvezető, tanüzemvezető, szakmai igazgatóhelyettes, majd felnőttképzési vezető, igazgató (Csorvás)

Tibori Tímea lapunk főszerkesztője

Ungi Ferencné igazgató (SZMJV Önkormányzat Bölcsődéi)

Varga Szabolcs PhD hallgató (DE Neveléstudományi Doktori Program)

Zara-Papp Zilia, PhD. Associate Professor, (Saitama University) (Japan) Media Studies

RÉGIFOTÓK – ÚJ ÉLETERŐBEN

Új fotótár formálódott kivételes gyűjteménnyé. Régi, archív anyagok vásárlása és kínálata kapott adatbázis-formát a fotográfia kezdeteitől az 1960-as évekig készített, analóg technikával megmunkált anyagokból. A **Régifotók** gyűjtemény szépen exponált, tudatosan komponált képek, minden esetben az eredeti negatív-dia hordozón megmaradt analóg fényképek digitalizálása révén kialakított tematikus egység, melynek bemutatása, feltöltése és bővítése folyamatos. A válogatás és szerkesztés alaptörekvése nemcsak a régi világok vizuális megjelenítése, egyedi fotóanyagok mentése és elérhetővé tétele, hanem magáról a képzeletbeli múzeumról, a fotográfózásról való gondolkodás serkentése is – ennek formája a foto-blogok lehetőségének biztosítása révén, azaz minden képet szöveggel és képpel is kommentelni lehet. A fotókat szükség szerint retusálni is lehet (digitális retus), ez az értékmegőrzés célját szolgálja, így kerülnek be a galériába, ahol minden képről

létezik egy nagy felbontású /50-60Mb, Tif formátumú/ változat, ennek kicsinyített verziója látható a weboldalon. Minden képből reprint lesz rendelhető A5-A2 méretig papírkép minőségben! Reklám, dekorációs, plakát, kiállítási vagy akár sajtóközlési célokra is alkalmas felvételek ezek, melyek vizuális emlékezeti össz-értéke túlnő a (korántsem csekély) muzeális örökség határain, világképeink impresszió-rendje és képbe formált esztétikai közkincsünk testesülhet meg benne. Részletek a www.regifotok.hu oldalon.

Hajnal László Endre (Budapest, 1967.07.28.): fotóművész, kulturális antropológus, fényképrégész, dokumentumfotói főként városi, vásári és roma kisebbségi környezetben készülnek. A www.etnofoto.hu weboldal fenntartója és újabban a Régifotók archívum kialakítója, fenntartó fejlesztője, kurátora.

HELYREIGAZÍTÁS

A 2011/2. számunkban Török József tollából közölt írás – *A „köz és művelődésének” szakfelügyeletéről?* – helyes címe: *Tíz éves a közművelődési szakfelügyelet.* A hibáért a Szerző és az Olvasóink szíves elnézését kérjük.